

Deo drugi

BORBE OKO BUGOJNA I DONJEG VAKUFA

1. — *Odlaganje napada severne kolone na Bugojno*

Po prelasku druma Travnik — Gornji Vakuf severna kolona je izbila na područje bugojanskog sreza, približivši se sa istoka dolini reke Vrbasa. Na njenom daljem putu ka zapadnoj Bosni stajala je još samo jedna prepreka: komunikacija Bugojno — Donji Vakuf — Travnik. Ta je komunikacija bila od velike važnosti za NDH, jer je predstavljala jedinu sigurnu vezu sa garnizonima u gornjem i srednjem toku Vrbasa: Gornjim i Donjim Vakufom, Bugojnom i Jajcem, pa čak i sa onim udaljenijim: Prozorom, Livnom, Duvnom, Glamočem i Mrkonjić-Gradom. Ostale komunikacije, koje su ovo prostrano područje u središtu spajale sa drugim delovima NDH, bile su ili sasvim prekinute ili jako ugrožene, tako da ustaško-domobranski štabovi na njih nisu mogli računati. Tako je već duže vremena, usled aktivnosti krajiških partizanskih jedinica, bila prekinuta veza između Banje Luke i Jajca i između Mrkonjić-Grada i Glamoča. Doduše, tih dana su ustaško-domobranske vlasti, zahvaljujući sporazumu sa četnicima, uspele da unekoliko konsoliduju situaciju u rejonu Banja Luka — Mrkonjić-Grad — Jajce i da odbace snage 3. krajiškog odreda prema Mliništu i Janju. Pa ipak, drum između Jajca i Banje Luke, dolinom Vrbasa, još nije bio osposobljen jer su rušenja bila većeg obima, a preko Sitnice još uvek nije bilo sasvim bezbedno. Usled vrlo ograničenog broja prevoznih sredstava, kamiona i kola, vojne i građanske vlasti NDH nisu bile u mogućnosti da organizuju drumski saobraćaj. Zbog toga je naročitu važnost dobila železnička pruga uzanog koloseka od Travnika do Donjeg Vakufa, koja se odatle jednim krakom odvajala, uz Vrbas, prema Gornjem Vakufu, a drugim, nizvodno, ka Jajcu. Tom prugom su prevožene trupe, ratni materijal i namirnice za navedene garnizone. Mada je njena propusna moć bila ograničena, saobraćaj

ie na njoj bio dosta intenzivan. Od Travnika, odnosno Turbeta, pruga je vodila uz reku Komaršicu do Komara, a zatim se, kroz tunel dužine oko 1,5 km, probijala ispod prevoja koji odvaja vode Vrbasa i Bosne, da bi se, potom, spuštala niz dolinu Oboračke reke do Donjeg Vakufa. Na čitavom tom odseku, izuzimajući tunel, pruga je vodila uzanom dolinom priklještenom strmim stranama, tako da je bila izložena opasnostima od napada, rušenja i zaprečavanja. Na njoj se nalazio veći broj pregradnih zidova, useka, propusta i manjih mostova, a najvažniji i, ujedno, najosetljiviji objekat bio je tunel. Pored železničke pruge vodio je i drum, kojim se neprijatelj takođe služio, mada u manjoj meri. Preko prevoja kod Komara put se peo i spuštao* u ostrim serpentinima, koje je, zbog njihove usečenosti i strmine, bilo moguće lako i efikasno zarušiti. Zbog svega toga železnička i drumska komunikacija Travnik — Donji Vakuf bila je izložena opasnosti da bude u svakom času prekinuta, a neprijatelj nije bio u stanju da je zaštiti. Najosetljiviji njen deo bio je kod Komara, gde je bilo moguće na pruži i drumu izvršiti rušenja većeg opsega i držanjem prevoja uspešno odbijati eventualne intervencije neprijatelja sa pravca Travnika.

I pored nesumnjivog značaja ove komunikacije, neprijatelj je nije obezbedio u dovoljnoj meri, smatrajući da joj ne preti direktna opasnost, pošto je od početka ustanka ostala pošteđena od napada partizana. Uzdajući se u posade u obližnjim garnizonima — u Donjem Vakufu, Turbetu, Travniku, Bugojnu i Jajcu, domobranski štabovi su se zadovoljili time da osiguranje pruge i druma prepuste manjim posadama domobrana na železničkim stanicama i žandarmerijskim patrolama koje su krstarile duž komunikacija. Tako se za obezbeđenje dela pruge od Turbeta do Komara brinula posada žandarmerijske stanice u Turbetu, koja je, povremeno, u obilazak pruge slala patrolu jačine četiri žandarma. Na železničkoj stanici u Golešu, između Turbeta i Komara, nalazilo se deset domobrana naoružanih samo puškama, a u blizini, kod ulaska u tunel, bilo je devet domobrana, takođe bez automatskog oružja. Preostali deo pruge od Komara do Donjeg Vakufa obezbeđivala je posada žandarmerijske stanice u Donjem Vakufu i 11. četa domobranskog 9. pešadijskog puka. Na železničkoj stanici u Komaru bilo je 25 domobrana 11. čete, koji su, pored pušaka, imali dva mitraljeza i tri puškomitraljeza, a na železničkoj stanici u Oborcima bilo je 20 domobrana iste čete, sa dva puškomitraljeza. Veći deo ove čete (80 domobrana, sa četiri mitraljeza i tri puškomitraljeza) nalazio se u Donjem Vakufu. Ova mala posada je uglavnom obezbeđivala deo grada na levoj obali Vrbasa, železničku stanicu, pilanu »Ugar« (danas »Janj«) i oba mosta na Vrbasu — železnički i drumski. Iznad železničke stanice, na k. 714 i na

istočnoj ivici grada bilo je pet bunkera, s posadama od šest do osam domobrana. Preostali deo čete bio je razmešten na železničkim stanicama od Donjeg Vakufa do Bugojna i Jajca: u Kopčićima deset domobrana, u Baricama petnaest, s jednim puškomitraljezom, i u Babinom Selu dvadeset, sa dva puškomitraljeza. Duž pruge od Donjeg Vakufa do Babinog Sela patroliralo je šest žandarma, a od Kopčića do Bugojna sedam žandarma iz žandarmerijske stanice u Bugojnu¹.

Neprijatelj je dakle, dosta slabim snagama osiguravao komunikaciju Turbe — Donji Vakuf — Bugojno. Uključivši i posadu u Donjem Vakufu kao i osiguranja u stanicama prema Jajcu, u Baricama i u Babinom Selu, bilo je samo 170 domobrana, sa 7 mitraljeza i 11 puškomitraljeza, i 26 žandarma iz žandarmerijskih stanica u Turbetu, Donjem Vakufu i Bugojnu. Ovo ljudstvo, ionako malobrojno, bilo je razbacano duž komunikacije. Ono nije predstavljalo iole značajniju snagu da bi prugu i železničke stanice moglo zaštititi od napada i diverzija manjih partizanskih jedinica. Domobrani su se nalazili, uglavnom, u zgradama železničkih stanica, a duž pruge nije bilo nikakvih utvrđenja, osim pet bunkera oko Donjeg Vakufa i osim rovova na ulazu u tunel kod Komara. Čak je i Donji Vakuf, s posadom od svega 80 domobrana i devet žandarma, bio izložen opasnosti da bude zauzet u slučaju napada jače partizanske jedinice. Nešto jače snage bile su u Bugojnu, ali se ni one ne bi mogle odupreti napadu partizana i održati grad u svojim rukama. U tom mestu, odakle se odvaja i put za Kupres, nalazilo se oko 400 vojnika, uključujući milicionere².

Neprijatelj je izvesne snage držao duž komunikacije Donji Vakuf — Jajce, na odseku od Babinog Sela do Jajca. Na železničkim stanicama u Deganovcima, Vincu i Bravnicama, oko kojih su bili izgrađeni i bunker, nalazile su se posade od po 30—60 domobrana iz 6. čete 9. pešadijskog puka — ukupno 135 domobrana s jednim mitraljezom, pet puškomitraljeza i jednim minobacačem, dok je duž pruge patroliralo pet patrola od po tri žandarma³. Neprijatelj je tu prugu jače obezbedio zato što su delovi 3. krajiškog NOP odreda neprekidno napadali objekte na njoj. U izveštaju komandantu 5. žandarmerijskog puka komandir žandarmerijske čete iz Jajca se 16. jula žalio na slabu i neredovnu vezu na železničkoj pruzi Jajce — Donji Vakuf, jer su partizani neprekidno rušili prugu i kidali telefonsku

¹ Izveštaji žandarmerijskih komandi (Arhiv VII, k. 146, br. reg. 11/5-5, 50/2-3, 51/2-6, 52/3-1).

² Nedeljni izveštaj o brojnomo stanju Ustaške vojnice od 6. jula 1942 (Arhiv VII, k. 114 c, br. reg. 27/2-2. 11); Izveštaj 5. žandarmerijskog puka od 17. jula 1942 (Arhiv VII, k. 63, br. reg. 46/1).

³ Isto.

liniju. »Ako šta naše snage za jedan dan oprave, to, ili na drugom mestu, ponovo partizani poruše za jednu noć«, stajalo je u tom izveštaju⁴.

Takvo je stanje bilo u Donjem Vakufu i Bugojnu i na železničkim stanicama duž pruge Turbe — Donji Vakuf — Jajce i Donji Vakuf — Bugojno u vreme kad je severna kolona krenula sa Vraniće ka dolini Vrbasa. Dolazak jednog bataljona Crne legije u Bugojno, 10. jula uveče, donekle je izmenio situaciju, jer je posada tog mesta bila pojačana još dvema ustaškim četama, pošto je jedna četa toga bataljona sledećeg jutra produžila za Prozor kao pojačanje tamošnjoj posadi koja je bila ugrožena od južne kolone. Tako su pred severnom kolonom ostali i dalje ne baš naročito jaki garnizoni Donji Vakuf i Bugojno i neznatne snage obezbeđenja duž komunikacije. Naročito se ništa nije izmenilo duž komunikacije Turbe — Donji Vakuf i u Donjem Vakufu.

Situacija je, dakle, bila dosta povoljna da se u brzom nalletu ovlada dolinom Vrbasa nizvodno sve do Jajca. Međutim, severna kolona nije iskoristila tu priliku koja joj se ukazala. Četvrta proleterska brigada se, posle oslobođenja Gornjeg Vakufa, zadržala oko te varošice, umesto da krene ka Bugojnu da bi pomogla 2. proleterskoj brigadi u zauzimanju tog mesta i u čišćenju doline Vrbasa. Stab 4. proleterske brigade s kojim se nalazio i načelnik Vrhovnog štaba, nije se odlučio na to, već je zadržao bataljone u rejonu Gornjeg Vakufa, jer je smatrao da treba da stupi u kontakt s južnom kolonom i da bude načisto sa situacijom oko Prozora pre nego se odluči na dalja dejstva. Istog dana uveče Stab brigade je pisao vrhovnom komandantu da je zauzeo Gornji Vakuf i da se priprema napad na Bugojno, u kome se nalazi oko četiri stotine neprijateljevih vojnika. U pismu je izraženo čuđenje što još nije uspostavljena veza sa delovima južne kolone u rejonu Prozora, iako je jedan bataljon bio upućen prema Prozoru, na položaje oko sela Pidriš. Stab brigade je, ujedno, najavio spremnost da, u slučaju potrebe, uputi južnoj koloni u pomoć dva bataljona⁵. Pažnja 4. proleterske brigade je bila, dakle, upućena više prema Prozoru nego prema Bugojnu. Brigada se zbog toga i zadržavala u rejonu Gornjeg Vakufa duže nego je to trebalo. Stab brigade je, dalje, tražio nove direktive »radi daljeg pokreta i sadejstva cjelokupnih snaga«, skrenuvši pažnju Vrhovnom štabu da je 2. proleterska brigada oko Donjeg Vakufa, zbog čega je potrebno da se južna kolona pokrene od Prozora.

⁴ Arhiv VII, k. 146, br. reg. 20/6-1.

⁵ Izveštaj Štaba 4. proleterske brigade vrhovnom komandantu od 12. jula (Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 27).

Zadržavanje 4. proleterske brigade oko Gornjeg Vakufa će usloviti odlaganje napada na Bugojno, a ono će, pak, izazvati negativne reperkusije na dalji tok dejstava u dolini Vrbasa. To zadržavanje je dovedeno u vezu sa događajima oko Prozora, jer se čekalo na njihovo razbistravanje. Da je, kako je bilo predviđeno, Prozor bio zauzet do predviđenog vremena, tj. do 12. jula 4. proleterska brigada bi, verovatno, odmah krenula ka Bugojnu i napala njegovu posadu dok još nisu pristigla nova pojačanja iz Travnika. Ovako, zbog odlaganja napada na Prozor, 4. proleterska brigada će se isuviše dugo zadržati oko Gornjeg Vakufa, upravo toliko koliko će biti dovoljno neprijatelju da dovuče pojačanja i pripremi se za odbranu. Stab brigade je želeo da sačeka i vidi šta je s južnom kolonom i da joj eventualno pomogne, te je zbog toga odložio napad na Bugojno. Vrhovni štab je, pak, odložio napad na Prozor u želji da dovlačenjem jačih snaga obezbedi uspeh, koji bi izostao da je napad bio izvršen samo sa tri bataljona, kako je bilo planirano. Takvu odluku je diktirao dolazak jedne čete Crne legije 11. jula u Prozor. Tako se u ovoj situaciji ispoljilo nedovoljno sadejstvo u radu severne i južne kolone, koje je bilo prouzrokovano nizom okolnosti van domašaja štabova. Uostalom, u uslovima kada je između štabova postojala vrlo slaba veza usled nedostatka tehničkih sredstava, to je bilo i normalno očekivati.

U međuvremenu, dok Stab 4. proleterske brigade nije bio ni završio ovaj izveštaj, stiglo je od Štaba 2. proleterske brigade pismo, koje je unekoliko izmenilo plan, dejstava severne kolone. U njemu je predstavnik Vrhovnog štaba javljao da je izmenio plan i da 2. proleterska brigada neće ići na Bugojno, već na Donji Vakuf »koji je čvor i od kuda idu sva neprijateljeva pojačanja«. Zauzimanje Gornjeg Vakufa je, po njegovom mišljenju, bitno izmenilo situaciju, zbog čega napad na Bugojno nije više imao primarnu važnost. Trebalo je, kako je stajalo u pismu, zauzeti Donji Vakuf i tako odseći Bugojno, čime bi 4. proleterskoj brigadi bili stvoreni uslovi da zauzme taj grad".

Tim razlozima je bila opravdana odluka o odstupanju, odnosno, bolje reći, odlaganju napada na Bugojno. Možda je na nju uticao još jedan momenat, koji je bio značajan. Radilo se, naime, o prelasku preko reke Vrbasa. Još na Vranići, kada je razmišljao o daljim dejstvima kolone ka dolini Vrbasa, Operativni štab je razmatrao i pitanje prelaza preko Vrbasa. Po njegovom mišljenju, najpogodnije mesto za prelaz bilo je nizvodno od Donjeg Vakufa, jer se na tom delu reka mogla gaziti. To

⁶ Pismo predstavnika Vrhovnog štaba M. Dilasa Štabu 4. proleterske brigade od 12. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 28).

Pred neprijateljem koji je uništavao seia stanovništvo je napuštalo svoje domove.

mišljenje je Operativni štab izneo i vrhovnom komandantu u pismu od 10. jula⁷.

U osnovi ova odluka je bila razumljiva, jer je nastala kao rezultat želje da se spreči pridolazak neprijateljevih pojačanja iz Travnika i da se time posredno olakšaju dejstva oko Bugojna. Ipak, ma koliko bila dobra kao ideja, kao zamisao da se jednim uspešnim udarcem reši više problema, kako onih neposrednih tako i drugih koji će tek uslediti, ova odluka je imala ozbiljnih slabosti, koje su dovodile u sumnju njenu opravdanost. Pre svega, za njeno izvršenje trebalo je angažovati jače snage, koje bi mogle uspešno zatvoriti komunikaciju Travnik — Donji Vakuf i odbiti intervenciju neprijatelja s tog pravca. Ali bi te snage morale imati i drugi zadatak: da zatvore i komunikaciju Jajce — Donji Vakuf, jer bi se tek u tom slučaju moglo govoriti o odsecanju Bugojna i drugih garnizona (Kupresa, Duvna, Livna) od ostalih delova NDH⁸. A za oba ta zadatka trebalo je angažovati celu severnu kolonu. S druge strane, i vreme je već uveliko počelo da igra značajnu ulogu. Da bi se pod tadašnjim okolnostima (nepoznavanje terena i rasporeda neprijatelja, kretanje noću zbog tajnosti i iznenađenja i si.) stiglo na određene ciljeve trebalo je izgubiti bar dva do tri dana. A neprijatelj je već bio pokrenuo svoje trupe i počeo ih upućivati ka Donjem Vakufu i Bugojnu. Jedan bataljon ustaške Crne legije, pod komandom majora Bobana, kako je već rečeno, još 10. jula je stigao u Travnik i istog dana produžio za Bugojno. Sledećeg dana iz Jajca je krenuo ka Bugojnu i pukovnik Šimić, a 13. jula će u Travnik stići 1. bataljon domobranskog 15. pešadijskog puka (bez jedne čete) i 16. polučeta domobranskog 9. pešadijskog puka iz Zenice, koja će biti odmah upućena, kao pojačanje, na železničku stanicu u Oborcima, na pruzi između Travnika i Donjeg Vakufa. Dakle, svaki izgubljeni dan značio je mnogo; u tom svetlu posmatrano, zadržavanje severne kolone na Vranići već je imalo nepoželjne posledice.

Prema tome, odluka da se 2. proleterska brigada skrene sa prvobitnog zadatka, tj. da ne napadne na Bugojno, već da se

⁷ Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 24.

⁸ Izgleda da je tom odlukom bilo predviđeno da se preseče i komunikacija Donji Vakuf — Jajce. To se može zaključiti na osnovu izveštaja Štaba 2. proleterske brigade vrhovnom komandantu od 16. jula, u kome stoji da je sa Suhog jezera 2. brigada krenula »ka D. Vakufu i komunikacijama D. Vakuf — Travnik, D. Vakuf — Jajce« (Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 42).

⁹ To je bila jedina slobodna domobranska jedinica koju je komandant 3. domobranskog korpusa mogao upućivati tamo gde je bilo najkritičnije. Bataljon je bio upotrebljen u akciji 738. puka, najpre kod Fojnice i Kiseljaka, a zatim preko Ivan-sedla ka Konjicu, odakle je Povučen i prebačen u Travnik.

uputi ka Donjem Vakufu, pokazao se vrlo brzo pogrešnom i imao za posledicu nepovoljan obrt situacije u rejonu Donjeg Vakufa¹⁰.

2. — *Nenspeli manevar 2. proleterske brigade oko Donjeg Vakufa*

Pošto je odustala od napada na Bugojno, 2. proleterska brigada se uputila prema Donjem Vakufu. S obzirom na slabe neprijateljeve snage u tom mestu i duž komunikacije Turbe — Donji Vakuf, ona je imala objektivno dosta lak zadatak. Samo od brzine dejstva, pravilnog izbora objekta za napad i umešnog rukovođenja zavisilo je da li će ga ona uspešno izvršiti. Brzina akcije je bila odlučujući činilac, jer je bilo nužno prekinuti komunikaciju pre nego što nova pojačanja budu upućena iz Travnika. A izbor mesta na kome je trebalo prekinuti komunikaciju takođe je bio važan preduslov za uspeh diverzije, jer je nju trebalo izvršiti tamo gde će efekat rušenja biti najveći. Trebalo je, dakle, izbiti na takav zemljišni objekt na kome su železnička pruga i drum najosetljiviji i s koga se mogao odbiti napad neprijatelja. A takav objekt je, bez sumnje, bio prevoj kod Komara ispod kojeg se nalazio tunel. Zauzimanjem tog prevoja stvorili bi se uslovi da se izvrše rušenja u tunelu i na okukama druma, a s njega bi, zbog dommirajućeg položaja, partizani mogli relativno lako odbiti napade i jačih neprijateljevih snaga sa pravca Travnika, ukoliko bi krenule ka Donjem Vakufu.

Međutim, Štab 2. proleterske brigade i predstavnik Vrhovnog štaba, koji je išao s tom brigadom, nisu prilikom procene situacije uzeli u obzir sve te elemente, te nisu ni došli do zaključka da treba vrlo brzo dejstvovati i, pre svega, zauzeti prevoj kod Komara. Oni, doduše, nisu raspolagali takvim podacima o rasporedu neprijatelja i o njegovim namerama koji bi ih uputili na donošenje takve odluke, koja bi u toj situaciji bila najcelishodnija. Pa ipak, na osnovu nekih neproverenih vesti, mogli su naslutiti da se u pomenutim garnizonima nalaze slabije nepri-

Odluku o promeni zadatka 2. proleterske brigade doneo je predstavnik Vrhovnog štaba. S tom se odlukom, navodno, Štab 2. proleterske brigade nije složio (izjava Lj. Durića, tadašnjeg komandanta te brigade, Arhiv VII. k. 2001, br. reg. 1-3/7). Međutim, u izveštaju Štaba 2. proleterske brigade Vrhovnom štabu od 21. jula stoji: »Tu smo odluku doneli na svoju ruku ne konsultujući se i ne sačekavši izveštaj od druga Arse« (AIRPJ, br. 3252). Načelnik Vrhovnog štaba i Štab 4. proleterske brigade su se složili s tom odlukom. U njihovom, već citiranom, pismu vrhovnom komandantu (od 12. jula) stoji: »Ovog momenta dobismo pismo od druga Đide, koje Vam prilažemo. Ovaj plan je realan i može dati vrlo dobre rezultate. Snage 2. brigade poslužile bi kao oslonac za naš pokret u označenom pravcu«.

jateljeve snage, koje bi trebalo odmah napasti. Prema tim podacima, u Bugojnu se nalazilo oko tri stotine ustaša i sto domobrana, a u Donjem Vakufu oko sto ustaša i nešto domobrana, te se na osnovu toga moglo pretpostaviti da su i posade na železničkim stanicama duž pruge neznatne jačine".

U toku 12. jula 2. proleterska brigada se zadržala u rejonu sela Bojske, oko 10 km jugoistočno od Bugojna. Tu su predstavnik Vrhovnog štaba i Štab brigade doneli već pomenutu odluku da ta brigada krene prema Donjem Vakufu, a da se zauzimanje Bugojna prepusti 4. proleterskoj brigadi, jer je ona mogla preuzeti taj zadatak: tog jutra je zauzela Gornji Vakuf i bila slobodna za druge akcije. O tome su istog dana izvešteni načelnik Vrhovnog štaba i Štab 4. proleterske brigade, uz napomenu da će 2. brigada biti u akciji oko Donjeg Vakufa 13. jula uveče. Sa ovom odlukom su se oni složili, ali su ocenili da 4. brigada ne može odmah krenuti ka Bugojnu, već da mora za izvesno vreme zadržati svoje bataljone oko Gornjeg Vakufa, zbog neizvesnosti situacije oko Prozora, kao i zbog toga što nije bilo veze sa Vrhovnim štabom i južnom kolonom¹².

Odluka načelnika Vrhovnog štaba i Štaba 4. proleterske brigade da se odloži napad na Bugojno još više je poremetila ionako već poremećene planove severne kolone. Najpre je od napada na Bugojno odustala 2. proleterska, a sada je to učinila i 4. proleterska brigada. Zbog zadržavanja 4. proleterske brigade oko Gornjeg Vakufa izostaće zajednički i jednovremeni napad 2. i 4. proleterske brigade na Donji Vakuf i Bugojno, što će neprijatelju olakšati položaj i u jednom i u drugom mestu i omogućiti mu da se, uz međusobno pružanje pomoći, odbrani. I dok će 4. proleterska brigada ostati u rejonu Gornjeg Vakufa, uglavnom neaktivna, 2. proleterska brigada će izgubiti nekoliko dana oko Donjeg Vakufa, što će neprijatelj, dobivši u vremenu, iskoristiti da prebaci na to područje nova pojačanja.

Neprijatelj je našlutio namere partizana ocenivši da bi oni, posle zauzimanja Šebešića, mogli krenuti ka komunikaciji Travnik — Donji Vakuf. Zbog toga je komandant domobranskog 9. pešadijskog puka u Travniku 12. jula sve raspoložive snage u tom garnizonu stavio u pripravnost radi odbrane grada i pojačanja posada na železničkim stanicama u Golešu, Komaru i Oborcima¹³. A kad je, 13. jula, u Travnik stigao 1. bataljon domobranskog 15. pešadijskog puka (bez jedne čete), on je za-

¹¹ Izveštaj Štaba 4. proleterske brigade vrhovnom komandantu od 12. jula (Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 27): Izveštaj načelnik? Vrhovnog štaba od 14. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 30).

¹² Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 28, tom IV, knj. 6, dok. br. 27.

¹³ Bojna relacija 9. pešadijskog puka za jul 1942 (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11).

držan da bi pojačao odbranu grada. Istog dana je iz Zenice stigla i 16. polučeta 9. pešadijskog puka, ali se ona nije zadržala u Travniku, već je odmah upućena u Oborke kao pojačanje¹⁴.

U međuvremenu je, 12. jula uveče, 2. proleterska brigada napustila selo Bojsku. U toku noći ona je prevalila put do sela Rovna, na severozapadnim padinama planine Kalin. U zoru, kad je bila nadomak Bugojna, oko 5 km istočno od grada, neprijatelj je na nju otvorio artiljerijsku vatru, ispalivši nekoliko granata. Vatra nije bila precizna. Brigada je stoga imala samo jednog poginulog: zamenika političkog komesara 1. bataljona. U Bugojnu je toga dana bio pukovnik Šimić, komandant operative zone. On je pojavu jake partizanske kolone ocenio kao neposrednu opasnost za Bugojno, jer je mislio da partizani opkoljavaju grad i da će ga u toku dana ili naredne noći napasti. Stoga je preduzeo mere da učvrsti odbranu grada i podigne moral posade, a uputio je jednu četu 20. ustaškog bataljona u poteru za partizanima, ali im ona, navodno, usled magle i kiše, nije mogla ući u trag. Prisustvo ustaša Crne legije delovalo je ohrabrujuće na posadne jedinice. Branilac je na brzu ruku kopao rovove, pošto dotad nije bilo utvrđenja oko grada¹⁵.

Neprijatelj je u Bugojnu u toku dana dobio, uglavnom, tačne podatke o jačini ove partizanske grupe i o pravcu njenog kretanja, što svedoči da je imao dobre obaveštajne organe u selima kroz koja je ona prolazila. Moguće je da je on do podataka došao i od kurira, koga je toga dana zarobio. Prema prikupljenim podacima, partizanska grupa koja se kretala prema komunikaciji Donji Vakuf — Turbe imala je oko osam stotina boraca, naoružanih puškama, puškomitraljezima, mitraljezima i jednim minobacačem¹⁸.

Komandant 3. domobranskog korpusa, obavešten da je jača partizanska grupa izbila nadomak Bugojna, u rejon planine Rudina, naredio je pukovniku Šimiću da pokuša da je razbije i da, po mogućstvu, prodre do Gornjeg Vakufa i Prozora, a komandiru vazduhoplovne eskadrile u Rajlovcu je naložio da preduzme dalje izviđanje i bombardovanje, ukoliko to vremenske prilike budu dozvoljavale.¹⁷

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto; Izveštaji Štaba 2. proleterske brigade vrhovnom komandantu od 17. jula (Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 42); Dnevnik V. Dokića, M. Milovanovića i B. Cukića; Izveštaji komandira žandarmerijske stanice Bugojno od 14. jula (Arhiv VII, k. 147, br. reg. 23/1-5, k. 146, br. reg. 15/6-1).

¹⁸ Izveštaj žandarmerijske stanice Bugojno od 14. jula 1942 (Arhiv VII, k. 146, br. reg. 15/6-1); Dnevni izveštaj 3. domobranskog korpusa (Arhiv VII, k. 71, br. reg. 55/2-5).

¹⁷ Dnevni izveštaj 3. domobranskog korpusa (Arhiv VII, k. 71, br. reg. 36/2-2).

Pukovnik Šimić je odmah pristupio izvršenju naređenja: pošto se četa 20. ustaškog bataljona, koja je bila upućena ka Rudini, vratila u Bugojno, poslate su dve čete tog bataljona, zajedno sa grupom milicionera, ka Gornjem Vakufu da bi povratile to mesto i, eventualno, prodrle do Prozora koji se nalazio u kritičnoj situaciji. Kolona koja je nastupala levom obalom Vrbasa stigla je oko podne pred položaje 5. bataljona 4. proleterske brigade u rejon sela Tihomišlja. Razvila se oštra borba koja je trajala puna četiri časa i u kojoj je neprijatelj bio razbijen, i uz osetne gubitke, prisiljen na povlačenje. Druga kolona koja se kretala desnom obalom dočekana je u rejonu Lužanskog brda (trig. 973) od delova 2. bataljona iste brigade i odbačena ka Bugojnu¹⁸.

U međuvremenu je 2. proleterska brigada, kako je bilo i predviđeno, istog dana krenula na izvršenje svog zadatka. U podne su njeni bataljoni napustili sela Kalin i Rovnu i uputili se prema komunikaciji Donji Vakuf — Turbe, na koju je trebalo da u toku noći izbiju. Brigada je, prema proračunu, do mraka mogla stići na komunikaciju, koja je bila udaljena oko 15 km. Međutim, jaka kiša, koja se pretvorila u provalu oblaka, zadržala ju je u selima Mušinićima i Skakavcima, oko 8 km istočno od Donjeg Vakufa. Stab brigade je odlučio da se u takvim okolnostima borci poštede od daljeg marša i da prenoće u tim selima. Tako se odustalo od planiranog napada. Ova nepredviđena odluka je još za jedan dan odložila akciju severne kolone. I tako, sticajem okolnosti, umesto brzog i neodložnog dejstvovanja i napada na Bugojno i Donji Vakuf, kako joj je vrhovni komandant naredio, severna kolona je gubila dan za danom, propuštajući vrlo povoljne prilike da uspe u svom zadatku. A neprijatelj je svaki taj dan intenzivno iskoristio za utvrđivanje, kao i za privlačenje novih pojačanja¹⁹.

Brigada je u ovim selima dobro dočekivana od naroda²⁰. Četnički Zijametski bataljon Đorđa Đerme, koji se nalazio u tom rejonu, i koji je bio u dobrim, savezničkim odnosima sa ustašama i domobranima u Bugojnu i Donjem Vakufu, nije partizanima pružio otpor, već im je, naprotiv, izrazio naklonost obećavši saradnju i slobodan prolaz²¹.

¹⁸ Dnevnik M. Poleksića; članak B. Đuričkovića.

¹⁹ Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 42; AIRPJ, br. 3702 i 3252; Dnevniči V. Dokića, M. Milovanovića i B. Cukića.

²⁰ V. Đokić je zapisao: »Što se tiče naroda svugde nas lepo dočekuju, naročito pravoslavni, muslimani, pa katolici. Iz nekih srpskih sela mladići su polazili za nama«. Slično je u svoj dnevnik zapisao i Lune Milovanović: »Narod nas lepo dočekuje. Mladići se vraćaju sa voća, sviraju i pevaju. Potsećaju me na naše selo«.

²¹ Navedeni dnevniči; Izjava Lj. Đurića, tadašnjeg komandanta 2. proleterske brigade (Stenografske beleške, Arhiv VII, k. 2001, br. reg. 1-7).

Odustavši od predviđene akcije, Stab brigade je, sa predstavnikom Vrhovnog štaba, razmotrio dalji plan rada. Od opšteg zadatka — presecanja komunikacije i zauzimanja Donjeg Vakufa — nije se odustalo. Na sastanku su se razmatrale mogućnosti kako da se on izvrši. Posle dugog procenjivanja odlučeno je da se komunikacija preseče kod železničke stanice u Oborcima, na polovini puta između Donjeg Vakufa i Komara. Trebalo je, po njihovom mišljenju, zauzeti tu stanicu u kojoj se nalazila posada od samo 20 domobrana, porušiti prugu i tako preseći vezu sa Travnikom, a nakon toga napasti i zauzeti Donji Vakuf²².

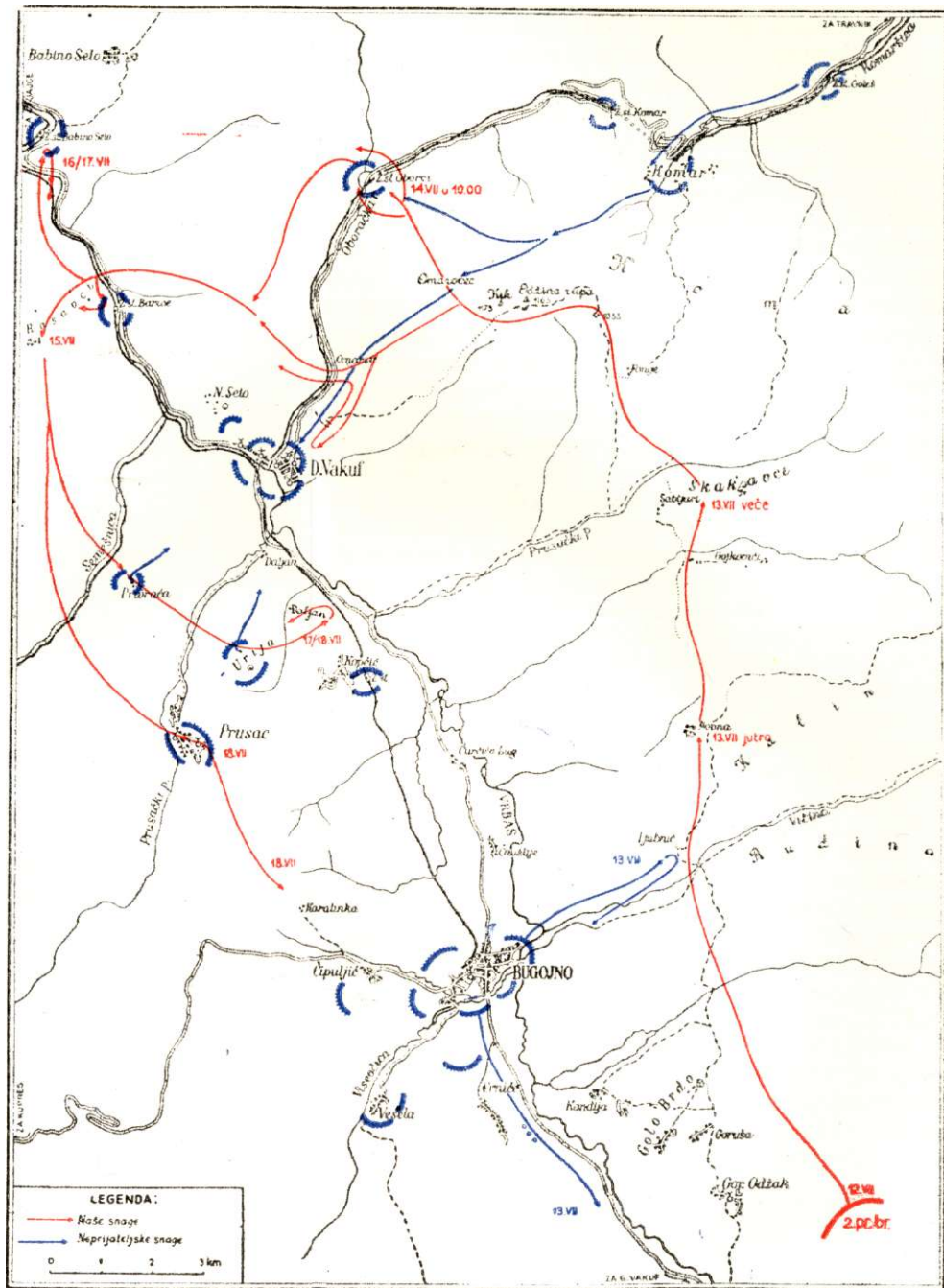
Brigada bi, prema planu napada, krenula iz sela Mušinića sa dve kolone. Desna kolona, koju su sačinjavali 3. i 1. bataljon, dobila je zadatak da izbije na železničku stanicu Oborci, koju će 3. bataljon likvidirati i odmah se prebaciti u Novo Selo, oko 3 km severozapadno od Donjeg Vakufa, dok će se 1. bataljon sadržati da poruši prugu i postavi zasedu prema Komaru. Zadatak leve kolone, sastavljene od 4. i 2. bataljona, bio je da izbije na prugu između Oboraka i Donjeg Vakufa. Trebalo je da se 4. bataljon zadrži na pruzi sa zadatkom da je poruši i da postavi zasedu prema Donjem Vakufu, a 2. bataljon je dobio zadatak da nastavi pokret, izbije na prugu Donji Vakuf — Jajce i preseče je i postavi zasede kako prema Donjem Vakufu tako i prema Jajcu. Po dolasku u rejon Novog Sela trebalo je da Stab brigade napravi detaljan plan za zauzimanje Donjeg Vakufa, prikupi bataljone i u toku noći izvrši napad²³.

Napad na Donji Vakuf je u osnovi bio dobro zamišljen jer je pretpostavljao prethodno presecanje komunikacija prema Travniku i Jajcu, odakle se mogla očekivati intervencija neprijatelja u cilju pružanja pomoći napadnutom garnizonu. Iako se, sasvim opravdano, računalo da bi intervencija mogla uslediti i iz Bugojna, ipak nije bilo predviđeno da se, pre napada, preseče i ta komunikacija, jer se verovalo da će tamo dejstvovati 4. proleterska brigada. Ali dve stvari su u ovom planu, sa gledišta njihove opravdanosti u taktičkom smislu, bile problematične. Prvo, odlukom da se napadnu Oborci, a ne Komar, očigledno nije bio izvršen najbolji izbor objekta za napad; drugo, određivanjem da se danju a ne noću zauzme železnička stanica, preseče komunikacija i izbije u rejon Novog Sela nije bio izvršen ni najbolji izbor vremena za napad. U tome se očigledno ogledala samouverenost štaba, koji nije smatrao za potrebno da očuva tajnost koja bi mu obezbedila iznenađenje, a samim tim i sigurniji uspeh. Mada je bilo normalno očekivati

²² Isto; AIRPJ, br. 3252 i 3702.

²³ Dnevnik V. Đoltića; AIRPJ, br. 3702.

DEJSTVA 2. PROLETERSKE BRIGADE OKO DONJEG VAKUFA
(13—18. VII 1942)

Skica 8

da će akcije na komunikacijama u toku dana sasvim otkriti nameru da se uveče napadne Donji Vakuf i da će time alarmirati njegovu posadu, dajući joj vremena da se bolje pripremi za odbranu, ipak se Štab brigade nije osvrtao na to, jer je bio siguran da će i bez iznenađenja uspeti da u toku noći zauzme grad. Ovakvo gledište nije bilo opravdano i zbog toga što je isključivalo, ili bar potcenjivalo, mogućnost da će neprijatelj iz susjednih garnizona, čim komunikacije budu prekinute, uputiti pojačanja ka blokiranoj posadi i tako vezati za sebe jače delove napadača, koji će biti prinuđeni da oslabe snage predviđene za napad na grad. Ranije, do ovog slučaja, bilo je uobičajeno da se, prilikom napada na naseljena mesta, koji su izvođeni redovno noću, jednovremeno izvrše i napadi na komunikacije u cilju izolovanja napadnutog garnizona i sprečavanja da se iz susjednih mesta upute pojačanja. Upravo ta okolnost — napad na neprijateljev garnizon uz istovremeno presecanje komunikacija, čime je napadnuti objekt bio izolovan, dovodila je napadača u povoljan položaj, a branioca je lišavala blagovremene pomoći sa strane. To se, svakako, odražavalo i na moralnu čvrstinu napadnute posade, jer su njen moral i volja za odbranom slabili pri saznanju da je blokirana i da ne može, pre sledećeg dana, očekivati pomoć od susjednih garnizona.

U međuvremenu, dok se 2. proleterska brigada nalazila u selima Mušinićima i Skakavcima, odgodivši napad na prugu, situacija se kod neprijatelja unekoliko izmenila. Prema izveštajima koji su, doduše sa zakašnjenjem, stigli u neprijateljeve štabove u Bugojnu, Donjem Vakufu, Travniku i Sarajevu naslućivalo se da se partizanska grupa, koja je bila kod Bugojna, uputila prema Komaru ili Oborcima. Predviđeni letovi izviđačke i bombarderske avijacije nad tim područjem su izostali zbog lošeg vremena, te neprijatelj nije mogao brzo da prati kretanje partizana. Pa ipak, njemu je postalo jasno da na železničku prugu Donji Vakuf — Travnik predstoji neposredan napad, možda još u toku noći 13/14. jula. Stoga je 13. jula posle podne upućena iz Travnika u Oborke 16. polučeta 9. pešadijskog puka, koja je upravo bila stigla iz Zenice. Kao da je neprijatelj naslućivao da će partizani izvršiti napad upravo na Oborke! Ova je polučeta, jačine oko 40 domobrana, stigla u Oborke još pre pada mraka i pojačala posadu tako da se njeno brojno stanje povećalo na 60 vojnika, jednog oficira i dva podoficira²⁴.

Brigada je sledećeg jutra iz sela Mušinića krenula na zadatak i oko 10 časova izbila pred prugu. Desna kolona, s kojom su bili politički komesar i zamenik komandanta brigade, pri-

²⁴ Dnevni izveštaj 3. domobranskog korpusa (Arhiv VII, k. 71, br. reg. 36/2-1); Izveštaj komandira žandarmerijske stanice Donji Vakuf od jula (Arhiv VII, k. 65, br. reg. 56/1).

¹⁵ Ofanziva proleterskih brigada

blížila se železničkoj stanici u Oborcima, i u 10,40 časova 3. bataljon je izvršio napad na posadu. Neprijatelj nije bio potpuno iznenađen, tako da je veći deo domobrana uspeo da se povuče u čvrsto građenu staničnu zgradu, odakle je pružio žilav otpor. Jedan vod domobrana koji se nalazio na brdu Gradini između obližnjeg zaseoka Suhodola i železničke stanice nije stigao da se povuče u staničnu zgradu, te je bio prinuđen da se preda. Zarobljeno je 15 vojnika, među kojima i jedan ranjenik, dva podoficira i oficir, dok su poginula tri domobrana. Borba se potom nastavlja sa domobranima zabarikadiranim u staničnoj zgradi. Više pokušaja da se jurišem, i uz upotrebu ručnih bombi, prodre u zgradu i savlada otpor branilaca ostalo je bezuspešno. Grupa bombaša i puškomitraljezaca iz 3. i 1. bataljona jurišala je uz vatrenu podršku 3. bataljona i 3. čete 1. bataljona. Ona je uspeła da se približi zgradi i baci nekoliko bombi na krov, prozore i vrata, ali u zgradu nije mogla prodreti. Domobrani su na prozorima pričvrstili čelične šipke²⁵ od kojih su se bombe odbijale. U zgradi su bila ranjena dva domobrana i poginuo je jedan železničar, dok su kod partizana poginula dvojica, među kojima komandant 3. bataljona Dušan Dugalić (kasnije proglašen za narodnog heroja), koji je učestvovao u jurišu kao bombaš. U međuvremenu, dok je borba trajala oko stanične zgrade, i dok su se borci pripremali da privuku slamu i pomoću nje izazovu požar u stanici, delovi koji su bili na obezbeđenju prema Komara porušili su potporni zid tako da se masa od 32 m³ kamena sručila na prugu i prekinula je. Istovremeno se leva kolona, s kojom su bili predstavnik Vrhovnog štaba i komandant brigade, spustila na pragu između Oboraka i Donjeg Vakufa i na tri mesta bacila niz nasip tračnice u dužini od 280 metara i posekla jedan telegrafski stub, potrgavši žice²⁶.

Mada dežurni telefonista iz Oboraka nije stigao da obavesti susedne stanice o napadu, jer su u 10,40 časova bile prekinute telegrafsko-telefonske veze, ipak je neprijatelj u Donjem Vakufu, Komara i Travniku odmah saznao za njega. Smesta je bilo naređeno da se otkazu tri voza koja treba, po redu vožnje, da krenu iz Travnika za Donji Vakuf, a da se druga dva, koja

²⁵ U stanici se nalazila veća količina šipki koje se pričvršćuju između šina i služe kao zupčanici. Upotrebljavane su na delu pruge od Oboraka do Komara gde je uspon veliki.

²⁶ Izveštaj Štaba 2. proleterske brigade od 16. jula (Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 42); AIRPJ, br. 3702 i 3252; Dnevnik V. Đokića, M. Milovanovića i B. Čukića; Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 2001, br. reg. 1/4-7); Izveštaj žandarmerijske stanice Donji Vakuf i žandarmerijskog voda Jajce od 15. 16. i 21. jula (Arhiv VII, k. 211, br. reg. 13/2-19, 20, 24, k. 65, br. reg. 56/1, k. 147, br. reg. 23/1-5); Bojna relacija 9. puka (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11); Izveštaj predstojnika železničke stanice u Travniku od 14. jula (Arhiv VII, k. 211, br. reg. 13/2-17); Izveštaj UNS od 14. jula (Arhiv VII, k. 177a, br. reg. 15/6, 16/6).

saobraćaju u suprotnom pravcu, zadrže u Donjem Vakufu. Komandant 9. pešadijskog puka je odmah uputio iz Travnika u pomoć opkoljenoj posadi u Oborcima 1. bataljon 15. puka, koji je prevezen vozom do Komara, a odatle je upućen grebenom preko Ravne glavice ka Oborcima. Jedna njegova kolona je izvršila s juga širi obuhvatni manevar prema Oborcima, izbivši na Omarovce, odakle je ugrozila zaštitnicu 1. bataljona koja je štiti prebacivanje svog i 3. bataljona preko komunikacije. Druga neprijateljeva kolona se oko 15 časova preko Topole nesmetano spustila na železničku stanicu. Usled pojave neprijatelja s boka i s leđa, oba bataljona su se našla u teškoj situaciji, prinuđena da se pod vatrom povlače, odnosno prebacuju preko komunikacije. U takvim uslovima, sasvim prirodno, nije moglo biti govora o nastavljanju borbe sa opkoljenom posadom u zgradi stanice. Pri povlačenju ranjeno je sedam boraca. Smrtno ranjenog zamjenika komesara jedne čete pokušali su da izvuku tri druga i jedna drugarica, ali su u tom pokušaju bili ranjeni. Pošto je, u međuvremenu, neprijatelj već stigao do njih, oni se nisu mogli povući, te su bili zarobljeni¹⁷.

U međuvremenu je leva kolona prešla prugu, pošto ju je prethodno porušila na tri mesta. Jedan vod 1. čete 4. bataljona, koji se nalazio kao obezbeđenje prema Donjem Vakufu, stigao je nesmetano čak do tvornice gipsa na samoj periferiji. Deo grada na desnoj obali Vrbasa neprijatelj nije bio utvrdio, niti je u njemu držao jače snage, jer do tada s tog pravca nije pretila opasnost od partizanskih jedinica. Sve svoje jedinice neprijatelj je bio rasporedio za odbranu sa zapada, jer su s tog pravca delovi 3. krajiškog odreda ugrožavali grad. Zahvaljujući toj okolnosti, vod 4. bataljona je mogao da nesmetano dopre do prvih kuća, gde se zadržao prepucavajući se s neprijateljevim patrolama. Posada se nije usudila da napusti svoje utvrđene položaje i krene u protivnapad na partizane, smatrajući da je, u neizvesnoj situaciji, kad se nisu još znale prava jačina i namere partizana, najbolje da ostane u stavu iščekivanja. To je omogućilo vodu 4. bataljona da se zadrži na ivici grada. Pošto nije bio obavešten o događajima u Oborcima i o prodoru domobranskog bataljona iz Komara, on se u popodnevnim časovima, kada je dobio naređenje da se povuče, uputio, s još jednim vodom svoje čete, ka brdu Omarovce, gde su već bili delovi domobranskog bataljona. U kratkotrajnoj borbi, iznenađeni partizani su bili prinuđeni da se po grupicama povlače preko komunikacije ka glavnini svoje brigade. Tom prilikom su nestala dva borca²⁸.

²⁷ Isto; Članci D. Radovanovića, V. Cvitkovića i R. Smiljanića u knjizi »Druga proleterska«, I, str. 563, 567 i 571.

²⁸ Dnevnik M. Milovanovića; Izveštaj žandarmerijske stanice Donji vakuf od 16. jula (Arhiv VII, k. 65. br. reg. 56/1).

U popodnevnim časovima 14. jula obe kolone 2. proleterske brigade su izbile u rejon sela Matica, oko 4 km severno od Donjeg Vakufa, ne izvršivši zadatak. Pruga Donji Vakuf — Travnik je doduše na četiri mesta bila prekinuta, ali ne i posednuta, tako da je ta važna komunikacija ostala u rukama neprijatelja. Neuspeh na Oborcima je poremetio planove o presecanju komunikacije i sprečavanju pridolaženja novih pojačanja iz Travnika u Donji Vakuf i Bugojno, a time je bila kompromitovana i zamisao o zauzimanju Donjeg Vakufa. Neuspeh je bio tim veći što su objektivno postojali svi uslovi da do njega ne dođe. Pre svega, Štab brigade nije smeo dozvoliti da mu brojno slaba posada na železničkoj stanici u Oborcima zadrži jedinice i poremeti sve planove. Očigledno je da je bio učinjen ozbiljan propust što nije zauzet Komar, odakle bi, sasvim sigurno, bilo moguće odbiti napad i znatno jačih neprijateljevih snaga. I konačno, greška je bila učinjena i time što napad nije izvršen noću, u kom slučaju se posada, verovatno, ne bi mogla održati. To je, uostalom, uvideo i Štab brigade: u svom izveštaju vrhovnom komandantu on je rekao da su učinjene greške što nisu blagovremeno prikupljeni podaci o neprijatelju, što »rukovođenje akcijom nije bilo na dovoljnoj visini« i što je napad vršen danju, opravdavajući se ipak time da je smatrao da posadu sačinjavaju samo 20 domobrana, jer nije imao obaveštenja da je u toku noći pristigla pomoć²⁹.

Po prelasku preko komunikacije Donji Vakuf — Travnik 2. proleterska brigada se do kraja dana 14. jula prikupila na uzanom grebenu između Vrbasa i Oboračke reke. Događaji koji su se tog dana odigrali stavili su njenom štabu do znanja da se mora odustati od planiranog napada na Donji Vakuf. Štab brigade i predstavnik Vrhovnog štaba su pretpostavljali da su neprijateljeve snage, koje su u Oborke prodrle od Komara, već stigle u Donji Vakuf i pojačale njegovu posadu. Mada nisu raspolagali tačnim podacima o njihovoj jačini, ipak su računali da su one znatne. Razmatrajući novonastalu situaciju, Štab brigade je odlučio da te noći ne vrši napad na Donji Vakuf, već da pređe preko Vrbasa i ispita mogućnosti napada sa suprotne, tj. zapadne strane³⁰. Prelazak je trebalo izvršiti u rejonu železničke stanice Barice, gde je reka u to vreme bila gazna. Za rušenje pruge i likvidiranje stanice bio je određen 2. bataljon.

Brigada je uveče krenula na zadatak. Drugi bataljon je, oko 20 časova, prešao Vrbas kod zaseoka Zapatak, izbio na prugu i odmah pristupio njenom rušenju nizvodno od stanice Ba-

²⁹ Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 42; AIRPJ, br. 3252; Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 2001, br. reg. 1-4/7).

³⁰ Dnevnik V. Đokića; AIRPJ, br. 3252.

rice. Borci su na tri mesta nabacali na tračnice kamenje i klade, a na jednom mestu, oko 1,5 km od stanice prema Jajcu, porušili prugu u dužini od 185 metara. Istovremeno je, rušenjem četiri telegrafska stuba, bila prekinuta i telegrafsko-telefonska veza. Oko 24 časa delovi bataljona su napali i zgradu železničke stanice u kojoj se nalazilo petnaest domobrana iz 11. čete 9. pešačkog puka s jednim puškomitraljezom. Posada se zabarikadirala u zgradi, postavivši na prozorima daske da bi sprečila ubacivanje bombi. Napad partizana nije bio naročito jak, te ga je neprijatelj odbio relativno lako. Da bi izbegli eventualne gubitke, partizani su odustali od daljeg napada, tako da je posada uspjela da se održi. U ovoj akciji bio je ranjen samo jedan, borac, a neprijatelj je imao jednog poginulog³¹. Na susednu železničku stanicu u Babinom Selu, gde se nalazilo dvadeset domobrana iste čete, napad nije vršen.

Brigada se u toku 15. jula, pošto su svi bataljoni pregazili reku i prešli na levu obalu, zadržala u selu Rasavcima. I ovde je Stab brigade, sa predstavnikom Vrhovnog štaba, održao sastanak da bi odredio naredne zadatke³². On je postavio novog komandanta 3. bataljona i doneo odluku da se svi zarobljeni domobrani puste³³ i rastereti komora. Zatim je izdao plan o daljem dejstvu: trebalo je da se 1. bataljon zadrži u selu Rasavcima sa zadatkom da prekine komunikaciju Jajce — Donji Vakuf i likvidira neprijateljevu posadu na stanici u Babinom Selu; da se 3. bataljon smesti u selu Slatini, 5 km zapadno od Donjeg Vakufa, odakle će slati izviđačke patrole ka tom mestu; da 2. i 4. bataljon produže ka selu Koščanima, oko 6 km jugozapadno od Donjeg Vakufa, da bi stupili u dodir sa 4. proleterskom brigadom, s kojom nije bilo veze još od 11. jula³⁴.

Toga dana su na partijskim sastancima pretresana pitanja u vezi s poslednjim akcijama. Kritikovanjem pojedinih članova KPJ, boraca i starešina, ukazano je na određene slabosti koje su se negativno odražavale na moralno-političko stanje, disciplinu i borbenu gotovost jedinica. Ovakvi sastanci na sastancima, ili na kraćim odmorima između borbenih akcija, koji su postali gotovo redovna praksa u partijskim organizacijama, bili su vrlo efikasno sredstvo za otklanjanje negativnih pojava,

³¹ Izveštaji železničkih ustanova (Arhiv VII, k. 211, br. reg. 13/2-31); Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 42; D. Jevtović: U borbama oko Bugojna, »Druga proleterska«, I, str. 574.

³² Štab brigade nije raspolagao topografskom kartom tog terena (Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 42).

³³ Zarobljeni domobrani su istog dana, bez oružja i uniformi, stigli u Donji Vakuf u 16 časova, gde su bili saslušani i, potom, upućeni u Travnik (Arhiv VII, k. 65, br. reg. 56/1).

³⁴ Dnevnik V. Đokića i M. Milovanovića.

učvršćenje jedinstva, jačanje borbene sposobnosti i podizanje svesti i političke zrelosti boraca i jedinica³⁵.

Sledećeg jutra bataljoni su krenuli na izvršenje dobijenih zadataka. Dok je 1. bataljon, kako je bilo i predviđeno, ostao u selu Rasavcima, ostale jedinice su stigle u Slatinu. Brigada je tu došla u dodir sa delovima 3. krajiškog NOP odreda. To je bio prvi kontakt proleterskih brigada sa krajiškim partizanima. Štab bataljona »Pelagić« dao je, na sastanku, Štabu brigade obaveštenje o stanju u Bosanskoj krajini i u Hrvatskoj. Prema primljenim informacijama situacija se u tim krajevima dobro razvijala a na širem području Grmeča bila je stvorena slobodna teritorija. Dobijeni su i podaci da neprijateljeva ofanziva na Kozari nije postigla uspeh, i da partizani imaju i svoje avione³⁶. O svemu tome, kao i o zadacima koje je postavio pred svoje bataljone, Štab brigade je 17. jula poslao izveštaj vrhovnom komandantu³⁷. Pošto ga je obavestio o radu 2. brigade od 11. jula, kad je napustila Suho jezero na Vranići, pa do tog dana, Štab brigade je tražio vezu sa Vrhovnim štabom i »dalje direktive u sklopu celog plana«. »Do vaših direktiva« — stajalo je na kraju izveštaja — »mi ćemo se zadržati na sitnim akcijama čisteći manje postaje i prekidanjem železničkih pruga. Od napada na Donji Vakuf smo odustali zasad, pošto je momenat iznenađenja prošao, a neprijatelj se nada napadu. Ukoliko bi to bilo u opštem planu mi ćemo poduzeti mere. Nastojaćemo da otcepimo Donji Vakuf i time demoraliziramo neprijatelja«. U izveštaju su bili navedeni i podaci da u Donjem Vakufu ima oko 500 a u Bugojnu oko 1000 neprijateljevih vojnika³⁸.

Od zamišljenog plana predstavnika Vrhovnog štaba: da 2. proleterska brigada preseče komunikacije prema Travniku i

³⁵ Evo nekih pitanja koja su pretresana na partijskim sastancima u 4. bataljonu: kritikovan je jedan komandir čete »koji pokušava da izbegne kontrolu sekretara jedinice, hoće da se za sve sam pita, potcenjuje ulogu sekretara čelije«; drugom komandiru je ukazano da nema dovoljno inicijative i odgovornosti; dat je predlog (koji je od štaba prihvaćen) da se smeni jedan vodnik iz 2. čete »koji se nije na toj dužnosti pokazao«; ukazano je na neke slabosti u radu ambulante, ekonomata i komore; rešeno je da se pojača politički rad itd. (Arhiv VII, k. 736, br. reg. 7/1).

³⁹ Podaci o partizanskim avionima nisu bili tačni jer su oba aviona bila u to vreme uništena: Cajavčev »Brege« 4. juna nad Banjom Lukom, a Kluzov »Potez« 6. jula na provizornom aerodromu kod Lušci-Palanke (Izveštaj Banjalučkog zdruza od 4. juna 1942, Arhiv VII, k. 52, br. reg. 39/1-3; Telegram Glavnog stožera od 6. jula 1942, Arhiv VII, k. 12, br. reg. 6/1-8).

³⁷ Izveštaj nosi datum: 16. jul u 18 časova, ali se iz njegovog sadržaja vidi da je dovršen sledećeg jutra (Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 42).

³⁸ Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 42. Taj izveštaj je stigao u Vrhovni štab tek 20. jula.

jajcu i zauzme Donji Vakuf, kako bi odsekla Bugojno i omogućila 4. brigadi da ga zauzme — nije ostalo ništa. Brigada je izgubila nekoliko dragocjenih dana »kružeci« oko Donjeg Vakufa. Zbog njenog neuspelog manevra, obe su posade — kako ona u Bugojnu tako i ona u Donjem Vakufu — bile pošteđene od napada i, verovatno, od uništenja. A komunikacije prema Travniku i Jajcu, iako slabo posjednute i branjene, nisu bile prekinute. Brigada nije raspolagala eksplozivom, te zato nije mogla izvršiti solidnija rušenja pruge i objekata na njoj, već je primenila samo obična zaprečavanja nabacivanjem kamenja i klada na kolosek ili dizanjem nekoliko sastava šina. Takav prekid pruge, međutim, neprijatelj je mogao brzo otkloniti. I zaista, već u toku 15. jula on je, do 19 časova, uspostavio saobraćaj na obema prugama³⁸. Zahvaljujući brzom, ne baš opravdanom, odlasku 2. brigade s komunikacije, neprijatelj je mogao iz Travnika nesmetano slati nova pojačanja u Donji Vakuf i Bugojno. Tako je 16. jula bila iz Travnika za Bugojno upućena 2. četa 10. ustaškog bataljona, jačine 105 vojnika, koja je na ovo područje bila prebačena iz Brčkog; a 17. jula, takođe preko Travnika, u Donji Vakuf je stigao još jedan bataljon ustaša Crne legije, sa ustaškim pukovnikom Jurom Francetićem, komandantom 1. ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga⁴⁰. Neprijatelj je tako, zbog sporog i neceľishodnog manevra 2. proleterske i zbog neaktivnosti 4. proleterske brigade, uspeo da se u toku kritična tri do četiri dana održi u Bugojnu i Donjem Vakufu i da slanjem pojačanja ojača njihove slabe posade, koje su bile zaplašene izbijanjem severne kolone na Vraniću i, naročito, njenim pokretom ka dolini Vrbasa.

O dejstvima 2. proleterske brigade na komunikaciji Donji Vakuf — Travnik vrhovni komandant je saznao tek 20. jula izjutra, kada je, u selu Pidrišu, primio izveštaj njenog štaba od 16. jula⁴¹. On je bio nezadovoljan njenim dejstvima. O tome je 20. jula, u svom pismu načelniku Vrhovnog štaba, pisao sledeće:

» ... Iz njegovog pisma se vidi da je 2. brigada imala dosta teške gubitke zbog lakomislenog i nepredviđenog pravca pokreta. Izgubila je Dugalića koji je poginuo, a više teže ranjenih je ostalo jer ih nisu mogli izvući«.

³⁸ Arhiv VII. k. 211, br. reg. 13/2-20, 42.

⁴⁰ Bojna relacija 9. puka (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11).

⁴¹ Izveštaj (vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 42) stigao je do vrhovnog komandanta sa znatnim zakašnjenjem, i to ne preko 4. proleterske brigade, već zaobilaznim putem, preko sela Ravnog, gde su 17. jula izbili neki delovi komore Vrhovnog štaba. Patrola koja je nosila poštu nije uspela da stigne do jedinica 4. proleterske brigade, jer je, verovatno, zalutala, te je išla nasumice preko šuma i izbila u rejon Vukovskog i Ravnog (vidi Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 33, 34, 38; V. Dedijer. Dnevnik. I, str. 229).

Ocenivši pokret 2. proleterske brigade ka Travniku kao nepravilan, on je nastavio: »Oni rade sve ono što ne treba. Umesto da su ostali u čvrstoj vezi sa vama (misli na 4. proletersku brigadu — prim. M. L.) na pruži Bugojno — Donji Vakuf, pa ako se već nisu usudili da Donji Vakuf napadnu, onda su barem trebali da ga blokiraju sa strane Bugojna i onesposobe železnički saobraćaj«⁴².

3. — *Napad 4. proleterske brigade na Bugojno*

Dok je 2. proleterska brigada, po naređenju predstavnika Vrhovnog štaba, odustala od napada na Bugojno i uputila se ka Donjem Vakufu i prugama koje od ovog mesta vode prema Travniku i Jajcu, 4. proleterska brigada se zadržala oko Gornjeg Vakufa, očekujući da dođe do razbistravanja situacije oko Prozora. Stab brigade, s kojim se nalazio i načelnik Vrhovnog štaba, hteo je da dalja dejstva svoje brigade uskladi sa razvojem događaja i kod južne kolone oko Prozora i kod 2. proleterske brigade oko Donjeg Vakufa. Mada se složio sa predlogom predstavnika Vrhovnog štaba i Štaba 2. proleterske brigade da se zauzumnje Bugojna prepusti njegovim snagama, Stab 4. proleterske brigade je odlučio da izvršenje tog zadatka odgodi dok ne stupi u vezu s južnom kolonom i dobije nove direktive od vrhovnog komandanta. Iako je raspolagao podacima da je posada Bugojna relativno mala (300 ustaša i 100 domobrana) i da bi njegova brigada sama mogla zauzeti to mesto, on je ocenio da je bolje da prethodno sačeka pad Prozora i dolazak južne kolone. On je računao s tim da će 2. proleterska brigada sigurno zauzeti Donji Vakuf i porušiti komunikacije prema Travniku i Jajcu, te da se, odgađanjem napada, položaj malobrojne posade Bugojna ne može ni u kom smislu poboljšati, već naprotiv, samo pogoršati, jer će moral blokiranog neprijatelja još više opasti kad bude saznao za pad Donjeg Vakufa i Prozora. Četrnaestog jula Stab brigade je pisao vrhovnom komandantu (od koga još nije bio dobio dalja naređenja) da je 2. proleterska brigada u toku prethodne noći verovatno zauzela Donji Vakuf. »Rezultate te akcije« — pisao je on — »još nemamo ali se, u svakom slučaju, ona morala povoljno završiti«. Računajući s padom Donjeg Vakufa kao sa gotovom činjenicom, on je zaključio da je veza sa Travnikom i Jajcem prekinuta i da s te strane više ne pretila opasnost, »jer neprijatelj iz tih pravaca neće moći slati pojačanja«. Takvo uverenje načelnika Vrhovnog štaba i Štaba 4. proleterske brigade, koje se temeljilo na pogrešnoj pretpo-

⁴² Naređenje vrhovnog komandanta načelniku Vrhovnog štaba od 20. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 38).

stavci neminovno je navodilo na pogrešan zaključak, a iz njega je mogla rezultirati samo loša odluka. I zaista, računajući da se, zahvaljujući »uspešnim« dejstvima 2. proleterske brigade oko Donjeg Vakufa, situacija u dolini Vrbasa povoljno razvija, načelnik Vrhovnog štaba i Štab 4. proleterske brigade su zaključili da se u takvoj situaciji nameće kao vrlo aktuelan zadatak: prekid komunikacije Bugojno — Livno — Split, odakle, po njihovom mišljenju, trenutno jedino i preti opasnost od intervencije neprijatelja. Zbog toga su i odlučili da ponovo odgode napad na Bugojno, da bi prethodno zauzeli Kupres u kome se, kako su računali, nalazi samo 150 ustaša s nešto milicije i, možda, izvesnim manjim delovima posade iz Prozora koja je umakla u tom pravcu. Štab brigade je u tom smislu već izdao naređenja, i trebalo je da već sledećeg jutra, 15. jula, tri bataljona krenu iz rejon Gornjeg Vakufa ka Kupresu i da ga u toku noći 17/18. jula zauzmu. Tek tada, računao je on, pošto Bugojno' i s tog pravca bude odsečeno, »njegova likvidacija ne bi bila teška«, i ona bi usledila oko 19. jula. U napadu na Bugojno, prema toj zamisli, učestvovala bi dva bataljona 2. proleterske i tri bataljona 4. proleterske brigade, među kojima i jedan od onih koji će prethodno učestvovati u napadu na Kupres, dok bi ostala dva bataljona 4. proleterske brigade trebalo zadržati oko Kupresa, da posluže kao oslonac južnoj koloni — 1. i 3. proleterskoj brigadi — u njenom nastupanju od Prozora, preko Ravnog i Sujice, ka Glamoču. Obaveštavajući o tome planu vrhovnog komandanta, oni su mu, u pomenutom izveštaju, dali sugestiju da naredi da se od južne kolone izvuku dva do tri bataljona i upute u rejon Gornjeg Vakufa, a da njena glavnina krene od Prozora, preko Ravnog, Sujice i Livna, ka Glamoču, jer bi »na taj način naše grupe išle širokim prostorom, oslobađajući dobar dio prostorijske, protiv koje neprijatelj ne bi mogao koncentrično dejstvovati«. Ukoliko bi traženi bataljoni brzo stigli u Gornji Vakuf, napad na Bugojno izveo bi se i pre, tj. jednovremeno kada i napad na Kupres⁴³. O svojoj odluci je Štab 4. proleterske brigade, verovatno, poslao izveštaj i Štabu 2. proleterske brigade, ali kuriri nisu uspeli da mu uruče pismo⁴⁴.

⁴³ Izveštaj načelnika Vrhovnog štaba vrhovnom komandantu od 14. jula 1942 (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 30).

⁴⁴ Mada nema nikakvih pismenih tragova da je Štabu 2. proleterske brigade upućeno pismo, ipak treba pretpostaviti da je Štab 4. proleterske brigade to morao učiniti. Vrlo je moguće da kurir (ili kuriri) koji je nosio pismo nije mogao naći Štab 2. proleterske brigade, jer se ova brigada u međuvremenu prebacila preko Vrbasa, i da je, idući njenim tragom, zalutao, pao u ruke neprijatelju ili poginuo. I jedan Podatak iz bojne relacije domobranskog 9. pešadijskog puka navodi na takvu mogućnost: u tom neprijateljevom dokumentu stoji da je 16. jula u Podovima, kod Prusca, zarobljen jedan partizan Crnogorac (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-13).

Načelnik Vrhovnog štaba i Štab 4. proleTERSke brigade su izradili plan koji je počivao na pogrešnoj proceni situacije. Pre svega, on je polazio od netačnog zaključka da je 2. proleTERSka brigada izvršila zadatak, tj. zauzela Donji Vakuf i presekla komunikacije prema Travniku i Jajcu i time onemogućila intervenciju neprijatelja s tih pravaca. A stvarnost je bila sasvim drugačija: neprijatelj se tim komunikacijama sve intenzivnije koristio za prebacivanje pojačanja na ugroženo područje. I zatim, prenaplaštena je potreba da se, pre napada na Bugojno, zauzme Kupres da bi se presekla veza sa Livnom, odnosno Dalmacijom. S te strane, međutim, nije pretila opasnost, jer slabe domobranske i ustaške posade u Livnu, Duvnu i Šujici ne samo nisu pomišljale da intervišu ka dolini Vrbasa, nego su i same očekivale pomoć upravo iz Bugojna. Italijanske trupe, pak, uveliko su se pripremale da napuste Livno, te su bezuspešne bile sve intervencije i molbe viših štabova i ustanova NDH, uključujući i Glavni stožer i Ministarstvo oružanih snaga, da odgode povlačenje iz mesta kojima je pretila ozbiljna opasnost od partizana. To, naravno, nije bilo, niti je moglo biti poznato načelniku Vrhovnog štaba i Štabu brigade. Gledane u tom svetlu, njihove odluke o odlaganju napada na Bugojno i prenošenju težišta prema Kupresu moraju se opravdati nedovoljnim poznavanjem situacije i namera neprijatelja.

I tako, umesto brzog i neodložnog napada na Bugojno — još jedno odlaganje; umesto grupisanja snaga — njihovo cepanje i razvlačenje; umesto usmeravanja dejstava niz dolinu Vrbasa — skretanje pažnje na pravac koji u tom trenutku nije bio ugrožen, pa prema tome ni aktuelan.

Do izvršenja pomenutog plana, međutim, nije došlo, mada su bataljonima, kako je već rečeno, bila izdata naređenja da 15. jula u 3 časa krenu ka Kupresu. Vrhovni komandant se nije složio sa predloženim planom jer nije hteo dozvoliti da severna kolona, bez opravdanog razloga, menja već utanačeni plan i da odustaje od izvršenja dodeljenih joj zadataka. Zbog toga joj je naredio da što pre zauzme Bugojno, izrazivši joj svoje nezadovoljstvo što ona to do tada nije učinila. Važnost njenog zadatka on je izrazio i time što joj je, kao pojačanje, uputio 4. bataljon 1. proleTERSke brigade, koji mu je u tom trenutku bio pri ruci, jer je bio najbliži severnoj koloni, a koji je u borbama za Prozor pokazao da ima umešnosti u napadu na naseljeno mesto⁴⁵.

U duhu naređenja vrhovnog komandanta, načelnik Vrhovnog štaba je odmah preduzeo mere da se pripremi napad na Bugojno. Umesto da organizuje izvidanje radi prikupljanja naj-

⁴⁵ Naređenje vrhovnog komandanta nije sačuvano, ali se iz mera koje je od noći 14/15. jula preduzeo načelnik Vrhovnog štaba, kao i iz kasnijih naređenja, može gotovo pouzdano saznati njegova sadržina.

novijih podataka o jačini posade u Bugojnu, on se zadovoljio zastarelim podacima, dobijenim još 12. jula, po kojima je u Bugojnu bilo nešto preko 400 neprijateljevih vojnika (300 ustaša, oko 100 domobrana i izvestan broj mobilisane milicije) s jednim topom i nepoznatim brojem automatskog oružja i minobacača. Još uvek bez veze sa Štabom 2. proleterske brigade, on od njega nije dobio novije podatke o dolasku pojačanja iz Travnika u Donji Vakuf i Bugojno⁴⁶.

Tako je prilikom planiranja napada na Bugojno pogrešno procenjen neprijatelj, kako u pogledu njegove jačine, tako i u pogledu mogućnosti intervencije sa pravca Donjeg Vakufa. Računalo se kao sasvim sigurno da je 2. proleterska brigada zauzela Donji Vakuf i presekla komunikaciju prema Travniku i Jajcu. Prema tome, zaključili su načelnik Vrhovnog štaba i Stab 4. proleterske brigade, zauzimanje Bugojna će biti relativno lako, i taj zadatak će moći da izvrši sama 4. proleterska brigada, koja je imala pet bataljona. Pošto je u toku 15. jula stigao, delom kamionima, iz Prozora u Gornji Vakuf 4. bataljon 1. proleterske brigade, to se situacija poboljšala, jer je sada za predstojeću akciju stajalo na raspolaganju šest bataljona. Pristupajući pripremama za napad, Stab brigade je istog dana uputio tri bataljona ka Bugojnu sa zadatkom da zauzmu polazne položaje za napad, koji će uslediti u toku noći 16/17. jula. Pošto se računalo da za ovaj napad ima dovoljno snaga, to nije ni bilo upućeno naređenje 2. proleterskoj brigadi da i ona uzme učešća u njemu⁴⁷.

⁴⁶ Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 30.

⁴⁷ U mnogim radovima je izneto da je bilo predviđeno i učešće 2. proleterske brigade u napadu na Bugojno.

Nije jasno na osnovu čega se došlo do ovog tvrđenja. Načelnik Vrhovnog štaba i Stab 4. proleterske brigade nisu imali vezu sa 2. proleterskom brigadom od 12. jula. Prvo naređenje načelnika Vrhovnog štaba toj brigadi bilo je ono u kome joj je naredio da dva njena bataljona učestvuju u napadu na Bugojno u toku noći 17/18. jula. To naređenje nije sačuvano, ali se za njega sasvim pouzdano zna na osnovu drugih dokumenata. Tako je predstavnik Vrhovnog štaba, koji se nalazio sa 2. proleterskom brigadom, pisao 17. jula u 13 časova načelniku Vrhovnog štaba da je pre jednog sata u selu Slatini dobio njegovu naređenje za učešće 2. brigade u napadu na Bugojno u toku naredne noći, ali ga obaveštava da ta brigada ne može stići da učestvuje u napadu jer su njeni bataljoni udaljeni; nalaze se kod Donjeg Vakufa i u Rasavcima (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 32). I V. Đokić je u svom dnevniku 17. jula zabeležio: »U selu Slatini uhvaćena je veza sa drugom Arsom i od njega je dobijeno naređenje da naša brigada ima najmanje sa dva bataljona da učestvuje u napadu na Bugojno i njegovoj likvidaciji; napad bi bio 17/18. noću i eventualno bi se produžio na 18. danju i tada bi 2. brigada imala da stupi u borbu kao odmorna jedinica«. I politički komesar 2. proleterske brigade, u izveštaju Vrhovnom štabu od

Za napad je određeno pet bataljona, a jedan je zadržan u rezervi. Pošto se grad nalazi na levoj obali Vrbasa, naslanjajući se na reku, trebalo je da četiri bataljona napadaju sa severozapadne, zapadne i južne strane, a samo jedan sa istočne strane, tj. preko reke. Bataljoni su dobili sledeće zadatke: 4. bataljon da preko Karalinke nastupa ka Gradini (trig. 629), razbije neprijatelja na tim položajima i prodre u grad, u rejon železničke stanice; 3. bataljon da zauzme neprijateljeve položaje na k. 717, produži napad duž puta Kupres — Bugojno i preko Malog Sela prodre u grad; 4. bataljon 1. proleterske brigade da glavninom napada iz rejona s. Crniče na Goricu (k. 646), zauzme to uporište i, preko Sultanovića, produži u grad, a da jednom četom napadne neprijateljeve delove kod električne centrale u selu Veseloj, oko 3 km jugozapadno od Bugojna; 5. bataljon da napadne grad s južne strane, duž drumca Gornji Vakuf — Bugojno; 2. bataljon da napadne sa istočne strane, preko Gorice, zauzme most kod gradske klanice i prodre u grad; dok je 1. bataljon zadržan u rezervi na južnim padinama brda Gladov⁴⁸.

Bilo je, dakle, predviđeno da se napad izvrši koncentrično, gotovo svim raspoloživim snagama, a težište da bude na zapadnoj i jugozapadnoj strani, gde će se upotrebiti glavnina. Ali nijedna jedinica nije bila upućena prema Donjem Vakufu, da bi porušila prugu i sprečila eventualnu intervenciju neprijateljevih snaga iz Donjeg Vakufa. To nije bilo učinjeno zato što takva intervencija nije uopšte uzimana u obzir, jer se računalo da je 2. proleterska brigada već bila zauzela Donji Vakuf, ili ga bar blokirala. Ni prema Kupresu nisu bili određeni delovi za obezbeđenje, pošto je, po mišljenju rukovodstva napada, bilo malo verovatno da bi se tamošnja slaba posada usudila da krene putem koji prolazi kroz šumovitu usku dolinu rečice Poričnice.

Dok je tako vršena organizacija napada na Bugojno, neprijatelj se užurbano pripremao: dovlačio pojačanja i utvrđivao se. Kada je severna kolona izbijala na Vraniću, u Bugojno se nalazio relativno slab garnizon: dve čete 20. ustaškog bataljona (oko 200 ustaša), 13. domobranska posadna četa, sedam žandarma i izvestan broj milicionera — svega 400 naoružanih vojnika. Ovaj ustaški bataljon bio je slabe borbene vrednosti, jer je bio

21. jula, kaže da je 17. jula dobijeno naređenje načelnika Vrhovnog štaba o učešću dva bataljona 2. proleterske brigade u napadu na Bugojno (AIRPJ, br. 3252).

Iz ovog se može zaključiti da nije bilo predviđeno učešće 2. proleterske brigade u prvom napadu na Bugojno u toku noći 16/17. jula.

⁴⁸ Prema člancima B. Đuričkovića, Lj. Vučkovića i M. Hotića, dnevnicima M. Poleksića i J. Mihaljevića i stenografskim beleškama (Arhiv VII, k. 1986, br. reg. 11/1-3).

tek formiran od neobučenog ljudstva, koje još nije imalo vatrenog krštenja. Ali je dolazak jednog ustaškog bataljona Crne legije u toku 10. jula ohrabrujuće uticao na posadu i znatno ojačao odbranu grada, mada je jedna njegova četa već sledećeg jutra, tako reći bez zadržavanja, produžila za Prozor. U toku 15. jula u Bugojno je stigao i 1. bataljon domobranskog 15. puka (bez jedne čete), koji je prethodnog dana napao delove 2. proleterske brigade kod Oboraka. A 16. jula stigla je iz Brčkog, preko Travnika, 2. četa 10. ustaškog bataljona, jačine 105 ljudi. Tako je posada Bugojna, ovog važnog neprijateljevog garnizona, uoči napada 4. proleterske brigade bila vrlo jaka, znatno jača nego što su to pretpostavljali načelnik Vrhovnog štaba i Stab 4. brigade. U gradu i na okolnim uzvišenjima nalazilo se pet ustaških četa, tri domobranske čete i izvestan broj milicionera i žandarma — svega oko 900 vojnika, naoružanih pešadijskim naoružanjem i jednim topom. Odnos napadača i branioca u živoj sili bio je, prema tome, uglavnom jednak, dok je odnos u naoružanju bio znatno povoljniji za branioca. U Bugojnu se tih dana nalazio i pukovnik Šimić, komandant operativne zone. On je lično preuzeo komandu nad svim jedinicama u garnizonu. Da bi zaplašio građanstvo, u čiju je naklonost sumnjao, i »zaveo red« u gradu, on je uhapsio kotarskog predstojnika, optuživši ga da je, navodno, bio u vezi s partizanima⁴⁹.

Neprijatelj je, užurbano radeći, znatno učvrstio odbranu na prilazima gradu, s jačim delovima na Gaju Berića, Gradini, k. 717 i Gorici (k. 646). U selo Veselu, radi zaštite električne centrale, bila je upućena manja jedinica, verovatno jačine voda. Glavnina neprijateljevih snaga nalazila se u gradu, gde je pri-

⁴⁰ Prema izveštaju koji je veliki župan iz Jajca 22. jula uputio ministru unutrašnjih poslova, pukovnik Šimić, koji je od poglavnika dobio ovlašćenje da kao komandant operativne zone preuzme komandu nad svim jedinicama na području Jajce — Mrkonjić-Grad — Glamoč — Livno — Duvno — Prozor — Bugojno — Donji Vakuf, došao je u sukob sa upravnim vlastima mešajući se u njihov delokrug rada. Smatrajući da je uznemirenost organa vlasti zbog pojave jakih partizanskih grupa na Bitovnji i Vranići neopravdana, pukovnik Šimić je nastojao da pretinjama i energičnim merama podigne moral kod posade i stanovništva i pripremi ih da izdrže u odbrani dok ne stigne pomoć. Posebno je naredio da niko ne napušta mesto, da se ne bi ponovio slučaj koji se zbio u Konjicu, kada su kotarski predstojnik, službenici i trgovci napustili grad, povećavši time paniku među građanima i posadom. Šimić je najpre telefonom zapretio kotarskom predstojniku u Prozoru da će ga streljati zbog širenja alarmantnih vesti; zatim je uhapsio kotarskog predstojnika i predsednika kotarske zaklade u Bugojnu, jer su, navodno, održavali vezu s partizanima; zapretio je i šefu ispostave u Donjem Vakufu. Sve ove mere koje je taj domobranski oficir preduzeo u Bugojnu, Donjem Vakufu, Kupresu i Prozoru, u tim vrlo kritičnim danima, imale su efekta: izbegnuta je bezglavost, koja je pretila da nastupi pod dejstvom zastrašujućih vesti o dolasku velike mase partizana (Arhiv VII, k. 195, br. reg. 3/9-1).

stupila izgradnji utvrđenja na njegovoj ivici i u unutrašnjosti. Da bi otkrio kretanje partizana i njihove namere, komandant garnizona je slao jače izviđačke patrole i grupe u bližu i dalju okolinu.

U toku 16. jula svi bataljoni su, po kiši, izbili na polazne položaje. Njihovi pokreti nisu ostali nezapaženi, tako da je neprijatelj spremno dočekao napad koji je otpočeo oko 22 časa. U prvome naletu bataljonima je pošlo za rukom da odbace neprijatelja s nekih isturenih položaja spoljne odbrane i da izbiju do prvih kuća, gde su bili zadržani jakom vatrom. Četvrti bataljon, koji je napadao preko Karalinke, izbio je u zoru na Gradinu, iznad železničke stanice, ali je tu bio zaustavljen. U međuvremenu je 3. bataljon zauzeo Čipuljić i k. 717 i preko Malog Sela izbio u zapadni deo grada, gde je bio zadržan. Smatrajući da se napad završio neuspešno i da bi dalje zadržavanje na ivici grada dovelo do nepotrebnih gubitaka, štabovi bataljona su u ranim jutarnjim časovima povukli svoje čete. Prilikom povlačenja oba bataljona su se u šumi iznad sela Poriča iznenada sukobila s kolonom ustaša koja je iz Kupresa bila upućena u pomoć posadi Bugojna. Ne očekujući napad s tog pravca, bataljoni su u prvim trenucima, dok se nisu pribrali, pretrpeli gubitke. Ustaše su iznenadile grupu boraca 3. bataljona koja je nosila ranjenike i veći deo pobile. Kada je prvo iznenađenje prošlo, oni su organizovano stupili u borbu i u oštrom sukobu odbacili neprijatelja. Treći bataljon je u ovoj borbi pretrpeo gubitke od devet mrtvih i pet ranjenih, dok su iz 4. bataljona poginula dva borca (među kojima i Milorad Jovančević, kasnije proglašen za narodnog heroja). Četvrti bataljon 1. proleterske brigade krenuo je u napad na utvrđeno uporište na brdu Gorici koje je dominiralo poljem i s kojeg je neprijatelj štitio grad sa južne strane. Kod potoka u podnožju brda bataljon je naišao na zasedu. Puškomitralješko odeljenje neprijatelja otvorilo je vatru i prinudilo partizane da se zaustave. Tako je izostalo iznenađenje. Smatrajući da je dalji napad necelishodan, bataljon se, ne baš organizovano, povukao na polazne položaje⁵⁰. Četa koja je dobila zadatak da zauzme električnu centralu (Rudarska četa)

⁵⁰ Komandir Pratećeg voda ovako je opisao neuspeli napad svog bataljona: »Skoro će 10 časova... Odjednom po našoj koloni se prosu dug mitraljeski rafal. Naišli smo na zasedu na prelazu kod mlina ispod Gorice. U koloni pometnja. Neko je od naših bacio bombu. Kratko zatišje. I, taman kad smo hteli ponovo da krenemo, dočeka nas sa Gorice uraganska vatra... Umesto da iznenadimo neprijatelja, mi smo potpuno iznenađeni. Očevidno za ovaj napad nismo pripremljeni. Ne nalazeći zaklon na ravnom polju, izloženi vatri koja ne da oko otvoriti, borcima nije preostalo ništa drugo nego da okrenu natrag. I to panično tako da je izgubljena veza... « (Ljubivoje Pajević, Šest dana na domaku Bugojna, Prva proleterska, knj. 1, str. 427).

napala je neprijateljevo obezbeđenje i uspela da ga delom protera u pravcu Bugojna, a delom odbaci na groblje, gde se ova neprijateljeva grupa utvrdila. Četa je potom oštetila centralu, ali ne potpuno, jer nije imala dovoljno eksploziva. Ni 5. bataljon nije u toku noći uspeo da prodre u grad. Nastupajući duž pruge i puta od Gornjeg Vakufa, njegove čete su odbacile manje neprijateljeve delove iz sela Kućice i produžile ka selu Jakliću, gde su bile zaustavljene jakom vatrom. U zoru se bataljon povukao na polazne položaje uz gubitke od dva mrtva i osam ranjenih⁵¹.

Jedino je 2. bataljon uspešno izvršio svoj zadatak. On je napadao sa istoka, preko Glavica. Ne naišavši na otpor neprijatelja, koji nije bio isturio svoje delove preko reke, bataljon je izbio na Vrbas i pregazio ga (na gazovima kod mosta). Savladavši jak otpor branioca i uništivši jedno puškomitralješko odeljenje sakriveno u krošnji drveta blizu mosta njegove čete su, pored muslimanskog groblja, prodrle u centar grada, izbivši na raskrscnicu kod gradske apoteke, ali su tu bile zadržane. Pošto ostale jedinice nisu uspele da prodru u grad, ovaj se bataljon našao usamljen, a neprijatelj je bio u mogućnosti da sa drugih položaja skine pojedine delove i ubaci ih protiv njega. Bataljon je, iako bez veze sa susjednim jedinicama, cele noći vodio borbu, ne pomišljajući da se povuče. Zora ga je zatekla u gradu. On je nastavio ulične borbe i u toku dana. Štabu brigade je bio upućen izveštaj da se bataljon nalazi u gradu i da je potrebno da i ostale jedinice obnove napade⁵².

Mada je bilo očigledno da je napad, uprkos prodoru 2. bataljona, još u toku noći pretrpeo neuspeh, ipak su neki bataljoni pokušavali da obnove napad, ali su jakom vatrom neprijatelja bili zadržani na prilazima gradu. Štab 4. bataljona 1. proleterske brigade, na primer, oko 9 časova je pokušao da jednim slabim napadom, u kojem je angažovao oko 30 boraca 2. čete, zauzme Goricu. Neprijatelj je napad lako odbio mitraljeskom vatrom. Četa je imala jednog poginulog i jednog ranjenog borca..

⁵¹ Članci B. Đuričkovića, M. Hotića i Lj. Pajevića; Lj. Anđelić, »Livanjska legenda«, str. 43—5; Dnevnici Đ. Čagorovića, M. Poleksića i N. Boškovića, borca 4. bataljona 1. proleterske brigade; Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 1986, br. reg. 11/9-2, 3, k. 2003, br. reg. 4/6-1); Izjave S. Drljevića, komandanta 4. bataljona, V. Radovića, K. Grozdanića i Z. Šaletića; Izveštaj 5. žandarmerijskog puka od 26. jula 1942 (Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 154); Izveštaj komandira žandarmerijske stanice Bugojno od 22. jula (Arhiv VII, k. 147, br. reg. 15/1-2); Bojna relacija domobranskog 9. pešadijskog puka za jul 1942 (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11, 10/2-36).

⁵² Isto

U međuvremenu je jedna grupa boraca iz 1. i 2. čete likvidirala neprijateljevo odeljenje kod groblja iznad sela Vesele⁵³.

Uvidevši beskorisnost dalje borbe, Štab brigade je naredio da se napad obustavi, i da se 2. bataljon povuče iz grada, jer bi njegovo dalje zadržavanje samo iziskivalo nepotrebne gubitke. Iskoristivši trenutnu neopreznost neprijatelja, 2. bataljon se, oko 16 časova, gotovo neopaženo povukao iz grada. U ovom napadu on je imao sedam mrtvih i devet ranjenih⁵⁴.

U borbama za Bugojno 16/17. i 17. jula, koje su se završile neuspešno, 4. proleterska brigada je imala 21 poginulog i 22 ranjena, a 4. bataljon 1. proleterske brigade jednog poginulog i jednog ranjenog borca. I neprijatelj je imao znatne gubitke — peko 50 izbačenih iz stroja⁵⁵.

Branilac je u ovim borbama pokazao veliku upornost. Njegove čete su uspele da zadrže napadača i da ga jakom vatrom i protivnapadima odbiju. Neprijatelj je tom prilikom upotrebio artiljeriju, borna kola i avijaciju. Avioni su u toku 17. jula bombardovali položaje oko grada: padine planina Rudine i Kalina, istočno, i Bojnu (k. 1336), zapadno od Bugojna. Naročito je jako dejstvo avijacija ispoljila na pravcu napada 2. bataljona, bombardujući selo Donjiće⁵⁶. Pored domobranskih aviona, ovoga dana su i italijanski izviđački avioni leteli nad okolinom Bugojna. Jedan avion 36. eskadrile 5. izviđačkog puka bio je pogoden, ali je uspeo da se vrati u bazu⁵⁷.

O žestini borbe za Bugojno svedoče i neprijateljevi izveštaji u kojima se govori da su partizani »ušli u same ulice grada, gdje su nastale ulične borbe, prsa u prsa«, da je »u ogorčenim borbama u samom predgrađu Bugojna bilo mnogo žrtava od naše strane« i da je »toga dana teže ranjen zapovjednik posade nadporučnik g. Kamenović Stjepan i zapovjednik 1. bojne 15. pp. bojnič g. Maričić Ivo i ustaški nadporučnik g. Tokić, a pored njih još oko 20 domobrana i ustaša«⁵⁸.

Napad 4. proleterske brigade nije uspeo iz više razloga. Pre svega, branilac je bio isuviše jak i dobro utvrđen; za sla-

⁵³ Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 1986, br. reg. 11/9-3); Dnevnik N. Boškovića; članak Lj. Pajevića.

⁵⁴ Članak B. Đuričkovića.

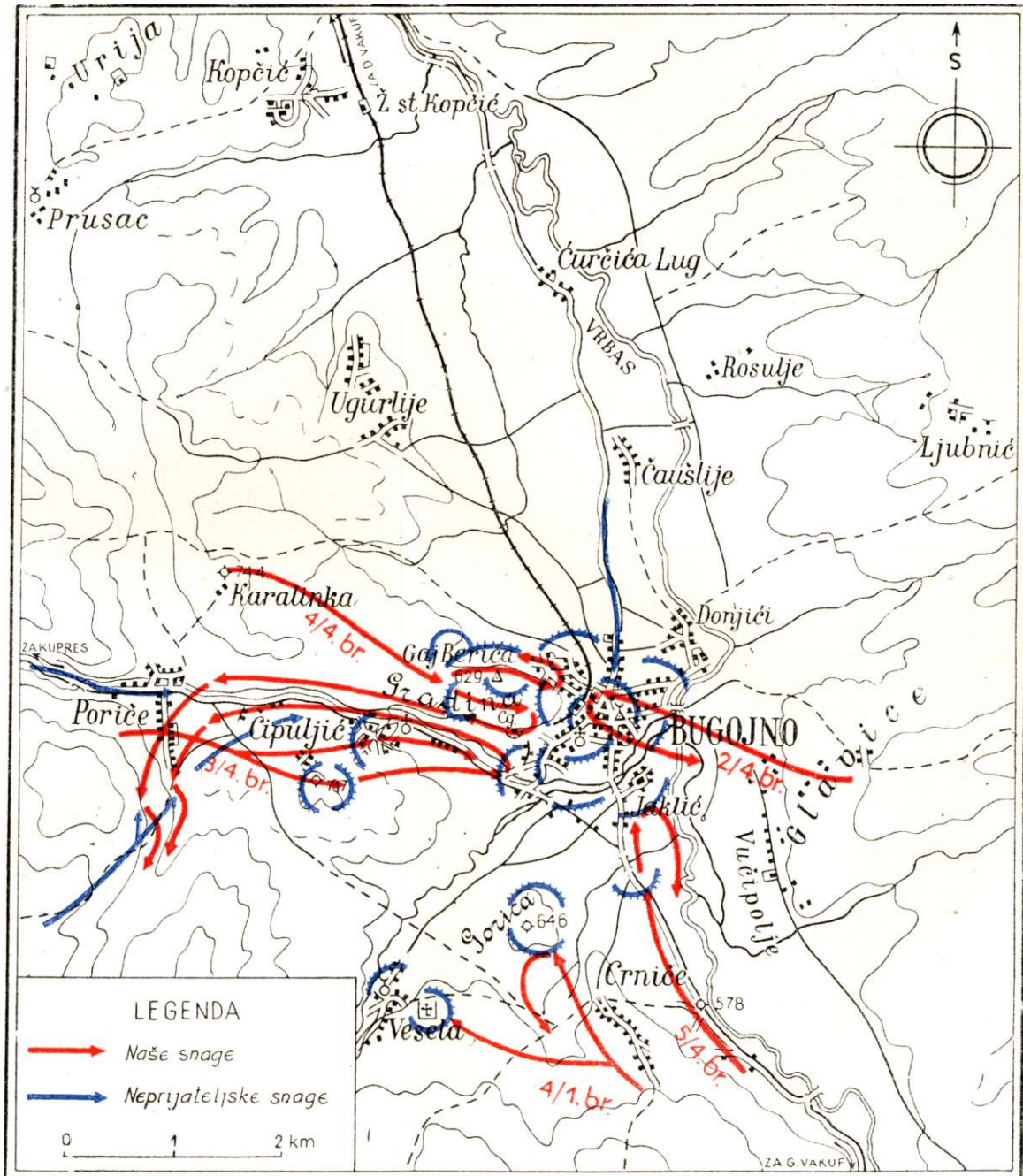
⁵⁵ O tačnim gubicima neprijatelja nema pouzdanih podataka. U bojnoj relaciji 9. puka spominju se 23 ranjena i 37 mrtvih domobrana, ustaša i milicionera (uključujući gubitke u toku 13. jula duž komunikacije Bugojno — Gornji Vakuf). U izveštaju komandira žandarmerijske stanice u Bugojnu kaže se da je posada u borbama od 16. do 22. jula imala gubitke 23 mrtva i 28 ranjenih.

⁵⁶ Dnevni izveštaj 3. domobranskog korpusa (Arhiv VII, k. 71, br. reg. 55/2-4).

⁵⁷ Dnevni izveštaji italijanskog vazduhoplovstva za jul 1942 (Arhiv VII, k. 151, br. reg. 4/9-1-23); Arhiv VII, k. 86, br. reg. 21/21-1.

⁵⁸ Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11.

PRVI NAPAD MA BUGOJNO
(noću 16/17. VII 1942)

Skica 9

manje njegovog otpora bile su potrebne znatno jače snage. Još od 13. jula očekujući napad, neprijatelj se nalazio u stanju pune pripravnosti; sve su njegove jedinice bile na položajima (u rovovima i bunkerima); tako se napadač nije mogao uzdati u iznenađenje. Uz to, što je takođe bilo značajno, nije bila prekinuta veza sa Donjim Vakufom i Kupresom, te su iz tih mesta bila upućena pojačanja napadnutom garnizonu u Bugojno. Tako su izvesni delovi iz Donjeg Vakufa, 17. jula ujutro, kamionom i vozom, nesmetano stigli u Bugojno i pojačali njegovu posadu.

Ipak, uprkos činjenici da je posada napadnutog mesta bila isuviše jaka, očevidno je da napad nije bio dobro organizovan. Odugovlačenje s napadom bilo je prvi i osnovni propust, iz kojeg su potom, jedan za drugim i jedan iz drugog, proizlazili i drugi: slaba procena neprijatelja, necelishodno grupisanje snaga, neobezbeđenje od susednih garnizona itd. Pada u oči da su svi bataljoni dobili zadatke da najpre savladaju otporne tačke spoljne odbrane, koje su se nalazile na jakim zemljišnim objektima, visovima i grebenima oko grada, a potom nastave nadiiranje ka gradu. Nijedna jedinica, makar i manja, nije bila upućena kroz međuprostore, da se probije u unutrašnjost grada i izazove zabunu među braniočevim snagama. To je, doduše, pošlo za rukom 2. bataljonu, ali je njegov prodor bio olakšan i time što na pravcu njegovog nastupanja, tj. na desnoj obali Vrbasa, neprijatelj nije imao svojih snaga. Bilo je, dakle, očigledno da jedinice i štabovi nisu još imali dovoljno iskustva u borbama za naseljena mesta.

Vrhovni komandant je još istog dana saznao za neuspeh u borbi za Bugojno. On je u pismu načelniku Vrhovnog štaba, koji je rukovodio napadom, izrazio svoje nezadovoljstvo i dao sledeću ocenu rada severne kolone:

»Vaš prvi neuspeh kod Bugojna jeste rezultat vašeg oklevanja a i nedovoljne pripreme. Kako ste mogli dozvoliti da neprijatelj saobraća vozovima u toku vašeg napada na grad? 1. Trebalo je po svaku cenu prekinuti železničku liniju pre samoga napada. 2. Uzrok neuspeha leži i u neizvršavanju zadatka za obe brigade, koji ste dobili od mene pre napada na G. Vakuf. Ćidin (odnosi se na M. Ćilasa, predstavnika VŠ kod severne kolone — prim. M. L.) postupak jeste za najveću osudu, jer je to postupak neozbiljnog čoveka — koji je doveo do dosta teških posledica, a moglo bi se svršiti i katastrofalno ako se odmah ne preduzmu mere da se 2. brigada⁵⁹ odmah prebaci na sektor Bugojno — D. Vakuf i poveže sa vama«.

Dok se 4. proleterska brigada, zajedno sa 4. bataljonom 1. proleterske brigade, pripremala za napad na Bugojno, 2. proleterska brigada je ostala, uglavnom, neaktivna. U toku 16. jula

⁵⁹ Naređenje vrhovnog komandanta načelniku Vrhovnog štaba od 17. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 31).

njena su se tri bataljana nalazila u Slatini, a jedan u Rasavcima. Toga dana je njen 1. bataljon bio isturio manje delove iznad pruge Donji Vakuf — Jajce, na odseku između železničkih stanica Babino Selo i Barice. U 8 časova, nedaleko od Barica, oni su izvidnicu, koja se kretala ispred voza, napali i prisilili da se povuče u Donji Vakuf. Nešto kasnije isti je voz, s pojačanom domobranskom pratnjom i izvidnicom, ponovo krenuo u pravcu Jajca. I ovoga puta su delovi 1. bataljona napali neprijatelja, nešto severnije od Barica, ali je napad bio bezuspešan, tako da je voz produžio ka Jajcu⁶⁰.

U toku noći 16/17. jula, kada je 4. proleTERSka brigada napadala Bugojno, bataljoni 2. proleTERSke brigade nisu vršili nikakve akcije, niti su znali šta se dešava oko Bugojna. Samo je 1. bataljon te noći izveo — istina, bezuspešno — napad na železničke stanice u Baricama i Babinom Selu, porušio prugu na dva mesta, u dužini od 12 metara, i obaranjem 23 stuba prekinuo telefonsku liniju u dužini od 2 kilometra⁶¹.

Dejstva ovog bataljona na pruzi Donji Vakuf — Jajce nisu bila dovoljno efikasna, jer je neprijatelj vrlo brzo otklonio kvarove, niti su imala ikakav odraz na situaciju u Donjem Vakufu i Bugojnu. Za prebacivanje pojačanja u ta mesta neprijatelj se nije koristio komunikacijom koja ih je spajala s Jajcem, već onom koja je vodila od Travnika, a ona je bila potpuno slobodna. Zbog toga su dejstva 2. proleTERSke brigade duž komunikacije ka Jajcu u tom trenutku bila bez uticaja na izvršenje osnovnog zadatka koji je stajao pred severnom kolonom, tj. na zauzimanje Bugojna. Tako su tih dana 2. i 4. proleTERSka brigada dejstvovala odvojeno i neusklađeno, svaka na »svom« zadatku, i svaka u ubeđenju da čini najbolje i da svojim dejstvima olakšava rad drugoj. A takvim dejstvima one su u stvari olakšale neprijatelju da se odupre njihovim podvojenim dejstvima. Tako je, na primer, pošto je izostao napad na Donji Vakuf i na komunikaciju Donji Vakuf — Bugojno, neprijatelj mogao da u prvim jutarnjim časovima 17. jula uputi ka Bugojnu pojačanja, koja su olakšala odbranu bugojanskog garnizona. »Da nije toga dana palo Bugojno i D. Vakuf u ruke partiznima« — zaključio je komandant domobranskog 9. pešadijskog puka u svojoj bojnoj relaciji — »ima se zahvaliti u prvom redu izvanrednom opunoćeniku Poglavnika g. pukovniku Franji Šimiću koji je smišljenim voćtvom i osobnom hrabrošću vodio operacije i podstrekavao domobrane i ustaše da ustraju u borbi protiv neprijatelja, a tako isto i pukovniku g. Juri Francetiću koji je u pravo vrijeme stigao sa svojom Crnom legijom u pomoć D. Vakufu i Bu-

⁶⁰ Arhiv VII, k. 211, br. reg. 13/2-42.

⁶¹ Arhiv VII, k. 211, br. reg. 13/2-55; AIRPJ, br. 3702.

gojnu»⁶² (kurz. M. L.). Zaključak neprijateljevog komandanta je bio samo delimično tačan; uzroke neuspeha je trebalo tražiti i na drugoj strani, odnosno u slabo koordiniranim dejstvima 2. i 4. proleterske brigade. Nemanje međusobne veze je, bez sumnje, doprinelo tako slabom sadejstvu brigada severne kolone.

Tek 17. jula je 2. proleterska brigada ispoljila nešto veću aktivnost prema komunikaciji Donji Vakuf — Bugojno. Ali je već bilo kasno, jer je 4. proleterska toga dana obustavila napad,, povukavši svoje bataljone dalje od grada.

4. — Pripreme za drugi napad na Bugojno i zadržavanje 2. proleterske brigade oko Tjrije i Prusca

Vrhovni komandant je ocenio da se, neuspehom kod Donjeg Vakufa i Bugojna, situacija u dolini Vrbasa pogoršava, da ona može ozbiljno ugroziti dalje nastupanje grupe brigada. Neprijatelj se u ta dva garnizona održao. Trebalo je očekivati da će on, dovlačenjem novih pojačanja, nastojati da ojača i svoje posade duž komunikacije prema Livnu i, dalje, prema Sinju i Splitu, a možda i da izvrši napad u pravcu Gornjeg Vakufa i Prozora. Bugojno bi, očigledno, bilo polazna osnova tih operacija neprijatelja. Da bi onemogućio takav razvoj situacije i sprečio preuzimanje inicijative od strane neprijatelja, vrhovni komandant je odlučio da ne odustane od namere da se zauzme Bugojno. Napad je, po njegovoj zamisli, trebalo što pre obnoviti, ne dozvoljavajući neprijatelju da predahne, privuče nova pojačanja i ojača odbranu. Ali, s druge strane, on je bio svestan da sa daljim dejstvima ne treba pre nagliti, novi napad ne sme se improvizovati na brzu ruku, bez dovoljno snaga i bez dobro organizovanog sadejstva. Za tako ozbiljnu akciju bilo je potrebno pojačati severnu kolonu delom snaga južne kolone, i tako stvoriti jaku grupu koja bi mogla uspešno izvršiti zadatak. Ne odustajući od namere da južnu kolonu usmeri ka Duvnu i Livnu, on je, njenim privremenim slabljenjem, samo odložio, za nekoliko dana, izvršenje te namere, dok se situacija u dolini Vrbasa ne raščisti zauzimanjem Bugojna i Donjeg Vakufa. U duhu te odluke, vrhovni komandant je predvideo da ka Bugojnu uputi još dva bataljona 1. proleterske brigade i da se napad izvede kroz dva dana, posle solidnije pripreme⁶³.

Vrhovni komandant je 17. jula naredio načelniku Vrhovnog štaba da odmah preduzme sve potrebne mere za organizovanje novog napada na Bugojno, ukazavši mu na potrebu da se,

⁶² Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11.

⁶³ Naređenje vrhovnog komandanta načelniku Vrhovnog štaba od 17. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 31).

pre napada, mora prekinuti komunikacija prema Donjem Vakufu i time sprečiti dovlačenje novih snaga. Da bi se izvrš'o taj zadatak trebalo je, po mišljenju vrhovnog komandanta, još u toku noći uputiti na komunikaciju najmanje jedan bataljion 4. proleterske brigade, a ostale njene bataljione zadržati oko grada da se odmore i pripreme za napad, i da ometaju radove neprijatelja na utvrđivanju i odbijaju njegove eventualne ispadе iz grada. Računajući da je neprijatelj, posle prvog napada, još više učvrstio odbranu, vrhovni komandant je ocenio da bi 4. proletersku brigadu trebalo ojačati. Stoga je on istoga dana naredio Štabu 1. proleterske brigade da još dva svoja bataljiona uputi preko Gornjeg Vakufa ka Bugojnu. Tako je za predviđeni napad na Bugojno bilo prikupljeno pet bataljiona 4. proleterske i tri bataljona 1. proleterske brigade.

Da bi s napadom 4. i 1. proleterske brigade na Bugojno uskladio dejstva 2. proleterske brigade, koja je, iz njemu nerazumljivih razloga, bila neaktivna negde oko Donjeg Vakufa, vrhovni komandant je naredio načelniku Vrhovnog štaba da joj »smesta da zadatak da napadne D. Vakuf, a ako to nije momentalno moguće, neka ga dobro blokira i preseče komunikaciju prema Jajcu i Travniku«⁶⁴.

Vrhovni komandant je smatrao svojom dužnošću da borcima izrazi svoje priznanje za njihovo junačko držanje u borbama za Bugojno. Napad na Bugojno je bio prvi veći neuspeh grupe proleterskih brigada u toku njenog nastupanja — neuspeh na koji borci nisu bili navikli. Stoga je vrhovni komandant skrenuo pažnju komandantima i političkim komesarima: ljudstvu objasniti neuspeh kao normalnu pojavu, koja ne može imati uticaja na dalja dejstva; ne dozvoliti da se taj privremeni neuspeh, u kome su pretrpljeni znatni gubici, odrazi negativno na borbeni duh i moral boraca⁶⁵.

Za drugi napad na Bugojno preduzete su, dakle, znatno ozbiljnije pripreme. Pa ipak, usled netačnih podataka kojima se raspolagalo, naročito o neprijatelju u Donjem Vakufu, došlo se do ocene da je dovoljno uputiti jedan do dva bataljiona (»poslati najmanje jedan bataljion«) da bi se, rušenjem pruge i odbijanjem eventualnih napada, Bugojno odseklo od Donjeg Vakufa. Takav zadatak, međutim, teško će izvršiti jedan ili dva bataljona, jer je neprijatelj držao posade na komunikaciji i na jakim zemljišnim objektima pored nje — u Kopčiću, Uriji, Pruscu i još nekim mestima. Sem toga, on je komunikaciju između Bugojna i Donjeg Vakufa kontrolisao patroliranjem oklopnog voza i oklopnih kola; zbog blizine ovih dvaju garnizona, mogao je

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

brzo intervenisati u oba pravca. Jedinice koje bi uspele da preseku komunikaciju između tih gradova ne bi se mogle, izložene napadima neprijatelja sa oba pravca, duže održati na nepogodnim položajima u dolini Vrbasa. I zadaci dati 2. proleterskoj brigadi: da zauzme Donji Vakuf ili da ga blokira i da istovremeno preseče komunikacije prema Jajcu i Travniku — bili su preobimni, a samim tim i nerealni, s obzirom na njene mogućnosti i na snagu neprijatelja.

Vrhovni komandant, očigledno, nije bio dovoljno obavešten o stvarnoj situaciji kod neprijatelja u Bugojnu i Donjem Vakufu, jer nije primio vesti o novim pojačanjima koja su u toku poslednja dva-tri dana stigla u Donji Vakuf i Bugojno. On je raspolagao samo zastarelim podacima, onim koje je još 14. i 15. jula dobio od načelnika Vrhovnog štaba: da bugojanski garnizon sačinjavaju dve čete ustaša, četa domobrana i izvestan broj milicionera, a donjovakufski — samo oko sto ustaša i nešto domobrana. Slične ili gotovo iste podatke dali su i neprijateljevi vojnici zarobljeni u Prozoru, što je navodilo na zaključak da su oni tačni.

U vreme kad je izdao pomenuto naređenje za drugi napad na Bugojno, vrhovni komandant nije bio dobio izveštaj Štaba 2. proleterske brigade, pisan 16. jula, u kome se javljalo da u Bugojnu ima oko hiljadu a u Donjem Vakufu oko pet stotina neprijateljevih vojnika i da se u Pruscu nalazi posada nepoznate jačine. Nije mu bio poznat ni izveštaj predstavnika Vrhovnog štaba, od 17. jula, u kojem su dati drugi podaci o jačini neprijatelja: posada u Donjem Vakufu je bila znatno jača — 200 ustaša i 400 domobrana, a u selima Pruscu i Uriji bilo je oko 400 milicionera i 200 domobrana i ustaša. Izveštaj Štaba 2. proleterske brigade nije, izgleda, ni stigao u Vrhovni štab⁶⁸, a izveštaj predstavnika Vrhovnog štaba dobijen je, verovatno, znatno kasnije.

U duhu naređenja vrhovnog komandanta, pripreme za drugi napad na Bugojno otpočele su odmah. Još 17. jula kroz Gornji Vakuf je prošao Štab 1. proleterske brigade sa 3. bataljonom, a uveče je u to mesto stigao i 1. bataljon, koji je tu prenoćio da bi sledećeg dana produžio u pravcu Bugojna. Tako je koncentracija snaga predviđenih za napad bila izvršena prema predviđenom planu⁶⁷. Poučen iskustvom iz prvog napada,

⁶⁰ U pismu koje je predstavnik Vrhovnog štaba kod 2. proleterske brigade 19. jula pisao načelniku Vrhovnog štaba izražava se sumnja da je desetina koja je nosila pomenuto pismo »popadala« (Zbornik, tom II, knj. 5, dok br. 36).

⁶⁷ Beležnica Koče Popovića (Arhiv VII, k. 2015, br. reg. 1/1); J-Lopičić, Ratni dnevnik, str. 269; Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 1985, br. reg. 2-2); Neobjavljen dnevnik Milonje Stijovića.

kada je izostalo sadejstvo 2. proleterske brigade, načelnik Vrhovnog štaba je preduzeo mere da ovu brigadu blagovremeno angažuje u predstojećem napadu. On je 17. jula, tj. istog dana kad je dobio naređenje vrhovnog komandanta, naredio Štabu 2. proleterske brigade da preseče komunikacije oko Donjeg Vakufa, da sa dva bataljona napadne Donji Vakuf i da odredi dva bataljona za napad na Bugojno, koji će biti izveden 18. jula -uveče⁶⁸. Ovako postavljeni zadaci bili su sasvim nerealni, a i neprecizni. Od 2. proleterske brigade, koja je imala četiri bataljona, tražilo se da preseče komunikacije koje od Donjeg Vakufa vode za Travnik i Jajce, da napadne Donji Vakuf i da, povrh svega, sadejstvuje 4. i 1. proleterskoj brigadi u napadu na Bugojno. Zahtevi, očigledno, tako zamašni, da bi svaki pojedinačno bio dovoljan za celu tu brigadu. Na primer: za prvi zadatak — presecanje komunikacija — trebalo je angažovati gotovo sva četiri bataljona, jer su se samo prema Komaru morala uputiti najmanje dva bataljona. A i napad samo dva bataljona na jako branjeni Donji Vakuf bio bi, sasvim izvesno, obična avantura. U pravu je bio predstavnik Vrhovnog štaba kada je, u pismu od 19. jula, ovako prokomentarisao to naređenje:

»Sve tri stvari (napad na D. Vakuf, na Bugojno i na rečene komunikacije) Druga ne može izvršiti, jer nema toliko snaga. Ovo što ja pišem odgovara realnim odnosima snaga, a ne kombinatorici. Zato mislim da se ovo moje pismo hitno dostavi drugu Starom (Titu — prim. M. L.) da on razmotri situaciju a ne da se zatječavamo i satiremo Drugu brigadu ili ma koju brigadu. Ne razumijem kako pišeš da mi moramo 18-og napasti s dva bataljona Bugojno ... a tamo nema nikog (misli se na delove 4. proleterske brigade oko Bugojna — prim. M. L.), a s dva D. Vakuf... a ko će, gdje i šta sadejstvovati — ni slova. To je avanturizam, po mom mišljenju, i vrtoglavica koja te obuzela od neuspjeha kod Bugojna.

Ti si rekao da dva bataljona Druge treba 18-og da napadnu Bugojno, ali kud, u kom smjeru — mi nemamo ni pojma. Vaših djelova s kojima bi se povezali nema oko prostora na kom se nalazimo. A sinoć smo — i to je strašno — čuli opet borbu oko Bugojna! Molim te — daj mi neki jasan, konkretan zadatak, u skladu s čitavom situacijom u ovom prostoru.«⁶⁹

Međutim, bez obzira na to da li je naređenje bilo umesno i izvodljivo, po njemu se nije moglo postupiti jer ga je Štab 2. proleterske brigade primio sa znatnim zakašnjenjem, tek 19. jula ujutru⁷⁰. Razlog je i ovoga puta bio slaba i neredovna veza između 4. i 2. proleterske brigade. Zbog toga će 2. proleterska

⁶⁸ To naređenje nije sačuvano, ali se o njemu, odnosno o njegovom sadržaju, govori u pismu predstavnika Vrhovnog štaba od 19. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 36).

⁶⁹ Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 36.

⁷⁰ Isto.

brigada do tog dana dejstvovati u duhu ranijeg naređenja, koje je primila još 17. jula u 12 časova i po kojem je trebalo da učestvuje u napadu na Bugojno u toku noći 17/18. jula i eventualno 18. jula. Tako će u vremenu između prvog i drugog napada na Bugojno nastati zbrka i izostati sadejstvo između 2. i 4. proleterske brigade. Zapravo, bolje rečeno, zbrka se samo nastavlja jer je ona počela još onog dana kad su se obe brigade odvojile na Vranići.

Pripreme za novi napad na Bugojno, i pored svih nastojanja štabova, očigledno nisu tekle normalno. Nedostatak sigurnih i brzih sredstava veze ponovo je došao do punog izražaja, stvorivši velike teškoće, koje su gotovo paralisale aktivnost štabova i dovele u pitanje izvršenje postavljenih planova. Situacija je, zbilja, bila više nego konfuzna: načelnik Vrhovnog štaba je računao da je 2. proleterska brigada dobila njegovo naređenje i da se priprema za napad na Donji Vakuf i za drugi napad na Bugojno, a Štab 2. proleterske brigade nije ni znao da je napad na Bugojno već izvršen i da se priprema novi — on, dakle, nije znao za nove zadatke koji su mu bili namenjeni. I dok su se 4. i 1. proleterska brigada pripremala za predstojeći napad, 2. proleterska je pristupila izvršenju zadatka po starom naređenju koje je već bilo prevaziđeno razvojem situacije. Cim je primio pomenuto naređenje, Štab 2. proleterske brigade održao je, 17. jula u selu Slatini, sa predstavnikom Vrhovnog štaba, sastanak na kome je analizirao situaciju i zadatke svoje brigade u svetlu zahteva koji su pred nju postavljeni. Bilo je jasno da ova brigada ne može stići da u toku noći učestvuje u napadu na Bugojno, jer su se njeni bataljoni nalazili u rejonu sela Slatine i Rasavaca, udaljeni oko 20 km od Bugojna. Zbog vrlo intenzivne aktivnosti neprijateljeve avijacije, koja je u toku čitavog dana izviđala prostoriju oko Donjeg Vakufa i Bugojna, bombardujući i mitraljirajući rejone u kojima se, kako se pretpostavljalo, nalaze partizanske jedinice, bilo je riskantno u toku dana uputiti bataljone na zadatak. Stoga je odlučeno da tek po padu mraka jedinice krenu prema Bugojnu, da bi sledećeg dana, tj. 18. jula, učestvovala u napadu na grad, ukoliko ga 4. proleterska brigada ne zauzme u toku noći, kako je, uostalom, i bilo predviđeno dobijenim naređenjem. Put prema Bugojnu je vodio preko sela Urije i Prusca, u kojima su se, prema prikupljenim podacima, nalazile neprijateljeve posade u jačini od 200 domobrana i ustaša i oko 400 naoružanih milicionera, s po jednim topom i minobacačem. Podaci, međutim, nisu bili tačni: u Pruscu se nalazilo samo 80 naoružanih seljaka — milicionera i 22 domobrana, a ni posada u Uriji, verovatno, nije bila veća. Prema tome, očigledno je da su podaci kojima je raspolagao Štab brigade bili

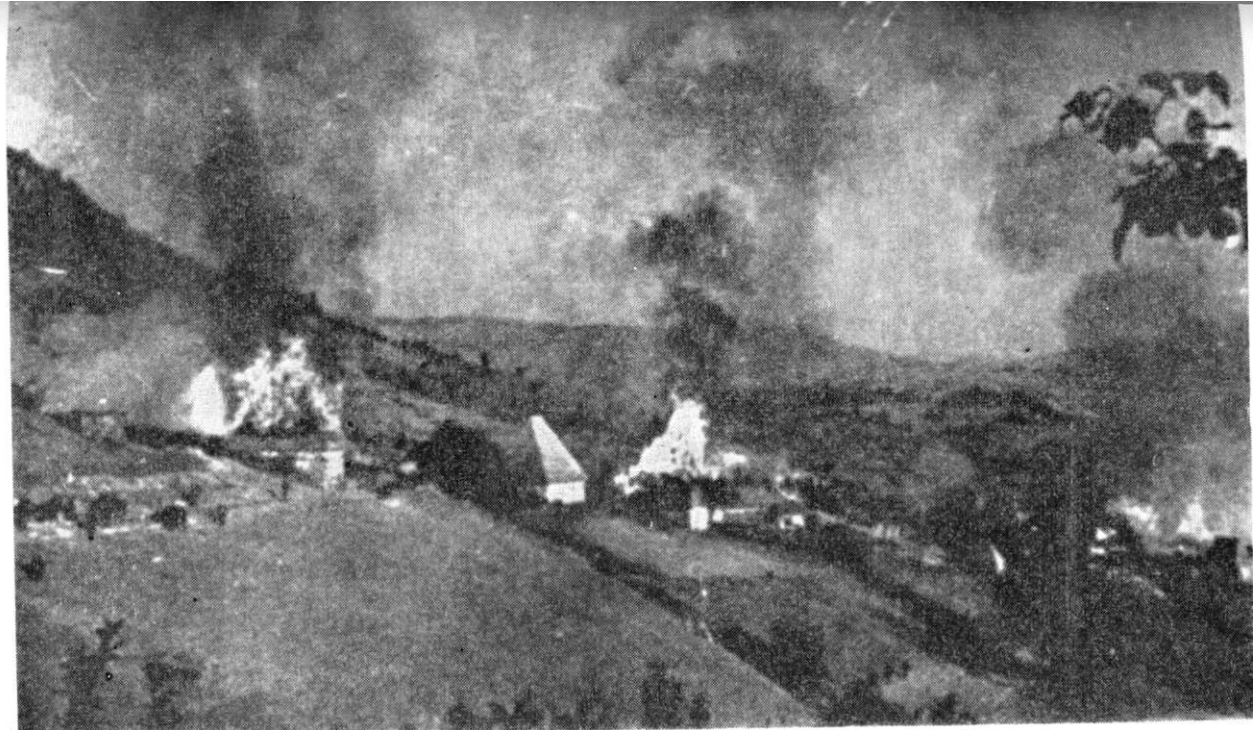
znatno preuveličani. Neprijatelj je poseo ova sela da bi sa zapada obezbedio komunikaciju Donji Vakuf — Bugojno i, naročito, železničku stanicu Kopčić, koja je, u suženoj dolini između brda Daljana i Koša, bila izložena opasnosti od napada i sa zapadne i sa istočne strane. Brigadi je zauzimanje Urije i Prusca bilo preduslov da izvrši svoj osnovni zadatak: preseče komunikaciju i učestvuje u napadu na Bugojno. Za napad na Uriju upućen je 3. bataljon, kome je stavljeno u zadatak da tamošnjeg neprijatelja uništi ili protera, a potom preseče prugu kod Kopčića. U međuvremenu je trebalo da 4. bataljon zauzme Prusac ili ga samo blokira, ukoliko neprijatelj pruži jači otpor, kako bi 1. i 2. bataljonu obezbedio slobodan prolaz ka Bugojnu⁷¹.

O ovoj svojoj odluci predstavnik Vrhovnog štaba i Štab brigade su istog dana u 13 časova, sat nakon prijema pomenutog naređenja, poslali izveštaj načelniku Vrhovnog štaba, obavestivši ga ujedno da Donji Vakuf nije zauzet, jer nije postignuto iznenađenje, i da je posada znatno jača nego što se to u prvi mah smatralo. Naknadnim proveravanjem ispostavilo se da se u tom mestu nalazi oko 600 vojnika s topovima, minobacačima, oklopnim vozom i oklopnim kolima, te bi, prema tome, napad na tako jaku posadu bio necelishodan. Ukazujući na okolnost da je 2. proleterska brigada isuviše udaljena od Bugojna, te zbog toga ona ne može stići da učestvuje u napadu u toku iste noći, oni su predložili da se napad odgodi za 24 časa. Odgaganje je, po njihovom mišljenju, bilo nužno i iz ovih razloga: trebalo je prethodno zauzeti Prusac i Uriju, u kojima su se nalazile jače posade, jer »bez napada na to — napad na Bugojno nemoguć, odovud«; sem toga, preseći komunikaciju koja vodi od Bugojna ka Kupresu. Iznoseći te podatke i predloge, oni su upozorili da posada u Bugojnu broji oko hiljadu vojnika, da je ona, prema tome, znatno jača nego što je Štab 4. proleterske brigade smatrao. U pismu je ovim rečima skrenuta pažnja na potrebu da se, pre napada, Bugojno odseče od Donjeg Vakufa i Travnika:

»Sada pročitah vaša naređenja i vidim da na 2. brigadu računate kao na rezervu i pra ... (nečitko — prim. M. L.) pomoć. Bojim se da se nijeste suviše zatrčali, gradove treba prvo otsjeći i demoralisati. Obrati pažnju na to da te ne iznenade preko Komara (od Travnika), što se nama dogodilo kad nas je nadvjsila jedna bojna i oduvala s komunikacije Travnik — D. Vakuf«.⁷²

⁷¹ Obaveštenje predstavnika Vrhovnog štaba načelniku Vrhovnog štaba od 17. i 19. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 32 i 36); Dnevnik V. Đokića; Dnevni izveštaj 3. domobranskog korpusa (Arhiv VII, k. 71, br. reg. 55/2-3); Bojna relacija 9. pešadijskog puka (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11); Izveštaj komandira žandarmerijskog voda Jajce od 21. jula (Arhiv VII, k. 147, br. reg. 23/1-5).

⁷² Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 32.

Ustaše Crne legije su prilikom nastupanja uništavale ustanička sela,

Ovo pismo nije stiglo načelniku Vrhovnog štaba i Štabu 4. proleterske brigade u toku 17. jula, pa čak ni sutradan, tako da još uvek neće doći do sadejstva između ove dve brigade. Štabu 2. proleterske brigade, koji je predlagao da se odloži napad na Bugojno, neće biti poznato da je napad već izvršen i da je Vrhovni štab obustavio dalje borbe dok se ne izvrše solidnije pripreme.

Smatrajući da sve teče po planu, on je uveče, 17/18. jula, uputio svoje bataljone na zadatak. Treći bataljon se iz sela Slatine spustio u dolinu Semešnice, prešao preko rečice i potom, preko sela Privraće i Urije, izbio na prugu ispod sela Daljana, ali se s nje brzo povukao. U selu Privraći je imao manja čarčenja sa predstražnim delovima, dok u Uriji, mimo očekivanja, neprijatelja nije bilo, jer se on, verovatno zaplašen pojavom tako jakih snaga partizana, bio povukao u Donji Vakuf. I 4. bataljon je lako izvršio svoj zadatak: on je preko sela Koščana izbio u Prusac, napao posadu, zarobio dvanaest domobrana i zaplenio 35 pušaka. Ne zadržavajući se oko opkoljene neprijateljeve grupe u tvrđavi na brdu iznad Prusačkog potoka, on je prepustio svoje položaje 1. bataljonu i odmah produžio u pravcu sela Guvna i Karalinke da bi uhvatio vezu sa delovima 4. proleterske brigade, koji su se, navodno, tamo nalazili. Opkoljena neprijateljeva grupa, iskoristivši trenutak kada su se jedinice smenjivale, uspjela je da pobjegne⁷³. Neprijateljev štab u Bugojnu je za pad Prusca okrivio miliciju: ona nije dala jači otpor, zbog čega je vod domobrana bio doveden u kritičan položaj. Prvi bataljon se, posle toga, zadržao u Pruscu, a jednu četvu je uputio ka Koprivnici da preseče komunikaciju Bugojno — Kupres i postavi zasedu duž puta, da bi onemogućio saobraćaj između ta dva mesta. U međuvremenu je i 2. bataljon bio povučen iz Rasavaca: 18. jula ujutru stigao je u Prusac, odakle je produžio za selo Guvna⁷⁴.

Tako se, tek 18. jula, posle toliko odugovlačenja, 2. proleterska brigada približila sa zapada komunikaciji Donji Vakuf — Bugojno i svojim prednjim delovima konačno primakla Bugojnu. Međutim, na svoje iznenađenje, u tom rejonu njeni bataljoni nisu naišli na jedinice 4. proleterske brigade, pošto su one još

⁷³ Na sastanku Štaba 2. proleterske brigade, održanom 19. jula, bilo je, između ostalog, konstatovano »da Đido izdaje naređenje i kad treba i kad ne treba i da je opet izdao naredbu na svoju ruku da se iz Prusca smeni Četvrti bataljon i tom prilikom utekli su zarobljenici. Rešeno je da se od Dida traži uvek da li on naređuje kao član Vrhovnog štaba ili savetuje da bi tako trebalo uraditi« (Dnevnik V. Đokića).

⁷⁴ Dnevnik V. Đokića; AIRPJ, br. 3252; V. Đurašinović: Cika Đura, »Druga proleterska«, I, str. 579; N. Ljubičić: Tesne cipele, isto, str. 652.

prethodnog dana obustavile napad i povukle se južno od komunikacije Bugojno — Kupres. Štab 2. proleterske brigade se našao u nedoumici, jer nije znao šta je sa 4. proleterskom brigadom. U takvoj, neizvesnoj, situaciji on je rešio da svoje bataljone zadrži u dostignutim rejonima i da nastavi pokušaje da uhvati vezu sa načelnikom Vrhovnog štaba i Štabom 4. proleterske brigade.

Kad je, kasnije, saznao za napad na Prusac, vrhovni komandant je izrazio mišljenje da do njega nije trebalo da dođe. »Napad na Prusac je isto tako nepravilan kao što je bio pokret u pravcu Travnika«, pisao je on 20. jula načelniku Vrhovnog štaba⁷⁵. Takav sud je, sa stanovišta širih i opštih zadataka koji su stajali pred grupom brigada, bio opravdan i razumljiv. Vrhovni komandant je, naime, bio nezadovoljan dejstvima 2. proleterske brigade: ona se nepotrebno angažuje na drugostepenim zadacima, oklevajući da izvrši svoj osnovni zadatak.— da zauzme Donji Vakuf ili da ga odseče od Bugojna. Zbog toga je smatrao da je angažovanje te brigade u borbama za Prusac bilo na liniji njenog odvlačenja od glavnog zadatka i gubljenje vremena, koje je tih dana bilo tako dragoceno.

Iste noći su delovi bataljona »Pelagić« 3. krajiškog odreda napali na železničku stanicu u Baricama i na pilanu »Pancini« kod Donjeg Vakufa. Oba napada je neprijatelj odbio, ali je pretrpeo gubitke: 6 mrtvih i 18 ranjenih domobrana. Bataljon je ovim napadom uspeo da prekine železničku prugu i telefonsku i telegrafsku liniju između Donjeg Vakufa i Jajca i da skrene pažnju na sebe, čime je unekoliko otežao rad neprijatelja na obezbeđenju komunikacije prema Bugojnu⁷⁶.

Dok se 2. proleterska brigada, noću 17/18. jula, približavala komunikaciji Donji Vakuf — Bugojno sa severozapada, uz put rasteravši neprijateljeve posade u Uriji i Pruscu, Štab 4. proleterske brigade je, iste noći, nezavisno od akcije 2. proleterske brigade, čak i ne znajući za nju, prema toj komunikaciji uputio sa istočne strane dva bataljona: svoj 1. bataljon i 4. bataljon 1. proleterske brigade. Ni ovoga puta, međutim, bataljoni 2. i 4. proleterske brigade nisu imali međusobne veze, te nisu ni mogli da usklade svoja dejstva. Dok se 1. bataljon 4. proleterske brigade, koji se prebacio na desnu obalu Vrbasa tek u zoru 18. jula, zadržao u rejonu Ljubnića, odakle je uputio svoje delove prema Caušlijama, 4. bataljon 1. proleterske brigade je zauzeo položaje na desnoj obali Vrbasa od Pirića pa nizvodno do Jusića, sa zadatkom da poruši most kod sela Čurčića Luga i vatrom kon-

⁷⁵ Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 38.

⁷⁶ Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7 2-31, k. 71, br. reg. 55/2-4.

troliše drum i prugu na suprotnoj obali, te spreči saobraćaj i upućivanje pojačanja iz Donjeg Vakufa u Bugojno⁷⁷.

Osamnaesti jul je protekao bez značajnijih događaja. Između Donjeg Vakufa i Bugojna neprijatelj se u toku dana nije kretao, sem što su jedna oklopna kola oko podne prešla za Bugojno zahvaljujući nebudnosti zasede 4. bataljona 1. proleterske brigade, u kojoj se nalazio i top pito. Povremeno je neprijatelj tukao artiljerijskom vatrom položaje 1. bataljona 4. proleterske brigade, od koje je bataljon imao jednog ranjenog. Veza između 2. i 4. proleterske brigade još uvek nije bila uspostavljena⁷⁸. Celog su dana bataljoni 2. proleterske brigade pokušavali da izbiju na prugu i prekinu je, ali su u tome bili sprečavani jakom vatrom neprijateljeve artiljerije i minobacača, kao i dejstvima oklopnog voza i oklopnih kola koji su krstarili prugom i drumom⁷⁹.

5. — *Borbe duž komunikacije Donji Vakuf — Bugojno i ponovno odlaganje napada na Bugojno*

U toku noći 18/19. jula delovi 2. i 4. proleterske brigade i 4. bataljon 1. proleterske brigade ponovo su, kao i prethodne noći, izvršili napad na komunikaciju D. Vakuf — Bugojno i uspehli da je na više mesta preseku. Najveća su rušenja izvršena na železničkoj pruzi od stanice Kopčić prema Donjem Vakufu: dizanjem š'na u dužini od 359 metara i obaranjem 41 telefonskog stuba bile su prekinute železničke i telefonsko-telegrafske veze između ova dva mesta. Stanična zgrada u Kopčiću je zauzeta bez borbe (i odmah zapaljena) jer je posada uspela da blagovremeno umakne. Straža kod mosta, jačine 17 domobrana, koju je napala 2. četa 4. bataljona 1. proleterske brigade, pružila je slabiji otpor, te je brzo bila savladana (samo su petorica uspela da pobegnu u Donji Vakuf). Među zarobljenim domobranima bila su četiri ranjenika. Za vreme napada na Kopčić jedan

⁷⁷ Izveštaj načelnika Vrhovnog štaba vrhovnom komandantu od 19. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 35); Članci Lj. Pajevića i Lj. Vučkovića; Dnevnici J. Mihaljevića i N. Boškovića.

⁷⁸ Izgleda da je načelnik Vrhovnog štaba smatrao da se 2. proleterska brigada nalazi severoistočno ili severno od Donjeg Vakufa, a ne jugozapadno od tog mesta, na levoj obali Vrbasa. Stoga je on, radi veze s njom, slao patrole tamo odakle je ona otišla pre tri-četiri dana. To se može zaključiti na osnovu zahteva koji je načelnik Vrhovnog štaba uputio predstavniku Vrhovnog štaba u pismu od 17. jula (a koje je ovaj Primio 19. jula izjutra): da 2. proletersku brigadu dovede u rejon sela Rogušac, koje se nalazi na desnoj obali Vrbasa.

⁷⁹ Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 36; Članak Lj. Pajevića; Dnevnik N. Boškovića.

je voz, dolazeći iz Donjeg Vakufa, bio stigao blizu stanice, ali se odmah vratio, izbegavši da upadne u pripremljenu zasedu i da bude uništen⁸⁰.

Iste je noći i bataljon »Pelagić« 3. krajiškog odreda izvršio manja rušenja na pruzi između Donjeg Vakufa i železničke stanice Barice. Rušenje mosta blizu sela Semina nije uspelo usled nedostatka eksploziva. Neprijatelj je sutradan, do 13 časova, otklonio kvarove i uspostavio saobraćaj prema Jajcu⁸¹.

Napadi na železničku stanicu Kopčić i na komunikaciju Donji Vakuf — Bugojno, kao i izbijanje partizana, prethodnog dana, u Uriju i Prusac, jako su uznemirili neprijatelja. On je tim akcijama pridao poseban značaj, ocenivši ih kao pokušaj partizana da Bugojno opkole i odseku ga od Donjeg Vakufa. Svestan vrlo negativnih reperkusija koje bi iz toga mogle proizaći za sudbinu Bugojna, on je brzo reagovao da bi ponovo ovladao tom komunikacijom, otklonio rušenja koja su partizani izvršili i uspostavio saobraćaj. Neprijatelj je, dakle, prozrevši namere partizana, pravilno procenio da se komunikacija od Donjeg Vakufa prema Bugojnu ne može osloboditi i držati u rukama ukoliko se prethodno ne odbace partizanske snage iz Privraće, Urije, Prusca i ostalih sela na levoj obali Vrbasa, odakle su one, koristeći se pogodnim terenom koji se uzdiže nad dolinom, ugrožavale železničku prugu i drum. Njega je naročito brinulo prisustvo isturenih partizanskih delova na brdu Daljan, ispod koga, na dužini od oko 2 km, prolazi komunikacija. Shvativši da je situacija postala vrlo ozbiljna, neprijatelj je došao do zaključka da više ne sme da bude pasivan, ograničavajući se na izvođenje odbrambenih radova i na pripreme za odbijanje napada, ukoliko do njih dođe, već da mora pribeći aktivnijim dejstvima. Najpre, kao neodložan zadatak, trebalo je odbaciti partizane s komunikacije Donji Vakuf — Bugojno i zauzeti Uriju i Prusac. Ne gubeći vreme, neprijateljevi komandanti Šimić i Francetić već su sutradan, 19. jula izjutra, uputili iz Donjeg Vakufa jače snage u napad prema Bugojnu. Jedna kolona je krenula preko Kutanje u pravcu sela Privraće a druga ka Uriji. Napad su podržavale artiljerija i avijacija; avioni su u nekoliko navrata bombardovali Uriju. Kolona koja je nastupala prema brdu Vučincu i Privraći naišla je na otpor Sumadijske čete 3. bataljona 2. proleterske brigade i 3. čete bataljona »Pelagić«, ali je uspela da ga slomi. Obe su se čete, pred nastupanjem znatno jačih neprijateljevih snaga, povukle prema selu Košća-

⁸⁰ Izveštaj načelnika Vrhovnog štaba vrhovnom komandantu od 19. jula u 15,40 časova (Arhiv VII, k. 9a, br. reg. 47-1); Izveštaji železničkih organa (Arhiv VII, k. 211, br. reg. 13/2-65); Članak Lj. Pajevića; Dnevnik N. Boškovića.

⁸¹ Arhiv VII, k. 211, br. reg. 13/2-86.

nima. Štab brigade, koji je pratio razvoj situacije, uputio im je iz Prusca, kao pojačanje, jedan, vod koji mu je bio pri ruci, naredivši komandama četa da zaustave napad neprijatelja. Međutim, pokazalo se da su preduzete mere bile suviše, jer neprijatelj nije nastavio nastupanje na tom pravcu, već se zadržao na dostignutoj liniji, verovatno očekujući ishod borbe kod kolone koja je napadala na Uriju. Četa 3. bataljona, koja se nalazila prema toj koloni, znatno jačoj, bila je prinuđena da napusti selo i povuče se ka Pruscu. Čim su ušle u Uriju, ustaše su izvršile strašan pokolj da bi zaplašile narod u tom kraju, stavljajući mu do znanja šta ga očekuje ukoliko se priključi partizanima⁸². Treći bataljon se našao u dosta teškoj situaciji, nemoćan da zadrži nastupanje neprijatelja. Štab brigade je ocenio da su ovim prodorom ugroženi bataljoni u rejonu Prusca, Karalinke i Gvuna, jer im je pretila opasnost da se nađu priklješteni sa tri strane. Da bi zadržao neprijatelja i odbacio ga ka Donjem Vakufu, on je u pomoć 3. bataljonu uputio 1. i 2. bataljon. Ove snage su uspele da, upornom odbranom, zadrže neprijatelja i da ga pred veće potisnu⁸³.

Dok su se tako vodile oštre borbe u rejonu sela Privraće, Urije i Prusca, treća neprijateljeva kolona, praćena oklopnim kolima i vozom, nastupala je duž komunikacije ka Bugojnu. Kada je stigao do mesta gde je pruga u toku prethodne noći bila prekinuta, neprijatelj se zaustavio, a iz voza su se iskrcali radnici da bi pristupili opravci pruge. Tada je, s padina brda na desnoj obali reke, na njih otvorena vatra od strane delova 1. bataljona 4. proleterske i 4. bataljona 1. proleterske brigade. Voz sa radnicima odmah se vratio u Donji Vakuf, ali je pešadija, uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre, nastavila, u streljačkom stroju, nastupanje preko polja u pravcu Bugojna. U toku ove borbe neprijateljevi avioni su tukli položaje u rejonu sela Rogušca⁸⁴.

U međuvremenu je, u susret toj koloni, i verovatno u cilju njenog prihvata, krenula iz Bugojna manja kolona pešadije, praćena jednim oklopnim kolima. Kolona je nesmetano prošla kroz sela Čaušlije i Vedro Polje i izbila pred selo Čurčića Lug, gde se nalazila zaseda 4. bataljona 1. proleterske brigade. Kada je neprijatelj dopro do sela, zaseda se u prvi mah nije snašla⁸⁵ jer nije bila dovoljno budna, tako da je propustila priliku da u

⁸² V. Đakić je u svom dnevniku zabeležio: »Sve stanovnike sela Urije ustaše su pobili, ni žive duše nisu ostavili. Ubijeno i poklano oko 65 stanovnika; klana su mala deca u kolevcima...«.

⁸³ Arhiv VII, k. 211, br. reg. 13/2-77-84; Dnevnici V. Đokića, M. Milovanovića, J. Mihaljevića i N. Boškovića; Bojna relacija 9. pešadijskog puka (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11); Članak Lj. Pajevića; P. Gračanin: Borba kod Urije, »Druga proleterska«, I, str. 583.

⁸⁴ Isto; Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 1986, br. reg. 11-11/3)-

pravo vreme napadne oklopna kola koja su išla na čelu kolone. Posle prvog iznenađenja borci su se ipak snašli i, uz pomoć jednog voda 2. čete koji im je priskočio u pomoć, uspeali su da rasprše neprijateljevu kolonu. Nešto kasnije došlo je na istom mestu do čarkanja sa drugom ustaškom grupom koja je naišla iz pravca Bugojna. Jedan vod boraca 1. čete, prešavši preko Vrbasa, napao je i uništio jedna putnička kola. Međutim, ova dejstva partizanskih jedinica sa dasne obale Vrbasa nisu imala bitnijeg uticaja na nastupanje neprijatelja, koji je, iako ometan vatrom, i uprkos gubicima, prodro iz Donjeg Vakufa, duž komunikacije, u Bugojno⁸⁵.

U oštrim borbama u toku 19. jula obe su strane, verovatno, imale većih gubitaka. Gubici neprijatelja nisu poznati, ali se, na osnovu jedne vesti da je u bolnicu u Travnik otpremljeno 16 teških ranjenika, može pretpostaviti da su bili znatni. Ni o gubicima partizana nema potpunih podataka; jedino se zna da su iz 3. bataljona 2. proleterske brigade poginula dva, a iz 1. bataljona 4. proleterske brigade ranjena tri borca. Međutim, ovoga dana je jedna grupa boraca iz 3. bataljona 2. proleterske brigade, demoralisana, napustila svoju jedinicu i uputila se ka Srbiji⁸⁶.

Dok su neprijateljeve snage iz Donjeg Vakufa vodile borbe u rejonu Urije, Prusca i Kopčića i prodirale duž komunikacije ka Bugojnu, posada Bugojna je vršila ispade s ciljem da bataljone 4. proleterske brigade odbaci što dalje od svojih položaja. Neprijatelj je bio naročito aktivan prema južnim, istočnim i zapadn'm prilazima gradu, dok je u severnom pravcu, duž komunikacije ka Donjem Vakufu, kao što je već rečeno, uputio samo slabije delove. Avijacija je u toku čitavog dana bombardovala sela i uzvišenja oko Bugojna, kotu 744 iznad Karalinke, sela Cipuljić, Mandalać, Garačiće, zatim zaseoke na severnim padinama Gladova, a na desnoj obali Vrbasa sela Golo Brdo, Glavice, Ljubnić i Rosulje. Bataljoni 4. proleterske brigade, uspešno zadržavajući napade, sprečili su neprijatelja da prodre uz dolinu Vrbasa ka selu Gračanici i da ovlada visovima u okolini Bugojna. Uvidevši da će ostati bezuspešni dalji pokušaji da se partizani odbace što dalje od grada, a pošto je već pretrpeo gubitke od 22 izbačena iz stroja, neprijatelj je krajem dana obustavio napad i povukao se na polazne položaje⁸⁷.

Događaji koji su se u toku 18. i 19. jula odigrali oko Bugojna i Donjeg Vakufa nagovestili su da će se narednih dana u tom rejonu rasplamsati još žešće borbe. Pažnja štabova i jedne i druge protivničke strane bila je usmerena na Bugojno. Vrhov-

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ Dnevnici V. Đokića i J. Mihaljevića.

⁸⁷ Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11, k. 71, br. reg. 55/2-2, 3, 6/3-1.

ni štab je težište dejstva preneo u taj rejon i koncentrisao oko Bugojna glavninu snaga u nameri da zauzme to mesto, kako bi potom mogao nastaviti nastupanje, bilo niz dolinu Vrbasa — ka Donjem Vakufu i Jajcu, bilo prema zapadu — ka Kupresu, Duvnu i Livnu. Ali su se ti njegovi planovi teško mogli ostvariti, jer je bilo izgubljeno dosta vremena, a pogodne prilike, koje su prvih dana postojale, otišle su u nepovrat. Planovi Vrhovnog štaba da zauzme Bugojno sukobili su se, dakle, sa planovima neprijatelja da taj grad očuva. Komandant 3. domobranskog korpusa je shvatio da se Bugojno mora odbraniti po svaku cenu, kako bi se sprečio dalji prodor proleterskih brigada na sever i zapad i olakšala odbrana ostalih ugroženih garnizona između doline reke Vrbasa i planine Dinare. Držanjem tog mesta trebalo je, po oceni neprijateljevih štabova, dobiti u vremenu da bi se stvorili uslovi za dovlačenje novih pojačanja s kojima bi se mogao preduzeti napad većih razmera protiv partizanske grupe, pružila pomoć Kupresu, Šujici, Duvnu, Livnu i Glamoču i vratili Gornji Vakuf i Prozor. Pojačanja su već uveliko počela pristizati pukovnicima Šimiću i Francetiću; garnizoni u Donjem Vakufu i Bugojnu brojno su rasli. U toku popodneva 19. jula u Donji Vakuf je, verovatno iz Sarajeva, stigao još jedan bataljon Crne legije a iz Karlovca je stigla 2. četa 5. ustaškog bataljona — u svemu oko 500 ustaša. Bataljon Crne legije odmah je nastavio pokret za Bugojno, koristeći se time što su toga dana s komunikacije bile odbačene partizanske snage; 2. četa 5. bataljona zadržana je u Donjem Vakufu u cilju pojačanja njegove posade⁸⁸. Neprijatelj je, dakle, postepeno, iz dana u dan, dovlačio u Donji Vakuf i Bugojno nove čete i bataljone, a obe brigade severne kolone nisu ga u tome ometale, jer se nisu nalazile tamo odakle bi to mogle učiniti. Tako su posade ovih dvaju mesta, u kritičnim danima kad se na Bugojno pripremao napad, bile znatno ojačane, sposobne da se odupru partizanima. Naročito je za neprijatelja bila značajna okolnost da su se među pristiglim pojačanjima nalazili bataljoni zloglasne Crne legije, kojom je komandovao ustaški pukovnik Jure Francetić. Ova elitna ustaška jedinica je bila sastavljena od najokorelijih ustaša, čija su zverstva bila poznata širom zemlje, a njena borbena vrednost je bila visoka.

Međutim, o pristizanju tih pojačanja Vrhovni štab nije bio obavešten. Njegov načelnik, koji je rukovodio pripremanjima za zauzimanje Bugojna, primio je, doduše, podatke da je u Bugojno stiglo neko pojačanje, ali iz toga nije izvukao potrebne zaključke. Pre svega, on je nastojao da se napad izvrši što pre, čak uprkos činjenici da komunikacija prema Donjem Vakufu

⁸⁸ Isto.

¹⁷ Ofanziva proleterskih brigada

nije bila presečena i da će »obzirom na pojačanje koje je stigla u Bugojno, borba biti oštra i da Bugojno neće moći biti likvidirano u jednom naletu«. Mada pripreme za napad na Bugojno nisu bile izvršene ni do 19. jula, jer do tog dana nije bila uspostavljena čvrsta veza sa 2. proleterskom brigadom, ipak je načelnik Vrhovnog štaba predvideo da se napad izvrši upravo te večeri, nadajući se da će do početka napada uspeti da uspostavi vezu sa tom brigadom. O tome je on istoga dana u 8,45 časova obavestio vrhovnog komandanta, napomenuvši da 2. proleterska brigada nije uspjela da likvidira Donji Vakuf i da je ostavila slobodnu komunikaciju Donji Vakuf — Bugojno. Zbog toga su na taj zadatak upućena dva bataljona (4. bataljon 1. proleterske i 1. bataljon 4. proleterske brigade), ali sa malim izgledima da će preseći komunikaciju, koju je »teško držati dugo zatvorenom, jer je u dolini bez objekata, kratka, a neprijatelj raspolaže jednim oklopnim vozom i jednim automobilom«⁸⁹. Bacajući krivicu za dotadašnje neuspehe samo na 2. proletersku brigadu⁹⁰, načelnik je javljao vrhovnom komandantu da će on ili komandant 4. proleterske brigade otići do nje »da je lično uvede u akciju«.

Ukoliko se čas napada približavao, kod načelnika Vrhovnog štaba sve je više rasla sumnja u mogućnost da se napad izvrši te večeri. On se kolebao između namere da napad izvrši — na što su ga obavezivali kritika i naređenje vrhovnog komandanta — i bojazni da će izostati sadejstvo 2. proleterske brigade. To svoje kolebanje on je izneo vrhovnom komandantu u pomenutom pismu, u kojem je, pored obaveštenja da će se napad izvršiti te večeri, izrazio i mogućnost da bi se on mogao odložiti za jedan dan, ukoliko ne bi bilo obezbeđeno sadejstvo 2. proleterske brigade.

⁸⁹ Izveštaj načelnika Vrhovnog štaba vrhovnom komandantu od 19. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 35).

⁹⁰ Štab 2. proleterske brigade i predstavnik Vrhovnog štaba odbacili su krivicu koja im je bila imputirana. U pismu od 19. jula predstavnik Vrhovnog štaba se ovim rečima obratio načelniku Vrhovnog štaba:

»Ti za sve kriviš Drugu brigadu. To je nepravilno. Ti si računao neposredno u napadu samo na tvoje djelove (4. brigadu — prim. M. L.), a Druga da sadejstvuje i pridruži se u toku 18-og. Tako stoji u tvom pismu, koje si poslao s naredbom o napadu...

Druga brigada je preksinoć, dok ste vi napali Bugojno, čistila Prusac i Uriju, da bi vama prišla i mogla sadejstvovati 18-og oko Bugojna. Tako je i bilo: juče smo mi stigli na Guvna i Karalinku, ali vas nije bilo... Dakle: vi ste predvidjeli napad na Bugojno 17. uveče, a produženje u toku 18-og. A nema vas nigdje... Tražiš da Druga dođe u prostor Donji Vakuf — Bugojno, ona je sva tu još od juče, izložena vatri bacača i topova i stalnim ispadima neprijatelja, dakle: na krutim položajima. A sve to zbog toga što čeka konkretni zadatak...

P. S. Ne znam ni gde si: kažeš da si u Gračanici, a pišeš post-skriptum iz sela Brezovice kojega ne možemo da nađemo, a možda je na mapi Prozor, koje nemamo«.

Pripreme za napad, kao što se vidi, nisu izvođene temeljito, niti su obećavale da će obezbediti potrebne uslove i sve elemente neophodne za njegov uspeh. Rad štabova, očigledno, nije bio usklađen. Izveštaji i naređenja su stizali sa zakašnjenjem, a izmena obaveštavanja između 2. i 4. proleterske brigade je vršena neredovno i neblagovremeno. Štab jedne brigade nije tačno znao gde se nalazi, šta radi i šta namerava na preduzme druga brigada, te svoj rad nije podešavao i usklađivao sa stvarnim stanjem kod druge brigade i sa potrebama koje bi proizlazile iz takvog stanja, već s nekim imaginarnim stanjem, stvorenim na bazi pretpostavki i zabluda. Tako je, na primer, 2. proleterska brigada najpre odustala od napada na Bugojno i otišla na drugi zadatak, prema Donjem Vakufu, pretpostavljajući da će Bugojno napasti i zauzeti 4. proleterska brigada; kasnije, pak, 4. proleterska brigada je napala Bugojno pretpostavljajući — neosnovano — da je 2. proleterska brigada već zauzela, ili bar blokirala, Donji Vakuf, a odmah potom je 2. proleterska krenula ka Bugojnu da bi sadejstvovala sa 4. proleterskom brigadom, računajući da ona već učestvuje u napadu, mada je ova već bila obustavila napad i povukla se od grada. Tako je tih dana u radu štabova 2. i 4. proleterske brigade, odnosno u radu predstavnika Vrhovnog štaba kod severne kolone, dominirala konfuznost, čiji su uzroci: neobaveštenost, nedostatak podataka, nepoznavanje pravog stanja kod neprijatelja, slaba veza i, delom, preterana samouverenost.

Ta nejasnoća je vladala čak i 19. jula, upravo istoga dana kad je, po odluci načelnika Vrhovnog štaba, trebalo izvršiti napad na Bugojno. Vrhovni komandant još uvek nije imao tačne podatke o situaciji kod Bugojna i Donjeg Vakufa. Pismo načelnika Vrhovnog štaba on još nije bio primio (primiće ga tek u toku noći), stoga je ostao u uverenju da su obe brigade ostvarile vezu i organizovale sadejstvo i da će se napad na grad izvršiti. Međutim, načelnik Vrhovnog štaba, koji se nalazio u selu Arnautima, oko 5 km jugoistočno od Bugojna, bio je zabrinut za situaciju kod 2. proleterske brigade: izveštaj od njenog štaba nije stizao, a jaka vatra koja se čula na njenom pravcu navodila je na zaključak da ju je neprijatelj napao. Zbog toga, kao i zbog angažovanosti bataljona 4. proleterske brigade koji su odbijali neprijateljeve ispade iz grada, on je, oko podne, odlučio da napad odloži za 24 časa, tj. za noć između 20. i 21. jula. O toj odluci je odmah obavestio štabove brigada⁹¹, i posebno, u 15,40

⁹¹ Naređenje nije sačuvano, ali se o njemu govori u drugim dokumentima, tako da se sa dosta pouzdanosti može rekonstruisati njegov sadržaj. (Izveštaji načelnika Vrhovnog štaba vrhovnom komandantu od 19. jula u 15,40 časova i od 20. jula u 10 časova, Arhiv VII, k. 9a, br.

časova, vrhovnog komandanta (i ovo će pismo vrhovni komandant primiti u toku noći). U tom pismu on je naglasio da sa 2. proleterskom brigadom još nije učvrstio vezu, da je doznao od seljaka da je ona zauzela Prusac ali da — sudeći po vatri koja se na njenom pravcu čuje — strahuje »da je neprijatelj suviše ne angažuje, u kom bi slučaju njena saradnja došla u pitanje, a samim tim i napad na Bugojno«⁹².

Odluka načelnika Vrhovnog štaba o odlaganju napada bila je opravdana. On je tek pred veče primio pismo Štaba 2. proleterske brigade (pisano prethodnog dana) i tako konačno uspostavio vezu sa njim⁹³. Podaci iz pisma su potvrdili opravdanost njegove odluke: 2. proleterska brigada se nalazila zapadno od komunikacije Donji Vakuf — Bugojno, razvučena na položajima od Privrače, preko Urije i Guvna, do Poriča. Sem toga, iz pisma se moglo zaključiti da se predstavnik Vrhovnog štaba, koji se nalazio sa Štabom 2. proleterske brigade, još uvek nosi mišlju da treba napasti Donji Vakuf a ne Bugojno. On je, naime, predlagao da se težište dejstva prenese ka Donjem Vakufu, a da se na Bugojno vrši samo pritisak s manjim delovima. Po njegovom mišljenju trebalo je najpre odseći Donji Vakuf od Bugojna i Jajca, a zatim ga i napasti⁹⁴. Pri postojanju tako različitih, pa i oprečnih, mišljenja o daljim dejstvima, i to baš uoči planiranog napada na Bugojno, bilo je jasno da je napad trebalo odložiti kako bi se rad svih jedinica potpuno usaglasio.

Za predviđeni napad, koji je trebalo da otpočne 20. jula u 22 časa, načelniku Vrhovnog štaba su stajale na raspolaganju 2. i 4. proleterska brigada i tri bataljona 1. proleterske brigade — u svemu dvanaest bataljona. On je odlučio da za neposredni napad na grad angažuje šest bataljona: tri iz 2. proleterske, dva iz 1. proleterske i jedan iz 4. proleterske brigade. Trebalo je da bataljoni 2. proleterske brigade napadaju sa severozapada i zapada, preko brda Gradine. Taj pravac je nudio povoljnije uslove, jer je napadač bio u mogućnosti da se, koristeći se dominirajućim položajima, spusti u grad. Zbog toga je i bilo predvide-

reg. 47-1, Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 39; Pismo predstavnika Vrhovnog štaba načelniku Vrhovnog štaba od 20. jula, Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 40; Dnevnik V. Đokića).

⁹² Arhiv VII, k. 9a, br. reg. 47-1.

⁹³ Desetina 4. bataljona 2. proleterske brigade koja je, sa pismom Štaba brigade, bila upućena načelniku Vrhovnog štaba 18. jula u podne, krećući se šumom iznad sela Poriče, Garačića i Vesele, zalutala je u šumi na padinama brda Gladov, pošto ju je vodič napustio, i pismo predala tek 19. jula (Sećanje dr Stanislava Piščevića, tadašnjeg desetara, »Partizanski kuriri«, »Borba«, 25—27. XI 1963; Zabeleške na kovrti pisma Štaba 2. proleterske brigade, Arhiv VII, k. 6, br. reg. 11/1).

⁹⁴ Zbornik, tom. II, knj. 5, dok. br. 36.

no da tim pravcem napadaju tri bataljona koji će, kako se računalo, sigurno uspeti da se probiju u grad i time olakšaju napad drugih bataljona. Ostali bataljoni napadali bi na grad sa severa, istoka i jugoistoka: 1. bataljon 1. proleterske brigade sa severa, duž železničke pruge i druma koji vode od Donjeg Vakufa; 2. bataljon 4. proleterske brigade sa istoka, preko Glavice i mosta, tj. istim pravcem kao i u prvom napadu; 3. bataljon 1. proleterske brigade s jugoistoka, preko Vučipolja i Jaklića.

Za razliku od plana prilikom prvog napada, ovog puta je bilo predviđeno da se glavni napad izvrši sa severozapadne i severne strane, a pomoćni sa istoka i jugoistoka, preko Vrbasa. Ovakvim rasporedom i izraženim težištima napada želeo se izbeći napad onim pravcima gde su se, u sistemu spoljne odbrane neprijatelja, nalazili najjači objekti, koji bi, kao i u prvom napadu, mogli zadržati napadača i slomiti njegov napad još u početnoj fazi. Takvi su se objekti nalazili na jugu i jugozapadu. Brdo Gorica, koje je neprijatelj utvrdio rovovima i bodljikavom žicom i poseo jačim snagama (verovatno jednom četom), dominira čitavom okolinom južno od Bugojna, između Vrbasa i rečice Vešeočice, i štiti prilaze gradu s juga. Nešto zapadnije, na levoj obali Vešeočice, nalazi se uzvišica (k. 717), koju je neprijatelj takođe bio poseo i utvrdio da bi štitio grad sa zapadne strane. Ove dve jake otporne tačke, koje su se mogle međusobno vatrom potpomagati, bilo je teško zauzeti. Toga je i načelnik Vrhovnog štaba bio svestan kada je odlučio da se napad na Bugojno ne vrši tim pravcima, odnosno da napad na grad ne bude uslovljen prethodnom likvidacijom tih jakih uporišta. Pa ipak, ocenjujući njihov značaj, on je smatrao neophodnim da se, uporedo s napadom na Bugojno, napadnu i ti objekti, kako bi se neprijateljeve snage na njima sprečile da priteknu u pomoć posadi u gradu. Stoga je i predvideo da na Goricu i k. 717 napadaju delovi 4. proleterske brigade koji bi, uz to, zatvorili komunikaciju prema Kupresu. Za obezbeđenje prema Donjem Vakufu bilo je predviđeno da se sa desne obale Vrbasa angažuju 4. bataljon 1. proleterske i 1. bataljon 4. proleterske brigade, koji su dobili zadatak da odbiju intervenciju neprijateljevih snaga iz Donjeg Vakufa, očekivanu s velikom sigurnošću. Na ovaj se zadatak, u slučaju potrebe, mogao sa zapada uputiti i 1. bataljon 2. proleterske brigade, koji je bio predviđen kao rezerva u rejonu Prusca.

Sem ovih snaga angažovanih za obezbeđenje prema Donjem Vakufu, načelnik Vrhovnog štaba je preduzeo mere da se zatvori i pravac od Travnika. Računajući na mogućnost da bi neke neprijateljeve snage mogle da prodru iz Travnika ili Rastova grebenom planine Rudine i da ugroze jedinice 4. i 1. prole-

terske brigade koje su se nalazile istočno od Bugojna⁹⁵, on je naredio da 2. bataljon 1. proleterske brigade svoje delove isturi u rejon Crnog vrha (k. 1392). Vrhovni komandant je, sa svoje strane, predvideo da se u slučaju potrebe, na tom zadatku angažuje i jedan bataljon 3. proleterske brigade⁹⁶.

Plan je bio dobro zamišljen, bar što se tiče onog njegovog dela u kome su bili razrađeni zadaci bataljona koji treba da napadaju neposredno na grad. Međutim, za obezbeđenje prema Donjem Vakufu bilo je određeno malo snaga. Teško je bilo verovati da će dva bataljona, bez teškog oruđa i bez eksploziva i sredstava za rušenje i zaprečavanje, moći da odbiju napad jačih neprijateljevih snaga iz Donjeg Vakufa, podržanih oklopnim vozom i oklopnim kolima. Ovo tim pre što se ti bataljoni još nisu ni nalazili na određenim položajima, pre svega na brdu Daljanu iznad Kopčića, na levoj obali Vrbasa, i nije bilo sasvim sigurno da će oni uspeti da blagovremeno preseku komunikaciju i zauzmu povoljne položaje za odbranu. Prema tome bilo je neizvesno da li će te snage uspeti da odvoje Bugojno od Donjeg Vakufa i da spreče upućivanje pojačanja kada napad bude u toku. A bez toga, odnosno bez prethodnog presecanja komunikacije prema Donjem Vakufu, izgledi u uspeh napada na Bugojno bili su neznatni.

Načelnik Vrhovnog štaba je bio uveren da je komunikacija prema Donjem Vakufu bila već presečena. On je 20. jula u 10 časova pisao vrhovnom komandantu da su prethodnog dana zasede na putu Donji Vakuf — Bugojno odbile neprijatelja i da je 2. proleterska brigada takođe zaustavila njegov napad i odbacila ga iz Urije ka Donjem Vakufu. On je čak javljao da ni tog dana neprijatelj ne pokazuje nikakvu aktivnost, i da će se predviđeni napad sprovesti po planu⁹⁷.

Međutim, on je bio u zabludi. Ne samo da komunikacija nije bila presečena, već su upravo toga jutra jače neprijateljeve snage iz Donjeg Vakufa prešle u nastupanje ka Bugojnu, a njima u susret krenuli su i delovi bugojanske posade. Situacija je, dakle, dobila takav obrt koji se nije predviđao, koji će, u najmanju ruku, poremetiti planove i dovesti u pitanje uspeh napada. A toga načelnik Vrhovnog štaba i štabovi 4. i 1. proleterske brigade nisu bili svesni. Vrhovni komandant, koji je 20. jula u

⁹⁵ Još 19. jula je bilo javljeno da su neki neprijateljevi delovi, verovatno iz Travnika ili Rastova, izbili na pl. Radovan, istočno od Bugojna. Štab 1. proleterske brigade je odmah uputio iz sela Arnauta prema selu Zlokućama jednu četu 1. bataljona da bi izvidela taj rejon i ustanovila da li su vesti bile tačne. Pokazalo se, međutim, da tamo nije bilo nikakvih neprijateljevih snaga (Arhiv VII, k. 9a, br. reg. 47-1; Dnevnik M. Stijovića).

⁹⁶ Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 38.

⁹⁷ Isto, dok. br. 39.

zoru stigao u selo Pudriš, blizu Gornjeg Vakufa⁹⁸, da bi bio bliže Bugojnu, nije bio upoznat sa stvarnim zbivanjima u ovom rejonu⁹⁹. On je bio stavljen u situaciju da donosi odluke i izdaje naređenja u uslovima nedovoljne obaveštenosti, jer je od rukovodstva severne kolone dobijao nepotpune, kontradiktorne, pa i netačne podatke o neprijatelju, a uz to s velikim zakašnjenjem. On je 20. jula u 4 časa izjutra, u pismu načelniku Vrhovnog štaba, insistirao da se napad na Bugojno izvrši i u slučaju da 2. proleterska brigada ne stigne na vreme da učestvuje u njemu, jer je, po njegovom mišljenju, za taj zadatak bilo dovoljno pet bataljona 4. proleterske i tri bataljona 1. proleterske brigade. Vrhovni komandant je, naime, mislio da je 2. proleterska brigada kod Donjeg Vakufa, i da čak nije nužno njeno angažovanje u napadu, jer »gomilanje većih snaga na toj prostoriji i odgađanje napada dovešće do toga da ćemo se zaplesti u jednu frontalnu borbu, koje se nećemo tako lako otarasiti«. On je, dalje, zamerao što je, nepotrebnim odlaganjem, propuštena prilika da se zauzme i Donji Vakuf, usled čega se situacija sve više komplikovala, tražeći brzo dejstvovanje. I u pomenutom pismu od 20. jula, on je još jednom izrazio svoje nezadovoljstvo zbog dotadašnje sporosti severne kolone:

»Da ste imali više odlučnosti i brzine sada bi sve već bilo gotovo i sa puno manje žrtava. Đidino filozofiranje da u Donjem Vakufu ima dva topa i bacači jeste prosto smešno jer neće valjda tražiti da nas neprijatelj čeka bez oružja. Nama je baš i potrebno da napadnemo neprijatelja koji ima oružje i municiju, jer nam to treba. Prozor i Konjic su pokazali da takva filozofija ne vredi ništa.«¹⁰⁰

6. — Intervencija ustaške grupe Francetić — Šimić

Dok su tako vršene pripreme za napad na Bugojno, neprijatelj nije čekao skrštenih ruku. Naprotiv, on je vrlo intenzivno izvodio odbrambene radove, kopajući rovove i praveći utvrđenja kako oko grada i na njegovoj ivici tako i u njegovoj unutrašnjosti. U toku 18. jula domobranski avioni su izviđali rejon Donji Vakuf — Bugojno — Gornji Vakuf — Prozor da bi otkrili pokrete partizana, i da bi utvrdili stanje svojih trupa u Bugojnu i Donjem Vakufu, pošto je veza s njima teško održavana.

⁹⁸ V. Dedijer, Dnevnik, str. 229.

⁹⁹ U naredenju koje je 21. jula uputio štabovima 1, 2, 3. i 4. proleterske brigade vrhovni komandant je tražio da mu se dostavljaju detaljni izveštaji, jer iz kratkih izveštaja, koje je do tada primao, nije imao »jasan pregled događaja, toka borbi, kao ni kritički osvrt na operacije« (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 42).

¹⁰⁰ Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 38.

Avioni su toga dana, padobranima, bacili posadi u Bugojnu 28 paketa municije. Pošto su avione morali upotrebiti i za druge zadatke (slanje pomoći opsednutoj posadi u Glamoču, izviđanja nad Zelengorom, gde su se nalazili 5. crnogorska brigada i Hercegovački odred), domobranski komandanti su zamolili Italijane da svoje avione sa mostarskog aerodroma upute u pomenuti rejon. Italijani su se odazvali molbi. Nekoliko njihovih aviona nadletalo je Prozor i Gornji Vakuf. Pretpostavljajući da se partizanske jedinice prebacuju iz Prozora ka Bugojnu (a možda su i primetili kretanje partizana u Gornjem Vakufu), četiri italijanska bombardera iz 69. eskadrile 39. bombarderskog puka su oko 10 časova bacili na tu varošicu i na selo Ravnicu 60 bombi od 50 kg i 90 bombi od 15 kg. U mestu je pričinjena veća šteta, a poginulo je nekoliko meštana. Prvi bataljon 1. proleterske brigade, koji se tu bio zatekao, nije imao gubitaka. Kod stanovništva je ovo bombardovanje izazvalo veliki revolt, a ni vojne i upravne vlasti NDH nisu bile zadovoljne, jer su bile svesne da će zbog tog bombardovanja još više izgubiti prestiž u narodu¹⁰¹.

Neprijatelju je, na osnovu mnogih indicija, bilo jasno da predstoji nov, možda još žešći, napad na Bugojno, i to s većim snagama nego u prethodnom¹⁰². Zapovedništvo 3. domobranskog korpusa je 19. jula dalo ovakvu procenu taktičke situacije: »Stanje uglavnom nepromjenjeno, osim kod Bugojna gdje se obruč partizana sve više steže. Prema tome izgleda da su oni riješili da Bugojno zauzmu«. Dolazak Crne legije i drugih ustaških jedinica i uspešno odbijanje prvog napada ulili su posadi veću sigurnost, tako da je prva kriza, praćena uzbuđenjem i strahom, kao i nevericom da će se garnizon održati, bila prošla. Zapovednici 3. domobranskog korpusa i 1. ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga uputili su u Donji Vakuf i Bugojno, zaključno sa 19. julom, sve raspoložive jedinice koje su mogli skinuti sa drugih položaja, odnosno odvojiti od drugih zadataka: pre svega, bataljone Crne legije i neke ustaške čete. Ali, ma koliko ta pojačanja u tom trenutku bila značajna za odbranu ta dva garnizona u dolini Vrbasa, neprijateljevi komandanti su bili svesni da su potrebne znatno veće snage da bi se pojačali i ostali gar-

¹⁰¹ Dnevni izveštaji italijanskog vazduhoplovstva za jul 1942 (Arhiv VII, k. 151, br. reg. 4/9-1-23); Dnevnici J. Lopičića i M. Stijovića.

¹⁰² Zandarmerijska stanica u Donjem Vakufu je, verovatno 19. jula, izvestila svoje pretpostavljene u Jajcu da se »pravo stanje partizana ne zna, ali prema izjavi jednog zarobljenog partizana Crnogorca (borca 4. proleterske brigade — prim. M. L.), saznaje se da ih imade i to Srbi-janaca oko 1200, te Crnogoraca oko 700, a navodno da se je mnogo pri-ključilo k njima našega življa od Konjica, Prozora i Gornjeg Vakufa kao i oni od Jajca koji su bili u Gorici planini i Janju« (Arhiv VII. k. 147, br. reg. 23/1-5).

nizoni kojima je pretila opasnost (Kupres, Sujica, Duvno, Livno i Glamoč), jer je bilo očividno da će se proleTERSke brigade, u svom daljem nastupanju, ustremiti na njih. Pošto su bile iscrpljene mogućnosti 3. domobranskog korpusa i 1. ustaškog zdruga u pogledu slanja pojačanja na to ugroženo područje, to se komandant korpusa general Lukić, u više mahova, obraćao Glavnom stožeru s molbom da se pošalju pojačanja sa područja drugih korpusa. Da bi ubeđivanje obrazložio situaciju na tom delu teritorije, za koju je on bio odgovoran, i potrebe za slanjem pojačanja, on je 18. jula otputovao iz Sarajeva u Zagreb¹⁰³. Njegove su zahteve nadležni organi saslušali i razmotrili, ali nisu mogli ništa učiniti, jer su i ostali korpusi u to vreme bili angažovani u neprekidnim borbama s partizanima. Gotovo svi domobranski i ustaški bataljoni bili su prikovani u svojim garnizonima i duž važnijih komunikacija, te se nije moglo ni pomišljati da se oni odvoje od svojih zadataka i upute na izvršenje drugih. Sem toga, gotovo sve pokretne domobranske jedinice (tzv. gorski zdrugovi), koje nisu bile vezane za određena mesta i rejone, kakav je slučaj bio s posadnim jedinicama, bile su angažovane u velikoj operaciji na Kozari. Nemci nisu hteli ni da čuju da se snage NDH sa njihove okupacione teritorije, koje su im bile u to vreme i te kako potrebne, upute u italijansku okupacionu zonu. Za stanje u toj zoni, smatrali su oni, odgovorni su Italijani: njihova je dužnost da se brinu o suzbijanju partizanskih snaga i konsolidovanju situacije. Nemci su u tom smislu i uputili Glavni stožer domobranstva da se za pomoć obraća Italijanima. Mada su, na osnovu iskustva prilikom borbi za Konjic i Prozor, već unapred znali da od Italijana nemaju šta očekivati, domobranski komandanti su im se ipak obratili s molbom da interвениšu ka ugroženim garnizonima. Komandant 3. domobranskog korpusa je ponovo naredio komandantu 6. divizije u Mostaru »da posreduje kod Talijana za žurnu pomoć Duvnu i Livnu, jer ovi gradovi spadaju u rejon Super-slode«¹⁰⁴. Sem toga, sa gledišta svojih vojnih i privrednih interesa, Nemci su smatrali da postoje hitnije i opravdanije potrebe za slanjem trupa na druga područja, bilo u cilju obezbeđenja komunikacija, kakav je slučaj bio sa železničkom prugom Zagreb — Beograd, bilo u cilju zaštite privrednih rejona: industrijskog basena u dolini reke Bosne i oko Tuzle, šumskih manipulacija u srednjoj Bosni i Slavoniji, žitorodnih krajeva Srema, gde je žetva bila u toku itd. Zbog svega toga, misija generala Lukića i mnogobrojni zahtevi i apeli velikih župana iz Sarajeva, Travnika, Jajca i Mostara, da se pomogne ugroženim područji-

¹⁰³ Arhiv VII, k. 71, br. reg. 55/2-3.

¹⁰⁴ Arhiv VII, k. 71, br. reg. 55/2-1.

ma srezova Bugojno, Prozor, Jajce, Duvno, Livno, Glamoč i Mrkonjić-Grad, ostali su bez efekta. Ništa više nije moglo da se učini u pogledu slanja nekih pojačanja. Pukovnici Šimić i Francetić morali su da se oslone samo na snage koje su se već nalazile u Bugojnu i Donjem Vakufu, a one su, po njihovom mišljenju, bile ipak toliko jake da su mogle odbraniti ta dva mesta. Staviše, smatrali su oni, te snage su mogle preduzeti i jednu akciju radi odbacivanja partizana od Bugojna i Donjeg Vakufa i radi oslobođenja komunikacije između ta dva mesta, kako bi se uspostavila redovna veza i omogućilo snabdevanje obeju posada hranom i municijom. Da bi to i ostvarili, oni su se, u toku 19. jula po podne, dogovorili da sledećeg dana preduzmu napad duž komunikacije. Trebalo je da pukovnik Francetić sa jačim delovima krene iz Donjeg Vakufa duž železničke pruge i drumom ka Bugojnu, a da se istovremeno, njemu u susret, pukovnik Šimić uputi iz Bugojna sa delom svojih snaga. Bilo je predviđeno da ovu koordiniranu akciju podržava i avijacija¹⁰⁵.

Tako su obe strane planirale da 20. jula pređu u napad. Partizani su se pripremali da uveče napadnu i zauzmu Bugojno, a ustaše i domobrani — da još u toku dana oslobode komunikaciju i odbace partizane.

Kako je bilo planirano, neprijatelj je 20. jula izjutra prešao u napad. Ustaške snage iz Donjeg Vakufa, pod komandom pukovnika Francetića, nastupale su delom duž komunikacije uz dolinu Vrbasa, a delom zapadnije, preko brda u pravcu Urije i Prusca. Neprijatelj je težio da najpre, ovladavši Urijom, ugrozi partizanske snage u rejonu Kopčića, a potom, napadom s boka i iz pozadine, odbaci ih s komunikacije. Ovim manevrom bi bila dovedena u pitanje i efikasnost odbrane onih delova koji su se nalazili na desnoj obali Vrbasa u rejonu Jusića. Stoga je neprijatelj, u prvoj fazi napada, naročito forsirao nastupanje desno-krilne kolone, koja je preko Kutanje i Lakića napadala u pravcu Urije.

Štab 2. proleterske brigade je bio iznenađen ovim napadom. On je toga jutra, u selu Pruscu, primio naređenje načelnika Vrhovnog štaba da u toku noći izvrši napad na Bugojno. Stoga je, na sastanku, razmatrao mere koje je trebalo preduzeti u vezi s tim. Tom prilikom je izrazio nezadovoljstvo zbog zadatka koji mu je bio postavljen. Naime, on se opravdano bojao da su snage ostavljene kao obezbeđenje prema Donjem Vakufu nedovoljne, da 3. bataljon neće biti u stanju da spreči eventualni napad neprijatelja iz Donjeg Vakufa levom obalom Vrbasa. »Vidi se da Arso (načelnik Vrhovnog štaba — prim. M. L.) nije poznavao dovoljno situaciju na našem terenu« — zapisao je je-

¹⁰⁵ Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11, k. 71. br. reg. 55/2-1, 2.

dan učesnik sastanka. — »Ovakvim rasporedom leđa nam ne bi bila dovoljno obezbeđena«. Pa ipak se, bez obzira na neslaganje, po naređenju moralo postupiti. Štab brigade je svojim bataljonima naredio da se prikupe i pripreme za napad na grad koji će otpočeti u 22 časa¹⁰⁶.

Izražena bojazan se pokazala opravdanom, jer su ubrzo stigle vesti da ustaše nastupaju ka Uriji i da su već napale na 3. bataljon. Podržan artiljerijom i avijacijom, brojno nadmoćniji neprijatelj je u prvom naletu potisnuo čete 3. bataljona i ušao u Uriju, gde je otpočeo da pljačka opustelo selo, čije je stanovnike prethodnog dana na zverski način pobio. Treći bataljon nije mogao da pruži ozbiljniji otpor, jer se nalazio u dosta lošem stanju zbog gubitaka koje je pretrpeo u poslednjim borbama, naročito u napadu na Oborke i prilikom povlačenja iz Urije, kao i zbog dezertiranja grupe boraca¹⁰⁷.

Odbacivši partizane iz Urije, neprijatelj se zadržao na dostignutoj liniji, a deo snaga je uputio prema Kopčiću. Delovi 3. bataljona na brdu iznad železničke stanice, ugroženi s boka i iz pozadine, bili su prinuđeni da se na brzu ruku, i to u poslednjem času, povuku ka selu Guvna. Izbijanjem na brdo Daljan neprijatelj je ovladao najvažnijim objektom duž komunikacije; u daljem nastupanju ka Bugojnu više mu nisu stajale na putu jače prepreke. Kolona koja se kretala komunikacijom stigla je u Kopčić i popravila put i železničku prugu. U daljem nastupanju ona se sukobila sa delovima 1. bataljona 4. proleterske i 4. bataljona 1. proleterske brigade koji su pokušavali da vatrom sa desne obale Vrbasa spreče njeno probijanje u Bugojno. U prvi mah, dok su pred sobom imali samo neprijateljevu prethodnicu, ovi delovi su uspeli da zadrže ustaše. Međutim, oko 14 časova, kad je uveo jače snage, neprijatelj je odbacio partizane, prokrčivši put. U ovom sukobu ranjena su dva borca 1. bataljona¹⁰⁸.

Istovremeno su i neprijateljeve snage iz Bugojna, verovatno jačine jedne ojačane čete,¹⁰⁹ krenule u pravcu Kopčića i, posle oštih borbi kod Curčića Luga, uspele da se spoje s ko-

¹⁰⁶ Dnevnik V. Đokića; Pismo M. Đilasa načelniku Vrhovnog štaba od 20. jula u 7,30 časova (AIRPJ, br. 2295).

¹⁰⁷ U svojim dnevnicima M. Milovanović i V. Đokić su toga dana zabeležili: »Naš 3. bataljon je u rdavom stanju; ima izgubljenih drugova« i »Naš 3. bataljon je gotovo razbijen i neupotrebljiv«.

¹⁰⁸ Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11, k. 71, br. reg. 55/2-1, 10/3-1; AIRPJ, br. 3252; Članak Lj. Pajevića; Dnevnik J. Mihaljevića.

¹⁰⁹ Ne može se utvrditi kolike je snage pukovnik Šimić uputio iz Bugojna ka Donjem Vakufu. U izveštaju posade aviona koja je tog dana izvidala taj rejon kaže se da je na putu primećena jedna četa koja se kretala iz Bugojna ka Kopčiću i da se sa strane kretao jedan vod (Arhiv VII, k. 71, br. reg. 55/2-1).

Ionom koja je napadala iz Donjeg Vakufa. Napad je podržavala artiljerija iz Bugojna, koja je učestalom gađanjem tukla položaje 4. bataljona 1. proleterske brigade. Jedna granata je eksplodirala u neposrednoj blizini štaba ovog bataljona, te je poginuo zamenik političkog komesara bataljona. Od artiljerijske vatre je poginuo, na položaju, i bataljonski rukovodilac SKOJ-a.¹¹⁰ Pošto je ovladao komunikacijom, neprijatelj se delom snaga zadržao u Kopčiću i na brdu iznad sela, iskopavši rovove. A glavnina, s kojom je išao Francetić, stigla je u popodnevnim časovima u Bugojno. Tako je ovaj garnizon, na nekoliko časova pre napada, dobio još jedno pojačanje; što je u tom trenutku bilo najvažnije, komunikacija prema Donjem Vakufu je bila slobodna, te se, u slučaju potrebe, mogla i koristiti za brzo pristizanje pomoći. Mada je time bio smanjen pritisak na Bugojno, neprijatelj je ipak smatrao da je situacija još uvek vrlo ozbiljna. Pukovnici Šimić i Francetić su iste večeri u 21,40 čas poslali komandantu 3. domobranskog korpusa sledeći telegram:

»Ogorčene borbe vode se već nekoliko dana kod Bugojna i Donjeg Vakufa. Da bi se moglo sprečiti nadiranje partizana sa juga potrebno je najmanje tri do četiri bojne i dvojica oklopna kola. Molim najhitnije pomoć«.

Komandant korpusa je tu vest odmah prosledio Glavnom stožeru, dodavši sa svoje strane da će Šimić i Francetić, ukoliko im se ne uputi pojačanje, morati da napuste ta dva mesta.¹¹¹ On je znao da o napuštanju tih garnizona ne može biti govora, ali je time hteo da situaciju prikaže još kritičnijom, kako bi nadležne na najvišem mestu privoleo da upute pojačanja.

Ovako nepovoljan razvoj situacije, i to baš uoči samog napada na Bugojno, zabrinuo je Štab 2. proleterske brigade, jer je prodor ustaša iz Donjeg Vakufa doveo u pitanje izvršenje zadatka ove brigade u predstojećem napadu. Bataljoni koji su vršili pripreme za napad našli su se u nezavidnom položaju da strahuju za bezbednost svoje pozadine. Plašeći se da njegove snage neće moći da izvrše dobijeni zadatak, a čvrsto rešen da one po svaku cenu učestvuju u predstojećem napadu, Štab 2. proleterske brigade se našao pred vrlo teškim problemom: kako naći najbolje rešenje. Trebalo je udovoljiti i jednom i drugom zahtevu: odbaciti neprijatelja iz Kopčića i zatvoriti komunikaciju prema Donjem Vakufu, i učestvovati u napadu na Bugojno. Da bi se izvršio prvi zadatak bilo je nužno angažovati jače delove, bar dva bataljona, a u tom slučaju bi se morale oslabiti snage predviđene za izvršenje drugog, glavnog, zadatka.

¹¹⁰ Članak Lj. Pajevića.

¹¹¹ Arhiv VII, k. 12, br. reg. 21/1-4, 6.

Raspinjući se između potreba i mogućnosti, koje se nikako nisu mogle uskladiti, Štab brigade se odlučio na neko „srednje«, kompromisno rešenje, koje, međutim, nije davalo neke veće izgleda da će opasnost biti otklonjena. No, drugog izbora nije bilo, moralo se računati i sa rizikom, pa i sa ratnom srećom. Štab brigade je, dakle, odlučio da za zauzimanje Kopčiča i za presecanje komunikacije, umesto 3. bataljona koji se nalazio u lošem stanju, angažuje 1. bataljon. U duhu te odluke, on je odmah štabu ovog bataljona naredio da uputi jednu četu prema Kopčiču sa zadatkom da zbací neprijatelja sa brda iznad sela, spusti se na železničku stanicu i uhvati vezu sa bataljonom 4. proleterske brigade koji se nalazio na desnoj obali, i s kojim će, potom, zatvoriti komunikaciju. Četa 1. bataljona, koja se nalazila u rejonu sela Privračće, upućena je na položaje iznad sela Prusca, pošto su je prethodno zamenili delovi bataljona »Pelagić« 3. krajiškog odreda. Toj četi je dat zadatak da pruži pomoć 3. bataljonu u zatvaranju pravca Urija — Prusac, kako bi se obezbedila pozadina 2. i 4. bataljona, koji će u toku noći napadati na Bugojno. Jednu četu 1. bataljona Štab brigade je zadržao kao brigadnu rezervu, da bi je, prema potrebi, mogao upotrebiti za ojačanje snaga koje će napadati Bugojno, ili onih koje će zatvarati pravce prema Donjem Vakufu i Kupresu. Pošto nije bio siguran u efikasnost preduzetih mera za zatvaranje pravca Donji Vakuf — Bugojno, preko Urije i Prusca, Štab brigade je zamolio načelnika Vrhovnog štaba da Štabu 4. proleterske brigade naredi da jednu ili dve čete svog 1. bataljona, preko Vrbasa i Kopčiča, uputi u Uriju kao pojačanje 3. bataljonu.¹¹²

Ovom pregrupacijom je već bio izmenjen plan napada na Bugojno, jer su, angažovanjem 1. bataljona za druge zadatke, bile oslabljene snage predviđene za napad na grad: umesto tri, u ovaj napad će ući dva bataljona 2. proleterske brigade. To je već znatno umanjivalo izgleda na uspeh. Pa ipak, uprkos tome, Štab brigade je bio uveren da će napad uspeti. Predstavnik Vrhovnog štaba, koji se nalazio s njim, pisao je uoči napada načelniku Vrhovnog štaba da su ustaše u toku jučerašnje borbe pretrpele težak poraz, da su bataljoni već zauzeli polazne položaje i da je uveren da će Bugojno još u toku noći pasti. Ali je i tom prilikom izrazio neslaganje što nije prihvaćen njegov predlog da se napadne Donji Vakuf, koji je po njegovom mišljenju slabije branjen.¹¹³ Ideja o neodložnoj potrebi da se zauzme Donji Vakuf, i to pre napada na Bugojno,

¹¹² Dnevnicí V. Đokića i M. Milovanovića; Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 40.

¹¹³ Pismo predstavnika Vrhovnog štaba načelniku Vrhovnog štaba 20. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 40).

bila je potpuno fascinirala predstavnika Vrhovnog štaba još od 12. jula, i toliko je zaokupila njegovu pažnju da je on kretanje i dejstva 2. proleterske brigade u toku poslednjih osam dana bio podredio samo njenom ostvarenju. Ne shvatajući da je zbog toga severna kolona izgubila dragoceno vreme, stvorivši neprijatelju uslove da privuče pojačanja i učvrsti odbranu, on je i dalje insistirao na toj akciji, čime je u neku ruku unosio dezorijentaciju i remetio jedinstvenost u komandovanju.

Prodor Francetićevih ustaša iz Donjeg Vakufa u Bugojno prinudio je Štab 4. proleterske brigade da svoj plan unekoliko izmeni. Kao što je Štab 2. proleterske brigade uputio još jedan bataljon na zatvaranje pravca prema Donjem Vakufu, tako je i Štab 4. proleterske brigade prebacio na desnu obalu Vrbasa, u rejon sela Glavice, svoj 3. bataljon da bi, kao rezerva, poslužio za pojačanje snaga koje su vršile obezbeđenje od Donjeg Vakufa. Na ovu izmenu on je bio prinuđen, jer su događaji u toku dana skrenuli pažnju na taj pravac. Sem toga, predstavnik Vrhovnog štaba uporno je insistirao da obezbedi pravac od Komara.

7. — Drugi napad na Bugojno

Kako se, na osnovu događaja koji su se u toku dana odigrali, moglo i pretpostaviti, napad nije izvršen u predviđeno vreme, niti onako kako je bilo planirano. Prvi bataljon 4. proleterske brigade je, doduše, prešao preko Vrbasa, zarobio vod domobrana u selu i zauzeo železničku stanicu, presekavši komunikaciju, ali četa 1. bataljona 2. proleterske brigade nije uspjela da zauzme kosu iznad sela Kopčića, na kojoj se neprijatelj bio utvrdio. Napad 2. i 4. bataljona 2. proleterske brigade, izveden sa velikim zakašnjenjem i sa nedovoljno energičnosti, neprijatelj je odbio jakim vatrom. Istina, 2. bataljon je uspeo da se, drumom koji vodi od Kupresa, probije do periferije grada i da izbije pred crkvu, ali je tu bio zadržan. Uviđajući da bataljoni nemaju gotovo nikakvih izgleda na uspeh i da bi dalje borbe po danu izazvale samo velike žrtve, Štab brigade je naredio da se napad obustavi. Ni na ostalim pravcima napad nije bio naročito uspešan. Prvi bataljon 1. proleterske brigade je bez teškoća prešao preko mosta na Vrbasu kod sela Čaušlija i uputio se poljem ka Bugojnu. Izbivši na prugu, bataljon je bio dočekan vatrom s kose iznad sela Karadža, ali je nastavio nastupanje uz prugu. Jedna njegova četa je izbila do prvih kuća i, zaobišavši jednu utvrđenu otpornu tačku, prodrla u grad, gde je vodila ulične borbe, odbivši i nekoliko protivnapada. Bez veze sa susednim bataljonima, taj se bataljon u

zoru povukao istim pravcem, prešao na desnu obalu Vrbasa i stigao na polazne položaje. U toku napada bataljon je imao samo dva izbačena iz stroja. A 2. bataljon 4. proleterske brigade, koji je napadao sa istoka, preko Glavice, zakasnio je s napadom tako da je tek oko ponoći prešao preko Vrbasa. U daljem nastupanju on je bio zadržan jakom vatrom neprijatelja koji se bio utvrdio na ivici grada. Pošto je učinio nekoliko uzaludnih pokušaja da se probije u grad, bataljon se pred zoru povukao na polazne položaje, sa gubicima od tri mrtva i jednog ranjenog. Ni 3. bataljon 1. proleterske brigade, koji je takođe napadao sa desne obale Vrbasa, nije postigao uspeh. Pošto je, zbog nepouzdanih vodiča, izgubio dosta vremena u lutanju po mraku, bataljon je tek pred zoru prešao Vrbas nešto južnije, u rejonu sela Vučipolja. Borci su pregazili reku držeći se za ruke. Neprijatelj je vatrom zadržavao bataljon pred gradom. Delovi bataljona uspeli su da dopru do prvih kuća, gde su zarobili dva domobrana, ali su se u svitanje morali povući, praćeni artiljerijskom vatrom neprijatelja. U ovom napadu bataljon nije imao gubitaka.¹¹⁴

Ni snage koje su napadale na spoljna utvrđenja nisu imale većeg uspeha. Za zauzimanje jako utvrđene Gorice bile su od boraca 4. i 5. bataljona 4. proleterske brigade formirane dve kombinovane čete. Četa 4. bataljona napadala je sa istočne i jugoistočne strane, odnosno sa pravca sela Crniča, dok je četa 5. bataljona izvršila napad sa suprotne strane, iz doline potoka Vešeočice. Neprijatelj je, spremno dočekavši napad, jakom vatrom zadržao obe čete na odstojanju, ne dozvolivši im da se približe rovovima. Pošto je izostao napad na k. 717, neprijatelj je s tog položaja uputio deo snaga u pomoć susednom uporištu na Gorici. Ovaj protivnapad neprijatelja došao je u pravom trenutku: on je prisilio delove 5. i 4. bataljona da obustave napad i povuku se na polazne položaje. Tako je u zoru 21. jula napad na Bugojno i okolna uporišta bio obustavljen; sve su se jedinice povukle na polazne položaje.¹¹⁵

I drugi napad na Bugojno završio se neuspešno. Do većih borbi u gradu nije ni došlo, jer je branilac, uglavnom, uspeo da na liniji spoljne odbrane zadrži i odbije napadača. Mestimični prodori do ivice ili u unutrašnjost grada (izbijanje 1. ba-

¹¹⁴ AIRPJ, br. 3252; Dnevnicima M. Milovanovića, V. Đokića, M. Stijovića i M. Poleksića; M. Hotić: »Borbe oko Bugojna jula 1942. godine« Vojnoistorijski glasnik br. 1, 1954. god.; Članci B. Đuričkovića i Lj. Vučkovića; M. Vučković: »Borba na Kopčićima«, Cetrvrta proleterska, str. 83; N. Ljubičić: Tesne cipele, »Druga proleterska«, I, str. 652; Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 1985, br. reg. 2-7/2, k. 1986, br. reg. 11/1-3, k. 2003, br. reg. 4/7-1); Navedeni neprijateljevi izveštaji (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11, k. 71, br. reg. 10/3-1, 55/2-2, k. 172a, br. reg. 12/2-1, 24/6-1).¹¹⁵ Isto.

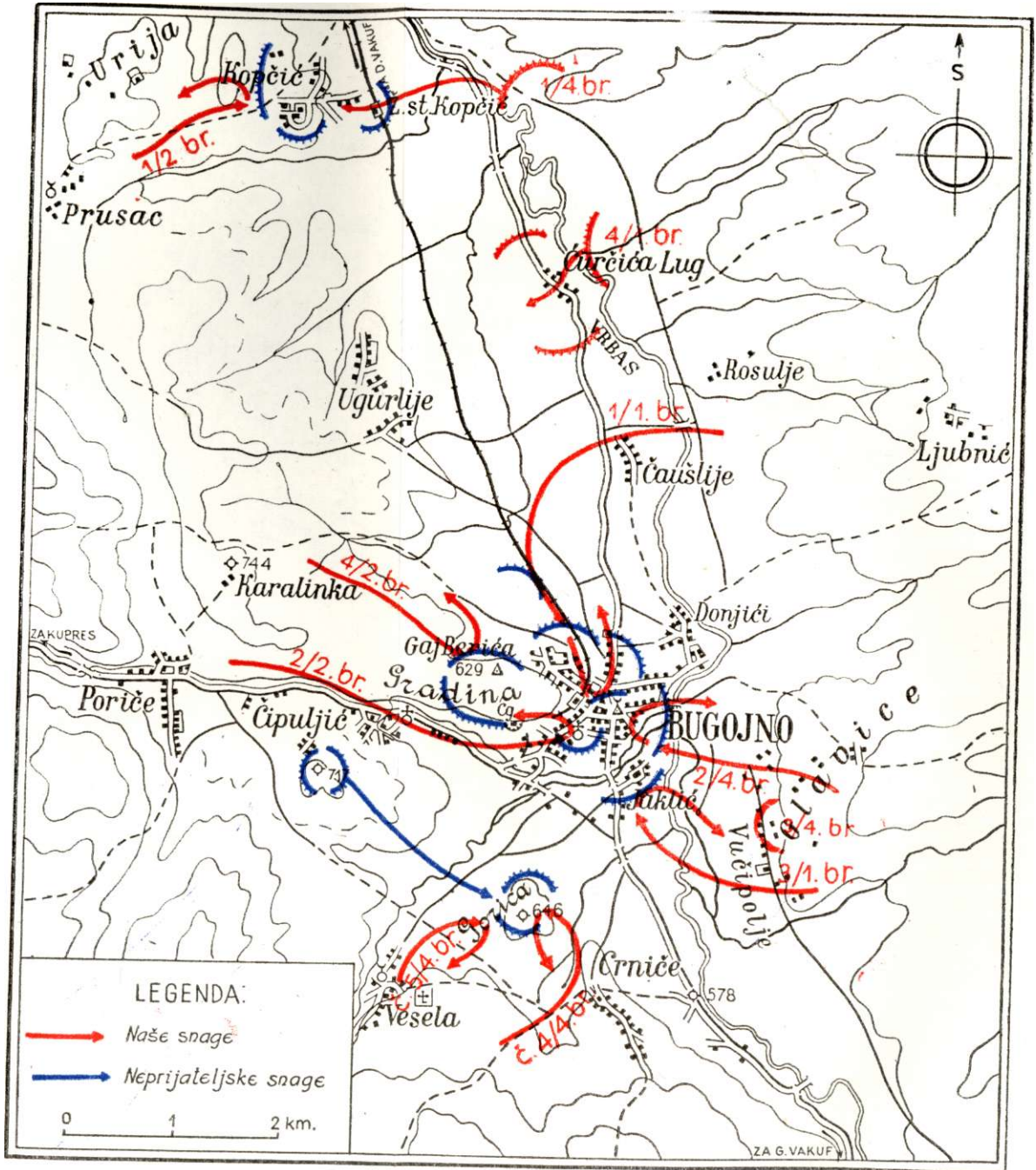
taljona 1. proleterske brigade do železničke stanice i 4. bataljona 2. proleterske brigade do crkve, kao i 2. bataljona 4. proleterske i 3. bataljona 1. proleterske brigade do ivice grada), ostavši usamljeni, bili su bez značajnijeg efekta jer nisu ozbiljnije ugrozili položaje neprijatelja, niti poremetili njegov sistem odbrane. Pošto do žestokih borbi nije došlo, to ni pretrpljeni gubici nisu bili veliki. Mada o tome nedostaju potpuni podaci, ipak se može konstatovati da se drugi napad završio sa znatno manje gubitaka nego prvi. Nešto veće gubitke pretrpeli su bataljoni 4. proleterske brigade: 2. bataljon je imao tri poginula i jednog ranjenog, a 5. bataljon jednog poginulog i šest ranjenih. Druga proleterska brigada je imala samo jednog ranjenog. Gubici neprijatelja takođe nisu poznati. Prema bojnoj relaciji domobranskog 9. pešadijskog puka poginulo je 12 a ranjeno 20 ustaša i domobrana, dok se u izveštaju Zaštitnog redarstvu UNS za Sarajevo i Veliku župu Vrhbosna nalazi podatak da su u toku 18. 19. i 20. jula u rejonu Donji Vakuf — Bugojno ustaše imale 10 poginulih i 31 ranjenog.¹¹⁸

Mada je, za razliku od prvog, pripreman više dana i izvođen većim snagama, drugi napad se završio s još većim neuspelom. Kako u fazi organizovanja napada tako i u toku njegovog izvođenja ispoljene su krupne slabosti, u prvom redu slabosti komandovanja. Ni prikupljanju podataka o neprijatelju — njegovoj jačini, rasporedu i grupisanju — nije poklonjena dovoljna pažnja. Štabovi su, doduše, nailazili u tom pogledu na velike teškoće jer na terenu nije bilo organizovana obaveštajna služba. Zbog nepredviđenih događaja, koji su se odigrali neposredno pred napad na grad, prvobitni plan je bio poremećen; iz istog razloga su neki bataljoni zakasnili da u određeno vreme izađu na polazne položaje i pređu u napad. Neke jedinice su izgubile dragoceno vreme u lutanju po mraku, jer nisu imale dobrih vodiča. Zbog svega toga napad je otpočeo neusklađeno i bez potrebne siline. Neprijatelj, koji je spremno očekivao napad, bio je u mogućnosti da relativno lako odbije neusklađene napade na pojedinim pravcima i da svoje rezerve prebacuje sa jednog na drugi odsek odbrane. Bataljoni koji su učestvovali u napadu nisu imali uzajamnu vezu; stoga, ne znajući šta se dešava kod suseda, nisu mogli jedan drugom da pruže pomoć.¹¹⁷ Štab koji je rukovodio napadom takođe nije imao jasan pregled razvoja događaja jer nije blagovremeno primao izveštaje. Napad je, dakle, izvođen sa

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Interesantno je navesti da je patrola 1. bataljona 1. proleterske brigade koja je bila upućena da uhvati vezu sa susednom jedinicom 2. proleterske brigade lutala nekoliko dana ne izvršivši zadatak (izjava V. Abramovića).

DRUGI NAPAD NA BUC mo
(noću 20/21. VII 1942)

Skica 10

dosta stihijnosti, nedovoljno organizovano, bez sadejstva. Mestimični uspesi nekih bataljona nisu bili iskorišćeni da bi se, na mestu prodora, ubacila pojačanja iz rezerve ili sa drugih odseka. Takav je slučaj bio sa 4. bataljonom 2. proleterske brigade, koji je bio dopro do crkve, i sa 1. bataljonom 1. proleterske brigade, čiji su delovi izbili do železničke stanice. Njihovi borci, zadržani u uličnim borbama, tek su se u zoru povukli, uverivši se da su njihovi prodori ostali usamljeni.

Dosta slaba organizacija i neumešno rukovođenje bili su samo jedan od uzroka neuspeha.¹¹⁸ Drugi, značajniji, uzrok bio je nepovoljan odnos snaga i snažan otpor branioca. Brojno vrlo jaka i dobro utvrđena posada, svojom žilavom odbranom, uspela je da odbije napade partizana i da odmah izjutra pređe u protivnapad.

U zoru 21. jula napad na Bugojno je bio obustavljen, i sve su se jedinice povukle na polazne položaje. Druga proleterska brigada, kojoj je od strane načelnika Vrhovnog štaba bilo naređeno da se posle napada, ukoliko on bude neuspešan, prebaci južno od komunikacije Bugojno — Kupres, nije izvršila to naređenje, već je i dalje ostala u rejonu Prusca.¹¹⁹ Njen 4. bataljon se povukao u selo Ždraloviće, a 2. bataljon u selo Guvna, dok su se ostala dva bataljona i dalje zadržala u rejonu Urije i Prusca. Bataljoni 4. i 1. proleterske brigade povukli su se nešto dalje od grada i komunikacija, očekujući nove zadatke, jer je bilo izvesno da se napad na Bugojno neće više obavljati.

Neprijatelj je bio ohrabren uspehom postignutim u toku noći. On je ocenio da su partizani u višednevnim neuspešnim napadima dosta oslabljeni i demoralisani i da je nastupio povoljan momenat da se, jednom odlučnijom akcijom, njihove jedinice razbiju i odbace od Bugojna. Ustaška nadzorna služba za Sarajevo i za Veliku župu Vrhbosnu, procenivši situaciju suviše optimistički, izvestila je nadležne ustaške organe u Za-

¹¹⁸ Štab 2. proleterske brigade je 21. jula pisao Vrhovnom štabu da dobar deo odgovornosti za neuspeh snosi on, Štab brigade, jer nije dobro organizovao akciju: nije prikupio potrebna obaveštenja o rasporedu neprijatelja, nije blagovremeno upoznao jedinice sa zadacima i nije izveo starešine i borce na polazne položaje da osmotre teren, iako su za to postojale mogućnosti (AIRPJ, br. 3252).

¹¹⁹ Predstavnik Vrhovnog štaba je još pre napada izvestio načelnika Vrhovnog štaba da 2. proleterska brigada neće postupiti po dobivenom naređenju: »Mi se nećemo u slučaju »ma čega« prebacivati tamo nego ćemo ostati na ovim sadašnjim položajima, a eventualno poći u pravcu Blagaja (Janj), tamo se nalaze slabije partizanske snage (a ne četnici — dobrovoljci). Mi smo s njima u stalnoj vezi i tamo već šaljemo ranjenike. To je prostije i lakše i to ćemo uraditi samo u slučaju ako se bude teško moglo preći tamo kod vas, jer je prebacivanje obično teško poslije neuspeha« (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 40).

grebu da je »pukovniku Francetiću uspjelo potpuno uništiti 2. i 4. partizansku brigadu od kojih je svaka brojala 600 ljudi i da je od 4. brigade ostalo tek oko 120—150 za borbu sposobnih ljudi«.¹²⁰

Neprijatelj u Bugojnu nije se dugo dvoumio: istog dana oko podne preduzeo je protivnapad. Pošto su prethodno, iz Donjeg Vakufa u Uriju, prebačena još neka pojačanja, iz tog rejonu su jače snage prešle u nastupanje ka Pruscu s ciljem da zauzmu to mesto, zatim, brzim prodorom preko sela Potkraja i Ždralovića, izbiju u Bugojno i tako okruže, a potom i unište delove 2. proleterske brigade koji bi se našli odsečeni na levoj obali Vrbasa. Podržavane avionom, koji je bombardovao i mitraljirao položaje 3. bataljona ispred Urije, ustaše su izvršile snažan napad na položaje partizana. Pred naletom nadmoćnijeg neprijatelja bataljon je bio prinuđen da odstupi preko Prusačkog potoka ka selu Koščanima, odakle je krenuo ka Blagaju. I 2. bataljon je morao da se, uz borbu, izvlači prema zapadu, da ne bi bio odsečen. Pošto je neprijatelj izbio u Prusac, 2. proleterska brigada je preduzela brzo povlačenje prema Oštrulji. Ocenjujući da bi zadržavanje u tom rejonu bilo nepotrebno i rizično, Štab brigade je odlučio da glavninu odmah uputi u rejon Blagaja, na slobodnu teritoriju 3. krajiškog odreda, a da 4. bataljon zadrži izvesno vreme na visoravni kod Ždralovića i Rudića košara, između Prusačkog potoka i rečice Poričnice, sa zadatkom da privuče na sebe pažnju neprijatelja i da, pružajući otpor i povlačeći se uz greben Suljage, omogući glavnini da se odvoji i nesmetano izvrši pokret u pravcu Blagaja.¹²¹

Sledećeg dana neprijatelj je iz rejonu Prusca i Potkraja uputio jednu kolonu prema Suljagi. Četvrti bataljon 2. proleterske brigade, koji se nalazio iznad sela Ždralovića, bio je, usled nedovoljne budnosti, iznenađen tako da nije uspeo da pruži otpor, već se dosta neorganizovano povukao prema Suljagi. Tom prilikom iz bataljona je nestalo osam boraca, koje su ustaše, verovatno, zarobile. U ruke neprijatelja pala je i komora 2. proleterske brigade.¹²² U međuvremenu, dok je 4. bata-

¹²⁰ Arhiv VII, k. 172, br. reg. 24/6-1.

¹²¹ Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11, k. 71, br. reg. 6/3-1, 11/3-5, k. 12, br. reg. 22/1-9, 23/1-3; Dnevnik M. Milovanovića i V. Dokića.

¹²² Na sastanku partijske ćelije 3. čete 4. bataljona, održanom 23. jula, prilikom analize poslednjih borbi konstatovano je da su borci bili iznenađeni i da nisu znali kuda se treba povlačiti, te je zaključeno da je komandir čete dužan da prethodno da borcima sva potrebna obaveštenja u vezi s akcijom, kao i pravac povlačenja, kako bi se oni znali, u slučaju potrebe, povući u određenom pravcu. Ovo je bilo potrebno jer se jedinica nalazila na nepoznatom terenu, te je postojala opasnost da borci gube vezu sa svojom jedinicom, lutaju, pa čak i padaju u ruke neprijatelja (Arhiv VII, k. 738, br. reg. 7/1).

ljon. vodio zaštitne borbe, a 3. bataljon se već nalazio na putu za Blagaj, ostala dva bataljona su se kretala na zapad, prema selima na slobodnoj teritoriji 3. krajiškog odreda. Pošto je od čete 1. bataljona koja je u rejonu Koprivnice držala zasedu prema Kupresu dobio podatke da se ustaše nalaze na Velikim i Malim Vratima, preko kojih je trebalo proći jer je tuda vodio put, Stab brigade je resio da s kolonom skrene prema severozapadu i zaobilaznim pravcem, izbegavajući susret s neprijateljem, stigne u određeni rejon. Kad je u njen sastav stigao i 4. bataljon, 2. proleterska brigada (bez 3. bataljona koji je iz Koščana išao ka Blagaju drugim pravcem) skrenula je s puta i nastavila marš kroz besputnu šumu. Krećući se kroz nepoznati kraj »po karti«, bez vodiča, ona je uveče stigla do izvora rečice Arapke i ovde je provela noć. I sledećeg dana marš je nastavljen po bespuću. »Ljudstvo je strašno iscrpljeno poslednjim naporima i borbama, kolona se teško kreće i u putu zaostaju drugovi«, zapisao je toga dana u svom dnevniku član štaba 2. proleterske brigade. Savlađujući umor i glad, iscrpljeni borci su uveče stigli do mlinova na izvorištu reke Janja (koja u svom izvornom toku nosi naziv Rijeka). Tu je u Stab brigade stigao komandant 3. krajiškog NOP odreda i upoznao ga sa situacijom na tom terenu i s najnovijim vestima (o ofanzivi neprijatelja na Kozari i oslobođenju Glamoča).¹²³

Brigada se u rejonu Kupreških mlinova zadržala do 24. jula u podne. Kratak odmor je iskorišćen za sređivanje jedinica. Usled neprekidnih borbi i marševa u toku poslednjeg meseca, kada nije bilo intenzivnijeg partijsko-političkog rada, disciplina je bila nešto popustila, a pojavili su se i pojedinačni slučajevi samovoljnog uzimanja hrane od stanovnika. Štabovi i partijske organizacije su preduzeli mere da se stanje poboljša. Oštro je reagovano na neke slučajeve nepravilnog odnosa prema narodu. Vojni sud je osudio dva prekršioaca, i to jednoga smrtnom kaznom.

Na sastanku partijske ćelije Štaba brigade, posle kraće analize proteklih borbi i stanja u jedinicama, konstatovano je: »da se prebrzo izgubila veza sa Arsom (načelnikom Vrhovnog štaba — prim. M. L.); pogrešno je što se dugo zadržalo oko likvidiranja stanice u Oborcima; prilikom poslednje akcije na Bugojno štab je bio prespor a i nije izašao na teren; za sve propuste krivo je neplansko komandovanje štaba brigade«. Konstatovano je, dalje, da dosta slabosti treba otkloniti, te je odlučeno da se pojača partijski rad, da se vodi veća briga o borcima i da se održe konferencije po bataljonima u cilju sre-

¹²³ Dnevnik V. Đokića i M. Milovanovića; Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11, k. 71, br. reg. 12/3-1; AIRPJ, br. 3252.

đivanja stanja. Posebno je Štabu brigade stavljeno u zadatak da odmah uhvati vezu sa Vrhovnim štabom.¹⁻⁴

I Vrhovni štab je brzo reagovao. On je preduzeo niz mera da bi se stanje u 2. proleterskoj brigadi poboljšalo. Cim je bio obavešten o situaciji u kojoj se nalazi ova brigada, on je u nju uputio člana Vrhovnog štaba S. Žujovića, a istovremeno je iz nje povukao člana Vrhovnog štaba M. Đilasa. U pismu koje je uputio Štabu brigade vrhovni komandant je, između ostalog, rekao:

»S obzirom na to što će ovih dana tamo doći drug Crni (S. Žujović — prim. M. L.) ili neko drugi od ovoga Štaba sa odlukom ovoga Štaba po pitanju raznih dosta krupnih grešaka koje ste načinili poslednjih dana, to će vam se usmeno preneti sve naše direktive.

Do dolaska druga Crnog neka se Brigada odmara, a reorganizacija i sređivanje u Brigadi izvršice se kada on dođe...

Preduzmite najstrožije mere da se spreči svaka samovolja i pljačkaški aktovi sa strane pojedinaca iz vaše Brigade. Za sve takve slučajeve snosićete vi odgovornost.¹⁻⁵

Brigada je 24. jula posle podne stigla u rejon Blagaja i razmestila se po selima Semenovcima, Novom Selu, Mrđanovcima i Blagaju, gde je bila radosno dočekan od stanovnika. U međuvremenu je u Blagaj bio stigao i 3. bataljon. Iz njega je, prilikom pokreta, dezertiralo sedam boraca, s komandirrom I. čete na čelu. Oni su se, obuzeti malodušnošću zbog poslednjih neuspeha, odlučili da napuste bataljon i vrata se u Srbiju, gde će nastaviti borbu.¹⁻

Tako je, posle punih mesec dana, 2. proleterska brigada dobila svoj prvi odmor. Njen borbeni put od Zelengore do Bosanske krajine bio je ispunjen napornim marševima i neprekidnim borbama u kojima su borci i rukovodioci pokazali visoku političku svest i veliku hrabrost. Brigada je na tom putu pretrpela i znatne gubitke. Samo u borbama oko Bugojna bilo je iz njenih redova izbačeno 57 boraca: 34 poginula i nestala a 23 ranjena. Najveće je gubitke pretrpeo 3. bataljon, koji je imao 23 izbačena iz stroja; ostali bataljoni su imali manje

¹²⁴ Dnevnik V. Đokića.

¹²⁵ Naređenje vrhovnog komandanta Štabu 2. proleterske brigade od 27. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 49).

¹²⁶ Sudbina ove grupe partizana nije poznata. Iz izveštaja žandarmerijske stanice u Busovači zna se samo toliko da su u toku 26/27. jula boravili u Busovačkim stajama, oko 8 km zapadno od Busovače. Prema pričanjima pastira, oni su bili naoružani puškama i jednim puškomitraljezom i izjavili su da su iz Šumadije, »da iza njih ide narodna vojska i da će Rusija pobediti«. Upućeni žandarmi i milicioneri nisu uspeali da im uđu u trag; po mišljenju komandira stanice, partizani su prešli preko reke Bosne (Arhiv VII, k. 148b, br. reg. 28/12-1)

gubitke: 1. bataljon pet, 2. bataljon sedam i 4. bataljon 8 izbačenih iz stroja.¹²⁷

Naporne višednevne borbe 2. proleterske brigade u dolini Vrbasa pozitivno su uticale na narod toga kraja: on se uverio da se partizani ne ustručavaju ni od napada na tako značajne garnizone kao što su Donji Vakuf i Bugojno. Štab 3. krajiškog odreda, u svom izveštaju Operativnom štabu za Bosansku krajinu, pisao je da je 2. proleterska brigada u trodnevnim upornim borbama nanela neprijatelju velike gubitke, da hrabrost njenih boraca zadivljuje stanovnike krajeva u kojima su vođene borbe i da se morala povući usled velike zamorenosti i nestašice hrane.¹²⁸

U borbama u toku 21. i 22. jula, u kojima je imao tri mrtva i devet ranjenih, neprijatelj je uspeo da odbaci 2. proletersku brigadu s komunikacije Donji Vakuf — Bugojno i da zaposedne sela Uriju, Prusac, Karalinku i Kopčić. Time je otklonio opasnost koja je već nedelju dana pretila Donjem Vakufu i komunikaciji prema Bugojnu.¹²⁹

Dok je 2. proleterska brigada napuštala dolinu Vrbasa i prelazila preko teško prohodnih šuma Suljage, Vrljevače, Plazenice i Ravne gore da bi stigla u rejon Blagaja, 3. krajiški odred je zadržao izvesne svoje delove prema komunikaciji Jajce — Donji Vakuf da bi sprečavali saobraćaj neprijatelja. Naročito je bio pojačao aktivnost u okolini Jajca. Njegovi delovi su 23. jula, pre zore, napali železničku stanicu u Bravnici, blizu Jajca, koju je branio jedan vod jačine 23 domobrana iz 7. čete 2. bataljona 9. pešadijskog puka. Iznenađena posada nije uspela da pruži organizovani otpor; ona je bila zarobljena; jedan domobran je poginuo.¹³⁰ Ovaj napad je, verovatno, bio izveden u cilju sadejstva sa 2. proleterskom brigadom koja je dejstvovala oko Donjeg Vakufa. Međutim, pošto je u međuvremenu ova brigada napustila to područje, napad nije ni imao predviđenog efekta, tim pre što kraći ili duži prekidi na komunikaciji Donji Vakuf — Jajce nisu imali uticaja na dolazak pojačanja u Donji Vakuf i Bugojno, jer je Zapovedništvo 3. domobranskog korpusa slalo trupe i borbeni materijal u te ugrožene garnizone preko Travnika, a ne preko Jajca.

Pošto je raščistio situaciju oko Donjeg Vakufa i na levoj obali Vrbasa između Donjeg Vakufa i Bugojna, neprijatelj je

¹²⁷ V. Dokić, Dnevnik; Izveštaj Štaba 2. proleterske brigade Vrhovnom štabu od 25. jula (AIRPJ, br. 3253).

¹²⁸ Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 63.

¹²⁹ Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11.

¹³⁰ Izveštaj komandanta 2. bataljona 9. pešadijskog puka od 20. avgusta 1942 (Arhiv VII, k. 65, br. reg. 40/4-1, 3, 5, k. 211. br. reg. 13/2-92).

•odlučio da nastavi započete napade. Kako je u toku 21. jula primio nova pojačanja (vod brdskih topova iz 20. artiljerijskog divizionu i četvora borna kola), on je bio u mogućnosti da odlučnije nastavi započeti protivnapad i da težište prenese prema bataljonima 4. i 1. proleterske brigade. Pukovnicima Šimiću i Francetiću su u Bugojnu stajale na raspolaganju brojne ustaške jedinice: bataljon Crne legije, dve čete 17. ustaškog bataljona, četa 10. ustaškog bataljona, četa 5. ustaškog bataljona, kombinovana četa Željezničkog ustaškog bataljona i grupa milicionera iz Pripremljene bojne Travnik; a od domobranskih jedinica — delovi 1. bataljona 15. pešadijskog puka i baterija topova.¹³¹ Sa pristiglim bornim kolima neprijatelj je mogao da izvrši i dublji prodor uz dolinu Vrbasa prema Gornjem Vakufu, ne podešavajući, kao dotad, nastupanje duž komunikacija prema kretanju pobočnica, koje su redovno nailazile na jači otpor partizana i bivale odbijene ili zadržavane.

Zapovedništvo 3. domobranskog korpusa je smatralo da pred Šimićem i Francetićem sad stoji zadatak da oslobode komunikaciju Bugojno — Kupres, da bi se mogla pružiti pomoć garnizonima u Kupresu, Sujici, Duvnu i Livnu kojima je pretela neposredna opasnost, jer je bilo sigurno da će se partizanske brigade, posle pada Gornjeg Vakufa i neuspelih borbi oko Donjeg Vakufa i Bugojna, uputiti ka njima. Ono je 22. jula ovako procenilo situaciju: »Djelatnost partizana u oblasti Bugojna i Donjeg Vakufa ograničena je i djelimično raspršena. Povlačenjem partizana prema Kupresu, očekuju se događaji u okolici Kupresa. Za pojačanje grupe pukovnika Šimića poslat je oklopni vod bornih kola koji će se upotrebiti prema tamošnjoj situaciji, najvjerovatnije u pravcu Kupresa.«¹³²

Prodor ka Kupresu neprijatelju nije izgledao tako lak, jer je komunikacija vodila preko izuzetno nepovoljnog terena, koji je bilo teško savladati. Put je od Bugojna dobrim delom išao uzanom i pošumljenom dolinom Poričnice, a zatim se, savladajući, u izlomljenim serpentinama, visoki prevoj, peo na Velika Vrata (k. 1334); da bi se potom, takođe u okukama, spuštao u Kupreško polje. Gotovo na čitavoj dužini, put se protezao po dnu kanjona, pored reke, ili je bio zasečen u strmim padinama planina, tako da je kretanje van puta, po strmim i neprohodnim pošumljenim stranama, bilo gotovo nemoguće. Partizani su, dakle, bili u mogućnosti da put na više mesta zaruše ili zapreče i da nizom zaseda sprečavaju nastupanje neprijatelja. Zbog svega toga bila je opravdana bojazan Šimića i Francetića da će prilikom prodora ka Kupresu naići na mnogobrojne pre-

¹³¹ Dnevni izveštaji Mindoma (Arhiv VII, k. 12, br. reg. 22/1-9, 23/1-8).

¹³² Arhiv VII, k. 71, br. reg. 6/3-1.

preke i snažan otpor. Zato su oni izvršenju tog zadatka pristupili s puno opreza, ne želeći da se upuste u riskantne poduhvate. Za takvu akciju trebalo je, po njihovom mišljenju, angažovati jače snage, a moglo se računati samo na one koje su se nalazile u Bugojnu. Međutim, pošto još nije bila sasvim otklonjena opasnost od tog garnizona, jer su se jedinice 4. i 1. proleterske brigade nalazile južno, istočno i severoistočno od grada, neprijatelj je rešio da najpre te delove odbaci od Bugojna i potpuno obezbedi komunikaciju Donji Vakuf — Bugojno, i da, eventualno, povрати Gornji Vakuf. Tek nakon toga, pošto situacija oko Bugojna bude potpuno konsolidovana, moglo se bez bojazni krenuti ka Kupresu. U tom cilju su već 22. jula jače snage ustaša, uz podršku bornih kola, krenule iz Bugojna, uz dolinu Vrbasa, ka Gračanici, da bi partizane odbacile što dalje od Bugojna, a neki delovi su upućeni na desnu obalu Vrbasa, da bi to područje očistili od partizanskih jedinica koje su se, eventualno, tamo zadržale i tako, i s te strane, obezbedili komunikaciju Donji Vakuf — Bugojno. Pošto su se, u međuvremenu, delovi 4. i 1. proleterske brigade već prebacili sa desne na levu obalu Vrbasa i povukli na jug, prema Gornjem Vakufu, to je neprijatelj bez teškoća zaposeo sela na desnoj obali Vrbasa. Ni kolona koja je nastupala ka Gračanici nije naišla na jači otpor, jer su se, i na tom pravcu, partizani bili povukli nešto južnije. Prva proleterska brigada je već bila izvučena iz borbi da bi bila upućena na novi zadatak, ka Duvnu, dok su prema neprijatelju ostavljeni samo slabiji delovi 4. proleterske brigade, da elastičnom odbranom zadržavaju neprijatelja. Međutim, neprijatelj se toga dana nije usudio da produži napad dalje ka Gornjem Vakufu. U slabijim borbama u toku dana ustaše su imale samo dva izbačena iz stroja.¹³³

Sledećeg dana neprijatelj je, angažujući jače snage, usmerio težište napada prema Gornjem Vakufu. Odbacivši delove 5. bataljona sa položaja iznad sela Gračanice (bataljon je imao jednog poginulog) neprijatelj je produžio nastupanje duž drumova. Vod bornih kola je uspeo da se, iznenadnim napadom, probije sve do Tihomišlja, oko 5 km od Gornjeg Vakufa, i da iznenadi 2. bataljon 4. proleterske brigade, koji se upravo bio vratio s položaja, i nanese mu gubitke od dva poginula i šest ranjenih. Do ovog iznenađenja je došlo usled nebudnosti 5. bataljona čija se zaseda povukla s mosta ne obavestivši o tome jedinice koje su se nalazile iza nje, prema Tihomišlju i Gornjem Vakufu. U međuvremenu je neprijateljeva kolona peša-

¹³³ Dnevni izveštaji 3. domobranskog korpusa (Arhiv VII, k. 71, br. reg. 11/3-4, 10/1-3); Bojna relacija 9. pešadijskog puka (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 7/2-11).

dije, koja je nastupala brdima južno od komunikacije, napala na delove 4. bataljona kod sela Okolišća. U kratkotrajnoj borbi bataljon je imao jednog poginulog i više ranjenih, a neprijatelj jednog poginulog i četiri ranjena.¹³⁴

Neprijatelju je sad, kad je ovladao Gračanicom i bornim kolima prodro do Tihomišlja, bio otvoren put za Gornji Vakuf. Jedinice 4. proleterske brigade su se povukle na jugozapad u rejon sela Voljica i Pidriša. Tako je Gornji Vakuf ostao nebranjen. Posle kraćeg zadržavanja u Tihomišlju borna kola su oprezno produžila ka Gornjem Vakufu i pred veče ušla u napušteno mesto. Stab brigade je ocenio da bi ovaj prodor ustaša mogao imati teže posledice ukoliko bi se nastavio prema Prozoru. Da bi otklonio tu opasnost i zatvorio komunikaciju ka Prozoru, on je 1. bataljonu naredio da posedne položaje s obe strane drumu u visini Karamastovića. U toku noći i sledećeg jutra bataljon je poseo položaje i porušio drum, na više mesta nabacivši kamenje i stabla.¹³⁵

Kada je saznao za prodor neprijatelja u Gornji Vakuf, Stab 1. proleterske brigade, koji se nalazio u Gornjem Vukovskom, o tome je, 24. jula u 9,15 časova, obavestio vrhovnog komandanta, ponudivši svoju pomoć 4. proleterskoj brigadi ukoliko ona bude nužna, pa makar zbog toga morao da obustavi pokret svoje brigade prema Duvnu. »Ako bi se zbog nove situacije na prostoru Bugojno — Gornji Vakuf«, stajalo je u izveštaju, »ma u čemu promenili naši zadaci, hitno nas izvestite, jer mi večeras krećemo odavde dalje«.¹³⁶

Bojazan od prodora neprijatelja ka Prozoru pokazala se neopravdanom: neprijatelj nije nastavio nastupanje, nego se, naprotiv, još iste večeri, povukao iz Gornjeg Vakufa ka Bugojnu. Stab 1. bataljona, međutim, to nije uočio, jer se njegova izviđačka služba pokazala prilično sporom i neefikasnom. U toku nekoliko narednih dana Gornji Vakuf je ostao pust, bez ičije posade. Ustaše su povremeno slale jače izviđačke delove u grad, ali se ovi nisu duže zadržavali u njemu, već su se pred veče vraćali u Bugojno, bojeći se, valjda, noćnog napada partizana.¹³⁷

Prodor u Gornji Vakuf neprijatelj je, izgleda, izvršio u cilju izviđanja partizanskih snaga na tom pravcu, kako bi, na osnovu toga, zaključio da li su se proleterske brigade po-

¹³⁴ Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade vrhovnom komandantu od 24. jula (Arhiv VII, k. 3, br. reg. 47-2); Arhiv VII, k. 71. br. reg. 12/3-1, 11/3-5, k. 56, br. reg. 7/2-11; Članak B. Đuričkovića: Dnevnici J. Lopičića, J. Mihaljevića i M. Poleksića.

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Arhiv VII, k. 3, br. reg. 47—2.

¹³⁷ Dnevnik J. Lopičića.

krenule u pravcu Kupresa i Sujice. U tom trenutku za neprijatelja nije bilo naročito važno da se angažuje ka Gornjem Vakufu i Prozoru, jer je potreba za upućivanjem pomoći ugroženim posadama Kupresa, Sujice, Duvna i Livna potisnula u drugi plan sve ostale zadatke. Time se može i objasniti zašto neprijatelj nije hteo da posedne Gornji Vakuf iako su njegova borna kola već bila prodrli u grad.

Protivnapadom u toku 22. i 23. jula neprijatelj je uspeo da odbaci delove 4. proleterske brigade i da sasvim raščisti situaciju oko Bugojna i duž komunikacije prema Gornjem Vakufu. Posle 2. proleterske, i 4. proleterska brigada se povukla od Bugojna. Tako je u dolini Vrbasa nastalo zatišje, koje će obe strane iskoristiti da bi izvršile pripreme za dejstva ka drugom, u tom trenutku značajnijem pravcu: prema Kupresu, Duvnu i Livnu.

Dvadeset trećeg jula završena je druga etapa ofanzive proleterskih brigada. Toga dana su prestale desetodnevne borbe u dolini Vrbasa. Severna je kolona, posle iznenadnog izbijanja u Gornji Vakuf i ugrožavanja Bugojna i Donjeg Vakufa, bila prinuđena da napusti to područje i prepusti inicijativu neprijatelju. Njeni pokušaji da preseče komunikaciju prema Travniku i Jajcu, da bi izolovala i, zatim, zauzela Donji Vakuf i Bugojno, završili su se potpunim neuspehom. Zapovedništvo 3. domobranskog korpusa je 25. jula moglo s pravom da konstatuje: »Jača grupa partizana u oblasti Bugojna potisnuta je ka zapadu u pravcu Kupresa i Donjeg i Gornjeg Vukovskog. Zadatak ove grupe (4 brigade) da zauzme Bugojno i nadire ka Travniku osujećen je.«¹⁵⁸

Uzroci neuspeha severne kolone u borbama za Donji Vakuf i Bugojno, u kojima su obe brigade pretrpele znatne gubitke, mnogobrojni su. Nesumnjivo je da su neki od njih i objektivne prirode. Ali je takođe sigurno da su lakomislenost, preterana i neopravdana samouverenost, spor rad i neodlučnost rukovodstva kolone, kao i neizvršavanje naređenja vrhovnog komandanta, bili jedan od razloga što 2. i 4. proleterska brigada nisu izvršile zadatak.

Neuspeh kod Bugojna i Donjeg Vakufa imaće sledećih dana važne reperkusije na dejstva brigada, jer će njihov dalji prodor prema Livnu biti neprestano izložen opasnosti sa pravca Bugojna. Pošto je odbranio garnizone u dolini Vrbasa i privukao pojačanja, neprijatelj će biti u mogućnosti da preduzme napad duž komunikacije Bugojno — Kupres — Sujica — Livno i da time, ako ne spreči, a ono bar oteža prodor proleterskih brigada ka zapadu, u Bosansku krajinu.

¹⁵⁸ "8 Dnevni izveštaj 3. domobranskog korpusa za 25. jul (Arhiv VII, k- 71, br. reg. 11/3-4).

Pa ipak, i pored neuspeha kod Bugojna i Donjeg Vakufa i znatnih gubitaka, proleTERSke brigade su, posle mesec dana marša i borbi, uspešno izvršile svoj osnovni zadatak, jer su došle u neposredan dodir s partizanskim snagama Operativnog štaba za Bosansku krajinu i 4. operativne zone Hrvatske i već stupile na njihovu slobodnu teritoriju. Više nije dolazilo u pitanje da li će biti zaustavljeno dalje prodiranje proleTERSkih brigada ka zapadu i severozapadu i sprečeno njihovo spajanje sa krajiškim i hrvatskim partizanskim jedinicama, već samo da li će brigade, na svom daljem nastupanju, osloboditi još neko mesto i uništiti još koju neprijateljsku posadu.